

KODUJÄNESTE-PIDAJA KÄSIRAAMAT

JUL. AAMISEPP

== H. GEORGE'S SE ==
RAAMATUKAUPPLUSE KIRJASTUS
VILJANDIS

Kodujäneste-pidaja käsiraamat.

Praktiline käsiraamat algajatele kui ka wilunud kodujäneste-
kaswatajatele.

Jul. Hamisepp.

II. trükk.

H. Leokete raamatukaupluse kirjastus, Wiljandis, 1921. a.

A. Jürvelsoni trükk, Pärnus 1921. a.

A 3445

1610

614364876

ARHIIVKOGU

Esimese trüki eesõna.

Praegu astub kodujäneste pidamine esimesi sammuid. Algust on liin ja seal juba tehtud. Algajatele on nõu ja juhatus vajalik, seda teab igaüks. Selles mõttes on meil kodujäneste pidamise üle paar raamatut ilmunud. Arusaadaval põhjusel ilmub aga aegamööda nõudmine ka täielikumate raamatute järele, kust enamvähem kõikide küsimuste peale, mis kodujäneste pidamises ette tulevad, vastust võiks leida. Et sellele ajakohasele nõudmisele vastu tulla, võtsin ma käesoleva raamatu kirjutamise ette.

Loodan, et minu poolt kokkuseatud raamat kodujänestepidajatele tarvilist juhatusi suudab pakkuda.

Raamatu kirjutaja.

Jaauanuaris 1914. a.

Karilepas.

Teise trüki eeskõne.

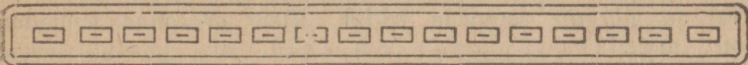
Sellest on 6 aastat mööda, kui ma käesolewa raamatu esimest korda trükki andsin. Selle peale vaatamata, et enne seda juba 2 niisugust raamatut Eesti keeles oli ilmunud, leidis „Kodujäneste-pidaja käsiraamat“ rahwa poolt lahket wastuwõtmiist, sest wõrdlemiisi lühikeste aja jookul müüdi terve trükk ära. Et aga selle raamatu järgi rahwa seas weelgi suur nõudmine on, sellepärast wõtsin uue trüki täiendamise ja parandamise käsile, et raamatut nüüd uuendatud kujul trükki anda. Uus trükk on tuntawalt täiendatud, üle 10 uue peatüki olen juurde kirjutanud. Waewalt leidub ka wõõrastes keeltes kodujäneste-pidamise üle nii põhjalikku raamatut, nagu seda käesolew teine trükk on. Sellepärast kõlbab „Kodujäneste-pidaja käsiraamat“ nii algajale kui ka wilunud kodujänestekaswatajale tarwitada.

Jään lootma, et uus wäljaanne jällegi lugejate poolt tähelepanemist leiab, ja et ta Eesti kodujäneste-pidajatele omajagu kasu toob.

Raamatu kirjutaja.

Juuli-kuul 1920. a.

Tallinnas.

I. Kodujäneste pidamisest üleüldse.

I. Sissejuhatus.

Nende koduloomade hulka, keda inimene aja jockful ära on kodustanud, on kõige hiljemal ajal ka kodujänes astunud. Olgugi et meil, Eestis, kodujänes seniajani peaaegu tundmata loomake on, peetakse teda mujal juba ligi 300 aastat koduloomana. Ühtlasi peab aga ka seda tunnistama, et ka nendes maades, kus praegusel ajal kodujäneste pidamine õitswal järjel seisab, esialgu seda tulusat loomakest wähe tunti ja weel wähemal wiisil peeti. Pealegi julgeliwad seda ainult üksikud isikud teha. Kui asi aga waewa wäärt on ja inimesele tulu toob, siis murrab ta wiimaks kõigilt takistustest läbi ja wõidab enesele omawägilise seisukoha. Nõnda on lugu ka kodujäneste kaswatamisega olnud.

Ainult möödaläinud aastasaja teisel poolel wõtab kodujäneste pidamine suuremat hoogu, iseäranis Prantsusmaal ja Belgias. Tähendatud maadest lagunes kodujäneste pidamine ka naabririikidesse. Ja praegusel ajal peetakse neid mitmes Lääne-Euroopa riigis õige suurel arwul, sest nende liha ja nahkade tarwitamine on laialisteks ärilisteks ettewõteteks arenenud.

2. Mõnda kodujänele looduseloost.

Kodujänele teadusline nimetus on *Lepus cuniculus*. Ta on närijate loomade seltsist Meie praegune kodujänes on metslikult kodujäneseelt aja jookkul väljaarenenud, mitte aga meie harilikult metsjäneseelt, nagu seda ehk kodujänele nimetusest võib arvata. Metslik kodujänes on koguni iseliik loomi, kes muidugi meie metsjäneselega teaduslikes mõttes lähedalt sugulane on. Metslik kodujänes läheb harilikult metsjäneseelt mitmeti lahku. Metslikud kodujäneseid elavad karjade kaupa koos ja maa-alustes koobastes, kuna meie metsjänes üksildast elu elab ja enesele kunagi koopaid ega urkaid ei kraabi. Pealegi lünnivad kodujäneste pojad pimedana ja alasti, kuna metsjänese järeltulijad nägijatena ja willaga kaetult maailma astuvad. Peale nende ülemalnimetatud omaduste lähewad nad teineteiselt weel anatomilise ehituse poolest mõnes tükis lahku, millest siin ei tarwitse rääkida.

Metslik kodujänes on rohkeste jalga maad pikk ja harilikult halli karwa. Kurgu, kõhu ja laba alt on ta walge. Metslik kodujänes kaalub umbes $2\frac{1}{2}$ —3 naela, kuna kodustatud kodujänes juba 3—4 korda nõnda raske on, sest kodustamise tagajärjel toidetakse neid rohkeste ja hästi, mis nende kasvamise peale hästi mõjub. Keha on neil kaunis pikk ja lase; kõrwad püsti ja pikad, kael sellewastu õige lühikene; silmad on sõrdlemisi õige suured ja elavad; esimesed jalad on palju lühemad kui tagumised. Esimestel jalgadel on 5, tagumistel 4 küünt, mis iga aastaga ikka pikemaks kasvawad. Hammaste ehituse poolest tulewawad nad rohkeste närijaid elajaid meelde. Meäranis välja arenenud on neil lõikhambad, mis kõigist teistest hammastest suuremad on. Lõikhambad on weel selle poolest tähelepanemise-wäärst, et nad alati kasvawad, sest närimise läbi kulukiwad nad warsti ära.

Teistest närijate seltsi elajatest läheb kodujänes selle poolest lahku, et ta ülemises lõuas kahekordsed lõikhambad on. Silmahambad puuduwad kodujänele täieste, kuna puhambaid pealmises lõualuus 6, alumises 5 paari on. Soolikad on 17 korda nõnda pikad kui ta enese keha. Mõistuse poolest on kodujäneseid õige wähe väljaarenenud, millest lihtne peaju ehitus tunnistust annab.

3. Kodujäneste kasvatamine ajalugu ja kodumaa.

Neid tunni juba väga wäga wanal ajal, nagu ajakirjad seda jutustawad Mooses keelas Israeli rahwale kodujäneste liha tarwitamise ära. Sedalama tegi ka Muhamed. Nüüd on see keeld oma tähtsuse kaotanud, sest sel ajal eluties kodujäneste ja liigade siikondades ilaaraline paelus, mille lõõmise tagajärjel inimesed tihti ära suriwad. Wanad kreeklased pidasiwad nendest suurt lugu, sest nad ehitasiwad nende auks koguni templidki. Pealegi ehtisiwad nad oma eluruumide sisekõikusiid marmorist walmistatud kodujäneste kujudega, mis ligiwuse mõistukujuks ehk emblemiks pidi olema. Ka Konfutsius, kes ammu enne Kristust elas, pidas kodujäneit puhtaks loomaks, keda jumalatele wõis ohwriks tuua.

13. aastal ajal töiwad rikkad Prantsuse mõisnikud oma metladesse metlikuid kodujäneid, et seal nende peale jahti pidada. Seal liginesiwad nad imekiireste. Et neid väga palju ligis, hakkasiwad nad wiimaks talupoegade wiljapõldudele kahju tegema. Talupojad palusiwad walituselt kodujäneste wastu abi. Elialgu ei pandud nende õiglasi soowiid lugugi tähele, kuna wiimaks riigiwalitus kahjulaajatele kahjutalu maksis. Ühtlasi keelati ka metlikute kodujäneste pidamine lahtistes metlades ära. Kes kodujäneid loowis kaswatada, pidi nende jaoks müüriaga piiratud aiud ehitama. Sell' leaduse läbi wabanetiwad talupojad metlikute kodujäneste läbi sündinud kahjust. Ühes selllega tuli ka nende pidamisele pikem seilak, sest ainult rikkamad ilikud wõisiwad kodujäneste jaoks kiwilt müüriid teha, mille taga neil ükli luba oli wõibalt ligineda.

16. aastal ajal algab kodujäneste pidamises uus ajajärk. Üklikud looma-armastajad hakkawad metlikut kodujäneit kodustama. Kodu lähedusesse ehitatoki nende jaoks wäiksed jooksuruumid. Sealt alendati neid wiimaks üklikute puuride sisse. Ja see kõik sündis järk-jõ gult.

Suuremat hoogu wõtab kodujäneste pidamine minewa aastalaja kelkpaigas. Iläärani edenes nende kaswatomine Prantsusmaal. Sealt lagunes see wäike loomakene üle terve ilma laiali. Ja nüüd toob nende pidamine inimestele aastas mitusada miljoni marka sisse.

Metliku kodujänele kodumaaks loeb üks oia teadlasi Afrikat, kuna jälle teiled tõendawad, et nende kodu Hispanias

olla. Mettsikult wõiwad nad ainult loojal maal elada; meie karedate kliimat nad wälja ei kannata. Sellepärast wõib neid meie kodumaal ainult kodustatud olekus pidada.

Australias on mettsikud kodujänesed wäga rohkestest siqinenud ja teewad põllumeestele palju kahju, sest nad söowad wilja põllult ja noored wiljapuud aedadest ära. Nende häwifamifeks on seal terwed sõjakäigud ette wõetud. Kõik see on aga asjata olnud, sest nad elawad päewa-ajal harilikult oma koobastes, kust nad ainult õõsel wälja tulewad. Nüüd on mettsikute kodujäneste püüdmine seal ifeäralifeks tööstufeharuks wälja kujunenud, sest kinnipüütud loomade nahad ja liha laadetakse Europa turgudele. 1912. aastal weeti Australiast Inglismaa turgudele külmendatud olekus 1 miljon puuda mettsikute kodujäneste liha.

Aga mitte igal pool ei siqi mettsikud kodujänesed nõnda hästi kui Australias. Keegi inglane, D. Blackburn, tahtis neid ka Afrikas, nimelt Transwaalis, mettsikult pidada, et sel teel hästi rohkestest raha teenida. Mettsikute lastud kodujänesed ei siqinenud seal sugugi, sest Afrikas elab üks ifetõugu linelgas, kes alasti lüüdnud kodujäneste-pojad ära sööb.

4. Kodujäneste rahwamajandusline tähtsus.

Kui majapidamifes ainult fuuri asju filmas peetakse, wähemad teenistufeharud aga koguni kõrwale jäetakse, ehk miimased tihti küll wäikse waewa ja kulu juures meile kaunis fuurt kasu wõiwad anda, siis ei seisa majapidamine mitte õigel alusel. Meie päewil on igaüks sunnitud kõige wähematki asja kasulikult tarwitama, sest „kes kopikat ei korja, see rublat ei saa“. Kui meie oma kodumaal ringi waatame, siis märkame kohe, et siin weel sugugi kokkuhoidlikult ei mõisteta elada. Madalalt hinnatakse meil asjade wäärtust. Kes kord wäärtil on wiibinud, sellele paistab see asjaolu ifeäranis terawas'e filma. Majapidamifes läheb palju asju ilma mingi kasuta kaotli, kuna nende ofstarbekohane tarwitamine tuntawat tulu oleks wõinud anda. Ifeäranis rohkestest läheb linnades kõiksugu toidujätifeid asjata raisku, sest et neid weel ei ofata kalulikult ära tarwitada. Maal pillatakse weel rohkemgi, sest inimesed ei tunne wähemate asjade wäärtust. Mujal on puudus

inimesi õpetanud kokkuhoidlikumalt elama, et mitte ükski leivaraatlukene asjata kaotli ei läheks. Et vähemate lissetuleku-allikate peale meie juures veel wähe rõhku pannakse, sellepärast kannatawad waeled inimesed tihti puudult. Kui me tähelepanemist oma loomapidamise peale pöörame, siis näeme warsti, et meil ainult suuri koduloomi peetakse, kuna wäikeloomapidamine meie meeste silmas midagi ei maksa. Sel põhjusel ei tunta meie kodumaal wäikleid koduloomi, nagu kodujäneseid, kittesid jne, peaaegu mitte sugugi, kuna kultuuraandel — Prantsusmaal, Belgias, Saksamaal jne. — kodujäneseid suurel arwul kaswatatakse. Kodujänes seisab ülemalnimetatud maadel tähtsal kohal, sest seal püüawad isegi riigi kui ka omawalitsuse-afutused nende kaswatamist igapidi edendada.

Mis on wõõrsil inimesi sundinud kodujäneseid pidama? Kõigil on ju teada, et iga aastaga inimeste arw kasvab, kes kõik toitu ja ülespidamist nõuawad. Mitte ükli rahwa arw ei kaswa, waid ka linnad paisuwad maalt juurde woolawa rahwa tõttu alatala luuremaks. Aga maa peab neid kõiki toitma. Selle tagajärjel on toiduainete hinnad, iseäranis aga lihahinnad, kiireste kaswanud, nõnda et liha alamale rahwaklassile peaaegu kättesaamata maiuseasjaks jääb. Seda on püütud nii ühelt kui ka teielt poolt kõrwaldada, aga seitukorda pole siiski suudetud muuta.

See asjaolu andis suuremat hoogu kodujäneste kasvatamisele, mis seniajani üklikute lõbuali oli olnud. Pandi tähele, et kodujänest õige kitsas ruumis wõib pidada ja seepärast wõimalik on neid ka linnades kaswatada. Pealegi wõis nüüd kodujänestele kasulikult kõikfugu kõõgijätileid lõõta, mis nende pidamist palju kergendas. Sel teel wõib ka tööline omal loomi pidada, mis muidu peaaegu wõimata on. Nendes majapidamistes, kus kodujäneseid peeti, wõis osa liha kodujänestest laada, mis oma toitwuse kui ka maitse poolest kanaliha sarnane on.

Ja misfuguse kuju on kodujäneste pidamine Lääne-Europas praegusel ajal omandanud? Kodujäneste kaswatamine on üleüldiseks asjaks saanud, millel rahwa majanduslikes elus suur tähtsus on. Wähe leidub Prantsusmaal, Belgias, Saksamaal, Duanis inimesi, kes mitte neid wäikleid armsaid loomakehi ei peaks. Kui üks osa inimesi neid ehk lõbu otstarbeks kaswab, on suuremal hulgal ometi aineiline kasu see tegur olnud, mis neid on sundinud kodujäneseid pidama, sest sel teel wõidi

majapidamise väljaminekuid olalt vähendada. Ei wõi ka seda tähendamata jätta, et nimetatud maadel mitte ükli alam rahwakiht kodujänele liha ei tarwita, waid et ka kõige kõrgem rahwaklass, nende liha sugugi ei põlga. Kodujäneste liha tarwitamine on üleüldiseks laanud. Nende liha wõib peaaegu igalt lihapoest osta. Kui suureks kodujäneste liha tarwitamine on kaswanud, wõib selle järele otsustada, et Pariisis enne sõda iga nädal umbes 200 000 ja Londonis seletama aja jookkul ligi 1/2 miljoni kodujänest ära tarwitati.

Peale liha annab kodujänes veel teisi produktid, nagu willanahku, willu, lümi jne, mis mitmelugulised tööstusteharud elule on kullunud.

Sellest wõime küll oletada, et kodujänes mitme rahwa majapidamises õige tähtsat osa etendab. Miks ei wõi siis see tulus loomake ka meie wäikerahwale tulu tuua?

5. Kodujäneste-pidamisest Ee tis.

Aastat kümme tagasi tundsid Eestis kodujänest ainult ükkikud isikud, paljudel polnud oimugi, mis loomake see kodujänes õieti on. Ka weel praegu arwawad mitmed, et kodujänes meilalt kinni püütud metsjänes on, kes aga oja jookkul inimestega niiwõrd ära on harjunud, et ta nüüd kotujäneseks on muutunud. Wiimaste aastate jookkul on meil huwi kodujäneste wastu suuresti kaswanud. Inimesed, kes enne niisuguse pudulajuse peale käega löid, on nüüd nende kaswatajaks hokkanud. Kodujäneste-pidamisele on õhutajaks olnud kirjandus, kursused ja üldine toidainete puudus. Elialgu ilmusid siin ja seal ajalehtedes, nagu „Postimehes“, „Põllutöölehes“ ja mujal lühikesed kirjatükid kodujäneste üts, mis küll õige roo ilistes wärwides kirjutatud olid. Hiljem ilmusid paar raamatut, üks Soome, teine Wene keelest ümber pandud, mis kodujäneste-pidamisega rahwast lähemalt tutwustasid. Minu raamat ilmus wiimsena. Peale seda on minu poolt mitmel pool kodujäneste-pidamise üle ettelugemisi peetud, mis ka olalt asja edenemise peale mõju on awaldanud. Sellega ühel ajal teati ka kodujäneste kaswatuskohti kodumaal liise. Wiit olufas kadunud A. Lillenblatt esimese kodujäneste kaswatuskoha Eestis. Sellele järgnesid minu, siis hrade H. Araku ja Kr. Kulli

omad, kust rohkesti kodujäneseid mööda maad on laiale lagunenud.

Kui 1914 a. suwel suur Europa sõda lahti pääsis, siis tuli kodujäneste pidamises ka wäikene teisak, sest sõda wiis hulga elujõulisi ja edasipüüdjaid mehi ka nende hulgast waenuwäijale, kes peaaegjalikult selle wäikese loomakese pidamisest huwitatud olid. Nõnda pidin ka mina sõttamineku tõttu oma noore aluluse täiesti ära häwitama, sest üleüldise ärewuse pärast ei tahtnud keegi enam kodujäneste kasvatamist enese peale wõtta, seda asja niisugusel erakorralisel ajal päris tühiteks ettewõtteks pidades.

Ragu meie teame, oli sõja algul weel kõike küllalt saada, millestki asjalt ei tuntud puudust. Mida pikemale sõda wenis, seda kallimaks läksid kõiklugu tarbeained, iseäranis aga sõõgiained. Peale 1917 a. rewolutsiooni kadusid turult üleüldise korralageduse tõttu peaaegu kõik toiduained, nõnda et 1918 a. nälg juba õige lähedal seisis. Wõib olla, et raskem aeg weel ees seisis. Ja see üleüldine toiduainete puudus sundis ka meie inimesi teelid ja abinõusid otsima, kuidas ennast ja oma perekonda nälgisurmast päästa. Kewadel tõusis linnades suur tung talude ja aedade omandamise järele, nende hinnad ja rendid kerkisid silmnähtawalt. Ühes sellega tõusis seltskonnas suur huwi ka kodujäneste vastu. Igalt poolt tuli nõudmisi kodujäneste kohta, otsiti juhatust nende pidamise üle jne. Nõudmine kodujäneste järgi oli mitukorda suurem kui pakkumine, mispärast nende hinnad kuulmata kõrgele tõusid. Iseäranis oli elaw nõudmine Tallinnas, kus neid üleüldise wäga wähe peeti. Ametlilisel koduloomade ülelugemisel 1917 a. kewadel oli kodujäneste arw Tallinnas 36, mis küll tõele ei wasta. Kui seda arwu kümnewõrra suurendame, wast siis laame arwu, mis tõele lähedal seisab, sest paljud ei annud oma kodujäneseid mitte üles. Sel ajal, kui Tallinnas wõi üleüldise Tallinnamaal kodujänestest suur puudus oli, peetakse neid Lõuna-Eestis, iseäranis Tartu, Wiljandi ja Pärnu maakondades palju suuremal arwul, nõnda et seal isegi kodujäneseid turule müüa tuuakse (Wiljandis, Tartus ja mujal). Leidub nimetatud maakondades külasid ja waldasid, kus neid peaaegu igas talus peetakse. Peetawate tõugude seas leidub kõige rohkem hõbe-, Belgia-, Angora ja Wieneri kodujäneseid ja nende segawerelisi. Ragu seda mitmes muus asjas märgata wõib, nii on ka kodu-

jäneste pidamises lõuna-eeslased oma põhjapoolsetest wendadest ees.

6. Mis otstarbeks peetakse kodujäneseid?

Enne kui kodujäneste pidamist lähemalt vaatame, peab tarwilikuks lugejaid nende saadustega tutvustada, mida kodujäneseid annavad

Nendest produktidest, mida kodujänestest saame, on lihal kõige suurem wäärtus. Meie teame, et praegusel ajal turult enam suuremate koduloomade liha saada pole, sest sõja ajal on niipalju loomi ära häwitatud, et maa ei suuda neid enam nii suurel hulgal kasvatada, nagu nõudmine liha järel on. Ja ka peale sõja lõppu pole lootust, et liha hinnad kohe langeks ja seda suuremal hulgal turule ilmuks, sest sõda on terve maailma loomapidamisele raske hoobi annud. Ei maksa ükli praegust erakorralist aega arutada, meie teame, et juba enne sõda liha kättesaamine alomale rahwakihiile äige raske oli. Saksamaal löödi iga aasta enne sõda juba ligi 7000 koera ja 175.000 hobust ära. Kui inimesed juba enne sõda olid sunnitud koera liha sööma, mis siis praegusest ajast ja lähemalt tulewikult rääkida. Sellepärast peame katsuma igal wiisil lihasaamist kergendada, ja üheks niisuguseks abinõuks on kodujäneste kasvatamine

Et lihanälja wastu midagi teha, soowitab riigiwalitsus kodujäneseid weel suuremal arwul kasvatama hakata. Slegi mitmed Saksimaa linnade omawalitsused, nagu Schönebergis, Eisenachis jne., on neile, kes kodujäneseid soowivad pidada, linna maalt hinnata maad tarwitada annud. Peale selle antakse nende pidajatele puuride ja korterite ehitamise jaoks teatud summa raha. Ühes riigi- ja omawalitsuse-olustustega töötab Saksimaa rohkesti 2000 kodujäneste kasvatamise sellist, kelle üleriikline keskühendus on. Nende ühiseks lipukirjaks on: „**Kodujäneste liha peab rahwatoiduks saama**“. Ja kõik need püüded pole asjata olnud. Kodujäneste liha leiab ikka suuremat ja laialisemat pruukimist. Enne sõda wõis juba igast liha-poest nende liha osta. Ja alama rahwa, iseäranis töölise seas on paljud kodujäneseid pidama hakanud, et sel teel oma majapidamise jaoks odawamalt liha saada, sest kodujäneseid tarwitawad kõiklugu toidujätised kaluikult ära. Pealegi ei nõua

madalalisk ruumi, nagu kanad, waid elawad wäga hästi selle jaoks ümberehitatud pakk-kastides, mis maja hoowide peal wõiwad seista, ilma et nende jaoks tarwis oleks iseäralisk maja ehitada.

Mis kodujäneste lihasse puutub, siis on see teadlaste kassete järele oma toiduolluste wäärtuse poolest weel parem kui teiste koduloomade liha. Asja tõenduseks toon siin selle kasse tagajärjed, mis Dr Ströber Saksamaal lihasortide toidu-wäärtuse proowimise otstarbel toime pani. Kasse wõeti nimeetatud õpetlase pool Hildesheimi põllumajanduslikes kassiejaamastes ja kandis täieste ametlikult laadi.

Ragu proowimisel selgus, sisaldab

1) nuumhärja-liha	72 ⁰ / _o	wett ja	28 ⁰ / _o	toitwaid	olluseid
2) kodujänese-liha	75 ⁰ / _o	" "	25 ⁰ / _o	"	"
3) kanaliha	77 ⁰ / _o	" "	23 ⁰ / _o	"	"
4) wafikaliha	76 ⁰ / _o	" "	24 ⁰ / _o	"	"
5) sealaha	79 ⁰ / _o	" "	21 ⁰ / _o	"	"

Sellest kasselt selgub, et kodujänese-liha oma wäärtuse poolest ainult nuumhärja-lihast madalamal seisab. Pealegi seedib ta weel õige ruttu ära, nimelt 2¹/₄ tunni jooksul. Sel põhjusel on arstid kodujäneste liha niisugustele haigetele hakanud soowitama, kellel nõrk seedimine on. Kodujäneste lihast wõib kõiksugu roogasid walmistada, nagu buljongi praadi, kotlettilid jne. Nõndasama pruugitakse seda wäga rohkestes ka worsti walmistamisel. Kõik see on põhjust andnud kodujänese-liha isegi sõjawäe-hospitalides, haigemajades kanaliha asemel tarwitama hakata. Kui laialt seda liha wäljamool tarmitatakse, oleme juba eespool kuulnud. Nüüd heidame pilgu Wenemaal peale. Wiimase aastakümne jooksul on kodujäneseid ka Wenemaal suuremat tähelepanemist leidnud. Enne sõda wõis Peterburis juba mõnest lihakauplusest kodujäneste liha ostu. Pealegi on wõimalik seda odawamalt müüa kui teiste kohuloomade liha. Kodujäneseid peeti kaunis rohkestes ka weel Moikwa, Tuala, Rjasani ja teistes kubermangudes. Wenemaal oli wiimasel ajal isegi mitmed kodujänesekaswatamise-elsid elule tõusnud.

Teine wäga tähtis kodujäneste pidamise saadus on **willanahk**. Praeguse aja mood tarwitab naisterahwariiete ehtimiseks palju willanahku. Selle tagajärjeks oli metselajate, nagu rebaste, willahiirte (chinchillade), tuhkrute, kobrasste j. t. häwi-

tamine. Wiimaks on hakatud niifuguseid metselajaid selle jaoks ehitatud piiratud aedades kasvatama, et turu nõudeid wähegi täita. Siberis on suured asutused, kus kasfiid nahkade saamise otstarbel peetakse. Et willanahku nii rohkel määral taga nõutakse, sellepärast on nende hinnad kuulmata tõusnud. Muidugi käib metselajate karwanahkade muretsemine kehewamal rahwaklasil üle jõu. Selle puuduse eemalsetõrjumiseks on hakatud wäga heade tagajärgedega kodujäneste nahku tarwitama, sest need on wõrdlemisi odawad. Eialgu müüdi kodujäneste willanahku teiste elajate nahkade nime all, kartes, et ostjaid ei leidu. Nüüd on asi selle poolelt muutunud. Juba müüdakse awalikult kõiklugu kodujäneste nahkatest walmistatud asju nende õige nime all. Suurem osa kodujäneste willanahku tuli Prantsusmaalt, sest seal olatakse neid hästi walmistada. Pealegi puuduliwad siemaa turgudel oma maa nahad. Keegi Peterburi kaupmees tellis neid iga aasta enne sõda umbes $\frac{1}{2}$ miljoni tükki. Kodujäneste willanahkade hinnad on karwa, suuruse ja teiste omaduste järele 120—200 mrk. tükk. Willanahku ostawad nahakauplejad harilikult loomulikuse olekus, sest nad wärwiwad ja niidawad neid ise, nõnda kuidas mood seda nõuab.

Willanahkadest walmistatakse bootsid, mütsid, kraevid, kasukaid, pörandawaipasid jne. Tarwitada sünnib ainult nende loomade willanahku, kes talwel, i. o. oktoobrist kuni weebruari kuuni on tapetud. Pealegi peawad willanahad teatud kodujäneste tõugude omad olema, kui neid loomulikuse karwas loomitakse pruukida.

Kõige suurema wäärtusega willanahku annawad hõbe-, Wene ja Poola kodujäned. Teisel astmel seisawad Wieneri siniste, Havanna, Prantsuse oinas-kodujäneste willanahad, sest kõik need lähewad ilma wärwimata, loomulikuse karwas, tarwitusele, kuna teiste tõugude nahku enne peab wärwima.

Kodujäneste nahku pruugitakse wäga laialt. Nagu arwustik näitab, müüdi Europas iga aasta enne sõda ligi 70 miljon willanahku 600 miljoni mrk. wäärtuses ära. Misfugune wäike loomakene paneb nii suure rahasumma weerema!

Peale eelnimetatud wäga tähtsate saaduste, liha ja willanaha, annawad kodujäned veel willu. Willadest walmistatakse kõige paremad ja kallimad meeste- kui ka naisterahwakäbarad. Willade jaoks küll isetõugu ei peeta, waid neid saadakse nende kodujäneste nahkadest, kes suwel ehk karwa

wahetamise ajal on tapetud. Nõndasama pruugitakse selle jaoks neid nahku, millele naha võtmise ajal ehk muul viisil rike külge on tekkinud. Niisuguste nahkade pealt aetakse villad nugadega maha. Pealegi korjatakse villu kodujäneste pesadest, sest pela valmistades küüb emane kodujännes enese küljelt villu, et nendega pela pehmemaks ja soojemaks teha. Need villad korjatakse muidugi siis ära, kui pojad suureks on kaswanud. Ühtlasi kammitakse kodujäneseid ka karwa wahetamise ehk selle ajamise ajal, sest kõik maksab raha. Kodujäneste villu tarvitatakse õige rohkestes ja need leiawad ikka ostjaid. Mis praegu nende eest maksetakse, ei tea õelda. Willu tuleb aga koide eest hoida. Ühest kodujänest võib aastas umbes $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{4}$ naela willu saada.

Peterburis oli mitu töököda, kus naisterahwaste jaoks ainult kodujäneste willadest pehmeid kingi ja saapaid valmistati.

Peale selle annab Angora tõugu kodujännes heäraniis pehmet uduwilla. Uduwilla ei pea mitte harilikult willaga ära wahetama, millest eespool jutt oli, sest wiimane on palju karmim, jämedam ja lähem. Uduwill on õige pehme, nagu siid, kaunis pikk ja harilikult walget karwa. Seda sorti willa annab ainult üks tõug, nimelt Angora kodujännes. Seda saab ühest loomast aastas umbes $\frac{1}{4}$ — 1 nael.

Uduwill on väga kallis; maksis enne sõda 4—10 rubla nael; keskmine hind oli 5 rubla. Hind määratakse willa headuse, s. o pehmuse, peensusu ja pikkuse järele.

Angora kodujäneseid võib nende willa headuse järele kolme tõugu jagada, 1) Ühed annawad õige pika willa, mis 10—12 tolline on; see on aga ühtlasi ka kaunis karm; 2) teisest tõugu Angora kodujäneseid annawad keskmise väärtusega produktid, kuna 3) kolmandast tõust kõige paremat ja pehmemat uduwilla saab.

On tähele pandud, et soojail mail ja soojais majades peetud Angora kodujänestel kõige parem uduwill on. Külmal teeb willa küll pakiluks, aga ühtlasi ka karmiks. Uduwilla headus oleneb ka kaswataja hoolest. Kui neid korralikult ei puhastata ega kammita, siis läheb will kergeste wilti, mis selle väärtust väga rohkestes vähendab. Harilikult kammitakse will nende seljalt kord nädalas ära. Kammimise asemel wahel kammitakse või katkutakse will nende pealt ära. Niitmine ei ole

soovitaw. Willad hoitakse puhtates kindlates nõudes alal, et
koi neid ei rikuks.

Uduwilladest walmistatakse kallid rätikuid, sokkisid, wam-
museid, kindaid jne. Peterburise weeti enne sõda wäljamaalt
iga aasta umbes 50.000 rubla eest uduwilladest walmistatud
riideid sisse. Wenemaal peeti mitmes klooftris kounis palju
Angora kodujäneseid. Peale selle walmistati Penza ja Oren-
buri kubermangu talupojad Angora kitle ja kodujänesse willa-
dest kallihinnalisi sallisid. Prantsusmaal aga on tähendatud
tööstus iseäranis edenenum. Pealegi on Prantsuse Angora kodu-
jänesed kõige peenema ja pehmema uduwillaga.

Kodujänestelt saadakse weel **nahku**, millest kindaid, raha-
kottisid, käekottisid, portmoneelid jne. walmistatakse. Nõgi
naisterahwastele ja lastele tehtakse nahkadest saapaid, mis
wäga head ja wastupidawad on. Naha saamiseks ei kõlba
mitte kõik sõud. Kõige tugewama ja paksema naha annab
küll Belgia hiigla kodujänes. Selle kodujänesse nahalt wõib,
kui loom täiskaswanud on, ühe paari naisterahwa saapaid
wälja lõigata. Kodujäneste nahkadest wõiwad ainult selle jaoks
sisseleatud töökojad ülemalnimetatud tarbensju walmistada, seik
see kõik nõuab omakohast olawust ja asjatundmist

Wiimaks annawad kodujänesed weel liimi, muidugi mitte
offeteel, waid kaudsel wiisil. Liim walmistatakse nendest
nahkadest, mis nõnda, ära on rikunud, et nad mujale enam ei
kõlba. Peale selle walmistatakse liimi weel nahajätistest, nagu
kõrwadest, jalgadest jne. Sellel liimil on kaks head omadust:
1) tal ei ole mingisugust lõhna ja 2) ta seob asjad wäga hästi
kinni. Seda tarwitatakse pea-asjalikult pildiraamide liimimiseks,
kus ülemalnimetatud omadused wäga tähtsad on. Pariisis on
4 niisugust wabrikut, kus tähendatud liimi walmistatakse. Seal
weeti iga aasta üksi Peterburise umbes 5000 puuda liimi,
mille hind läbisikku enne sõda 13^{1/2} rbl. puud oli.

Seega on nüüd kõik need saadused ehk produktid läbi
harutatud, mida kodujänesed annawad. Ühtlasi lõpeb sellega
ka üleüldine kirjeldus kodujäneste üle.

II. Kes wõib kodujäneseid pidada?

Wastus selle küsimuse peale oleks lihtne: igaks peaks jutt näädsel raskel ajal kodujäneste pidajaks hakkama, kes neid enne pole weel kaswatanud. Nii hea kui see loow ka iseenelest on, pole igal pool ja igal inimesel neid mitte wõimalik kaswatada, sest paljudel on see elutingimiste ja majapidamise seisukorra tõttu täiesti wõimata ehk seisab niisuguste kuldadega ühenduses, et kasult enam juttugi ei wõi olla. Igaühele on selge, et suurlinna elanikule, kes kehet linna wõõras majas elab, wäga raske ehk päris wõimata on neid pidada, sest selleks puudub kõige pealt ruum. Wäga hea, kui majapere-mees nii wastutulelik on, et ta lubab oma üürilistel hoowil wabas nurgas kodujäneste puurid üles seada. Saab üürnik selle luba peremehelt, siis teeb muret küsimus, kas hoow küllalt waraste eest on kaitstud. Mõnel on ehk wõimalik kodujäneseid ka keldrides ja kuurides pidada, kui need niiwõrd kuitwad ja walged on, et seal neid kaswatada wõib. Enamatel kordadel on kuurid ja keldrid pimedad ehk poolpimedad, nõndalama ka niisked, nõnda et seal loomapidamisest midagi wälja ei tule. Kui fiiski mõnel üürilisel wäliste olude poolest wõimalik on kodujäneseid pidada, siis on nende arwu suurendamine odawate toiduainete puudusel takistatud. Niisugustes oludes on wõimalik ainult 1—5 täiskaswanud looma ja ka sedawõrd noori poegi üleskaswatada. Iseluga on maja peremeestel. Nendel leidub omas majas ikka rohkem ruumi loomapidamiseks; pealegi saab aias üht wõi teist haljastoitu nende jaoks kaswatada.

Nii siis võiks majaperemehed väikeloomapidajad olla ja peakski olema. Kiiduväärt ju oleks, kui majaperemehed selles asjus ka üüriliste loomade vastu tuleksid. See käib suuremate kodumaa linnade, Tallinna ja Tartu, kohta. Sootu teine asi on suurlinnade alevikude elanikel ja vähemate linnade kodanikkudel, sest neil ei ole nii suurt ruumipuudust tunda, ja mis peaaegu, neil on võimalik linna ümbruskonnast kodujänesed jaoks kergema vaevaga rohtu saada, mis ju nende pidamise kululid tuntuvalt vähendab. Jgaüks teab, et linna servades rohkesti rohtu asjata ära tallatakse ehk lihtsalt ära mädaneb, mida aga lapsete kokku võiks korjata ja oma kodujänesetele ette anda. Vähesed inimesed käivad verstade tagant linna- metsadelt ja mujalt kiviaid puu oksid korjamas, et sellega oma tuba kütta ja toitu valmistada. Mitukorda kergem oleks ju rohu korjamine kevadel ja suvel, mis lastele päris lõbuasi on, kui neil igaühel oma kodujänes toita on. Sellepärast peaks alevielanikud, kui ka kõik vähemate linnade kodanikud kodujänesete pidajaks hakkama, sest olud ei takista seda mitte. Ja majapidamise lisetulekutele saab sellest lisa liha ja nahkade näl.

Pealegi pakub see lastele vähe tööd ja tegevust, mis neid pealegi tihti huvitab. Ühtlasi hoiab see lapsi ka halva uulitsaelu eest. Muidugi on see küll hea loom, mis siiski arvatavasti vähe täitmist leiab, sest meie inimesed on tihti nii ükskõiksed, ka kõige paremate uuenduste vastu, et ükski abinõu neid liikuma ei pane — parem kannatatakse suurt häda ja puudust. Seniajani rääkisin ma linnaelanikkude võimatuselt kodujänesete pidamises.

Kes võiks ja peaks siis tingimata kodujänesete pidaja olema?

Need oleksid kõik alevikkude, väiksemate linnade kodanikud, külakirjutasid, nagu wallakirjutajad, kooliõpetajad, kaupmehed, siis kõiklugu mõisaametnikud ja teenijad, raudtee ometnikud ja töölised, siis käsitöölised ja kõik väikemaade omanikud, nagu kandimehed, saunikud, popsnikud. Kõik ülemalnimetatud liikud, kellel vähe maad tarvitada, või maaga lähemas ühenduses seisavad. Just need võivad ja peavad kodujäneseid kasvatama, sest see väike loom on nende jaoks nagu loodud. On palju perekondi, kellel nii vähe maad tarvitada, et seal suuremat kodulooma võimata on pidada, aga

kodujäneste jaoks siiski tarvilisel viisil ruumi ja rohelist toitu leidub. Ja kui inimene niitugustel tingimistel mitte kodujänesteid ei pea, iseäranis praegusel ajal, siis on see küll suur arusaamatus, — kas ei taha inimesed meelega oma toiduainete suurendamiseks midagi ette võtta või ei mõista nad seda. Sellepärast peaks just nüüd kõigile neile suu sisse ütleva: praegu on paras aeg kodujäneste pidamisega peale hakata.

Ma olen seniajani talupidajate üle meelega vaikinud. Misugune seisukoht tuleks neil kodujäneste pidamises võtta? Ka huvitab see küsimus mõnda põllumeest ja osalt ka linna-lasi. Mina isiklikult vaatan selle asja peale nii, et meie talupoegadel ei maksa kodujäneste kasvatamise peale iseäralist rõhku panna, sest taludes on võimalik suuri koduloomi kasvatada, kes teatud tingimistel peremeestele suuremat kasu toovad kui väiksed loomakesed. Talupidajad kasvatagu siiski sarvloomi, hobuseid ja lambaid edasi, sest need annavad suuremal hulgal liha ja muid produktiivseid, kuna maata ja väheste maaga inimeste koduloom — kodujänest on, nagu selle kohta juba enne tähenduse tegin. Pealegi pole meie taludes aja ja inimeste tööjõu puudusel mitte võimalik väikseid koduloomi kasvatada. Kui siiski mõnel põllumehel nende vastu huvi on, nagu seda mõnes kohas tähele olen pannud, siis võib neid ka kui kõrvalise tähtsusega koduloomi pidada.

Ülemalseisvatelt ridadest võib lugeja ise otsustada, kes ja kus võib kodujänesteid kasvatada, et sel teel vähegi meie rohva toiduainetele, nimelt lihale liha muretseda. Kellel olud lubavad, see ärgu viitku enam, sest mida varem, seda parem.

III. Mida tuleb algajal kodujäneste- pidajal tähele panna?

Et meie rahwa suuremale enamusele kodujäneste-pidamine päris tundmata on, sellepärast kirjutasin iiepeatüki algajate jaoks. Tihti ei mõista algaja ka siis midagi peale hakata, kui ta terve õperaamatu on läbi lugenud, kus palju mitmesugust juhatusi on antud, sest uute mõistete kälitamine sünnitab elialgu segadust, ei saa arja kohta kohe selget ülevaadet omandada. Ja siin pean algajale abiks olema

1. Kõige pealt järele vaadata, kas kodujäneste jaoks **fündsat ruumi leidub**, mida ainult linnaelanikkudel on tarvis tähele panna. On korteri koor, keller või pööning või muu ruum niivõrd kitsas, pime ja niiske, et seal võimata on looma pidada, siis jäägu kodujäneste muretlemine kuni uue korteri leidmiseni elialgu pooleli. Wahel ei salli kaasüürnikud, et kodujäneseid peetakse, sest suwel soojal ajal on nende puuride lähedal wahhe kibedat lõhna tunda, kui puurilid ei saa korralikult puhastatud. Annab peremees luba kodujäneste puurilid kaugemas hoovi nurgas üles seada, siis saab sellest küsimusest kaunis kergesti üle. Pimedas ja niiskes kouris või keldris ei tohi kunagi kodujäneseid pidada. Walged maja pööningud kõlbawad nende eluruumideks küll. Maal ja alewi-kohtades ei tee ruumipuudus algajale mingisugust muret

2. On ruumiküsimusest üle saadud, siis mõtelge järele, **kas teil küllalt odawalt toiduaineid nende söötmiseks saada on**, nagu heinu, juurikaid, leiwakoorekeli ja teri, kui loomade

arw suuremaks kaswab Ühe wõi kahe kodujänese lõõtmine ei tee kütagil muret, aga kui nad aastas 3—4 korda poegiwad, siis kaswab lõõjate arw, kelle õlewälpidamisõks enam oma kõõqijätised ei jätku, waid õla toitu tuleb mujalt muretseda. Kõige tähtsamad toiduained niisugusel korral on: 1) rohi, 2) heinad, 3) kartul, 4) loomatoidu juurikad ja 5) terawili. Rohtu ja heinu saab kerge waewaga, kuna loomatoidujuurikatega halwem lugu on. Kellel oma maa nende kaswatamiseks puudub, sellel on neid raske mujalt osta Pean tähendada, et ka ilma juurikateta küll läbi saab, kui aga kartulaid saada on, aga siiski on juurikas wäga hea toiduaine, iseäranis talwel Linnades saab sel teel rohtu, et aiaomanikkudega rohuktkumises kokku lepitakse, mida tihti ilma mingi tasuta lubatakse. Niisuguse toidukõsimust läbi harutades jõuab algaja otsusele, kas ta üht täiskaswanud kodujänest wõi enam wõib pidada.

3. On kaks eelmist kõsimust jaatawalt offustatud, siis tehke omale paar-kolm ehk tarbekorral ka rohkem, puuri walmis, milleks wäga hästi suuremad pakk-kastid ja puhtamad tündrid kõlbawad Kus wõimalik on, seal wiige puuriid kõige wähemalt suweks wälja õhu kätte, mis loomade terwile kõige paremaks kosutojaks on Elab algaja linnas, kus ühest korterist teise ümberkolimisi ette tuleb, siis ehitage üksikuid puuriid, mis kerged on ühest kohast teise wedada, kuna maal, kindlal kohal elutsew inimene ka ükssteise õffa ehitatud puuriid wõib teha. Puur olgu parem suur kui wäike. Puuride suuruse ja ehitamise kohta leidub järgmises peatükis juhatust.

4 Nüüd tuleb offustada, misugust tõugu omale muretseda. Kodujäneste tõugulid on palju, kelle wäärtus aga algajale tundmata. Ma soowifaks algajal niisuguse tõu kaswatamisega peale hakata, kelle järel turul kõige suurem nõudmine ja kes ühtlasi rohkem tulu annab Ja niisugused tõud oleks: 1) suured ja wäikesed hõbe, 2) Wieneri, 3) Wene, 4) hiigla walge, 5) Hawanna, 6) Harmelini ja Angora kodujäneseid. Kõik need annawad peale liha ilusa willanaha, kuna Angorast kallist uduwilla saame. Nüüd lihawaesel ajal peaks pearõhku just suuremate tõugude peale panema, kellest Wieneri linnid ja walged iseäranis soowitawad on. Wõib ka neid Belgia hiigla kodujäneseid soowitada, mida siin juba mitu aastat on peetud ja nii wastupidawateks on muutunud,

kuna wäljamaa Belgia kodujäneseid õrnad ja kaunis rasked on kasvatada. Angora tõugu loomitan ainult kõige korralikumale inimesele. Kas ühte või mitu tõugu korruga kasvatada? Algaja peab eialgu ainult ühe tõuga peale hakkama, keda siis põhjalikult tundma võib õppida.

5. Kui suuresti peale hakata, on küsimine, mis algaja kohe enesele ette paneb. Selle küsimuse peale pean vastama: **alga väikselt peale**, sest tihti jõuab talamini sõites ennem lihile kui kiiresti kihutades. Ja ka algaja kodujäneste-pidoja peab elioffa talamini aga järjekindla't oma lihile lähenema. Võib julgesti kinnitada, et kõik suuresti pealehakkajad hiljem ehk warem kodujäneste pidamise peale käega on löönud, kafi asemel kahju saanud. Põhjus seisab selles, et asjatundmise puudusel algaja niipalju wigu ja eksisamme teeb, mis ettewõtte korralikule edenemisele häwituseks on. Kui ruumi wähe ja toiduainete saamine piiratud, siis muretssege enesele ainult üks ehk kaks täiskaswanud emakodujänest, keda sealnemas võib lasta paarida ehk kellegi tuttawa kodujäneste-kaswataja poole isalooma juurde sugutamiseks wiia. Paaritamise eest võib ju väikest tasu maksta, sest siis pole waja omal isakodujänest pidada.

6. Järgneb küsimine, **kust amale kodujäneseid osta ja mis selle juures tähele panna?** Praegusel ajal on kodujäneste ostmine wäga raske, sest kuskilt pole suguloomi saada, iseäranis Tallinnamaal. Ainus võimalus on, kui ostmise otsustarbel Wiljandi, Tartu või Pärnu poole sõidetakse, kus neid suuremal arwul kaswatatakse. Üleüldse on aga ka seal wäga raske häid suguloomi saada, sest peetawate kodujäneste seas on palju alawõartuslisi ja segawerd loomi. Arwatawasti muutub see ahi tulewikus paremaks. On kellelgi liiski korda läinud kohta leida, kust neid saab, siis woadake kõige pealt järel, kas ostetaw loom täiesti terve on. Terve looma tundemärgid on: 1) elawad silmad ja liikumine, iseäranis wähemate tõugude juures, kuna ainult Angora tuima loomana wälja näeb, 2) siile ja ühtlane will, 3) puhas ja kuitu nina. Iseäranis woadake, et loomal mitte nohu pole, sest see on tihti koklidiooli haiguse tundemärk. Kui kaugemalt saab kodujäneseid tellitud, siis tingimiseks teha, et terwed loomad saadetakse. Soowitaw on loomi i k k a o m a k o d u m a a l t t e l l i d a, kui niisuguseid siin saada on, sest need on kohalise kliimaga ära harjunud. Wõõrliit tellitud loomad jääwad siin ker-

gesti haigeks. Olen seda kahju ise rohkesti maista saanud. Oitmise korral võib hea sugulooma eest ka kõrgemat hinda maksta, sest igapidi terme ja väärtusline loom maksab ikka kõrgemat hinda. Oitmise juures tuleb ka seda waadata, kas ostetaval loomal kõik need välimised omadused on, mida see tõug peab esitama, nagu willanaha ähtlus, värw jne. Siis tuleb veel järel pärida: 1) kuidas müüja oma loomi on pidanud, kas wälimistes tallides või kinnises ruumis ja 2) kuidas ta neid seniajani on söötnud, sest ka ostjal tuleb neid esialgu nõnda sööta, nagu seda wana pere-mees tegi.

7 On loomad kodus, siis tuleb nende kasvatamist raamatutest ja mujalt lähemalt tundma õppida. Raamat on küll hea sõber ja nõuandja, aga oma tähelepanekud ja katsed on weel paremad, sest nad jääwad sügavamalt meie mälestusse. Ükski raamat ei suuda kõiki asjaolusi, mis ühel või teisel inimesel tema loomakasvatamise juures ette võivad tulla, ettenäha ega iga juhtumise jaoks juhatust anda. Oma silm on kuningas, nii ütleb meie rahwa wanaõna. Siiski võib hea raamat paljugi pakkuda, iseäranis oaa algajale. Alqaja peaks püüdma igal pool õppida, kult midagi õppida võib, olgu see kursustel, kõnedel, näitustel, feltides.

IV Kodujäneste eluruumid.

I. Mispärast ei või kodujäneseid ühekoos pidada?

Enne kui kodujäneste korterite ehitamist lähemalt kirjel-
dama hakkam, tuleb vähe nende eluviisidega tutvuneda, sest
sellekohaselt kujuneb puuride ehitamine ja farvitamine.

Ehk meslikud kodujäneseid küll suurel hulgal koos elavad,
ei või kodustatud kodujäneseid ometi mitte enam ühises kor-
teris pidada. Selleks on kaks peapõhjult. Eiteks ei saa nii-
sugusel korral nende liigimist kudagi korraldada. Poegivad
kodujäneseid väga tihti, nagu seda juht üheskoos pidamise taga-
järjel sünnib, siis jäävad järeltulijad väikseks ning nõrgaks ja
langewad wiimaks ühe või teise haiguse ohwriks. Täieste
wõimata on kodujäneseid üheskoos liis pidada, kui neid mitmet
tõugu on. Teiseks peapõhjuseks on see, et wanad kodujäneseid
peaegu olati üksteisega riidlewad ehk kisklewad. Jieäronis
waenulikud üksteise wastu on isa-kodujäneseid. Nende taple-
mine lõpeb tihti nõrgema surmaga. Nii sama elavad ka ema-
kodujäneseid isekeskis wihawaenus, isäranis poegade imetamise
ajal. Tuleb ette, et üks ema teise pojad ära lööb ja pesa
lõhki kifub, kui ta juhtub poeginud ema puuri pääsema. Selle-
pärast, ei sünni täiskaswanud kodujäneseid mitte üheskoos
pidada, waid nad peawad igaüks oma puuris elama. Ainult
noored pojad wõiwad 3—4 kuuni üksteisega koos elada.

Nõndasama võib ka noori ema-kodujäneseid kuni esimese sigimiseni üheskoos pidada. On aga keegi isaloomad nuumamile otstarbeks ära kohitlenud, siis võib neid julgeste ühises puuris pidada, sest nad jäävad kohitsetult palju taltsamaks.

2. Misfuguseid nõudeid peavad kodujänesed tallid ja puurid täitma

Nagu teada, saadab kodujänes peaaegu terve oma elu-ea kinnistes puurides ja majades mööda. Sellepärast tuleb ka nende eluruumide ehituse otstarbekohasuse peale rõhku panna.

Kudas ühel või teisel puhul kodujänesed tallisid tuleb ehitada, selle jaoks ei saa iga kord teatavat kindlat plaani anda, sest see oleneb palju kohalistest tingimistest ära. Näituseks ei saa linnaelanik kodujänesed jaoks alati misfuguseid korterid ehitada kui maal elutsew kodujänesed pidaja, sest esimesel puudub tihti tarwiline ruum laialisemat ehitust ette võtta. Ehk kodujänesed eluruumide ehitamise asjas tihti kohalised tingimised mõõduandwad, tuleb liin liiski järgmisi peanõudeid tähele panna:

1) Kodujänesed eluruumides ei tohi läbitõmbawat tuult olla, 2) ka mitte niiskust, mis üks kõige kurjematest haiguste põhjustest on; 3) õhupuhastamine peab täielik olea, 4) eluruumid peavad rõõwloomade sisetungimise korral tarwilist kaitset pakkuma ja 5) nendes ei tohi ruumist ega walgusest puudus olla. Wõetakse need ülemalnimetatud pealeadud nende korterite ehitamise juures arwesse, siis tähendab see kodujänesed pidamises juba pool edu.

Kodujänesed korterid on kahesugused: Ühed seisawad wäljas, teised jälle on kuhugi kinnisesse ruumi paigutatud. Eimeli nimetatutakse wälimisteks korteriteks, kuna teised silemistes tallide nime kannawad.

Wälimistel korteritel on mitmed head küljed; näituseks ei puudu nendes kunugi puhast õhk ega ka walgus, kuna neist silemistes tallides tihti suur puudus on. Peale selle on wälimistes korterites peetud loomad kõikiugu haiguste wastu hästi

karastatud. Ühtlasi on väljas peetud kodujänestel villanahad palju ilusamad ja tihedama villaga, ja sellel on suur tähtsus. Sellest võib järeldada, et välimised korterid iseäranis soovitavad on.

Välimised tallid tulevad kuhugi seina varju paigutada, nõnda et eeskülg vastu lõunat oleks. Need tšud, keda villanohkad! soamise otstarbel peetakse, tulevad tingimata varjulisesse kohta mahutada, sest kui päikelekiired otsekõrbe loomade peale langewad, siis rikuvad nad kortva ilu. Iseäranis tuleb hõbe-, Hobanna ja Wieneri liiniseid kodujäneseid päikelekiirte eest hoida. Ühtlasi peab niisugustel välimistel puuridel ehk tallidel weekindel katus olema, et wihmaweli laest sisse ei walguks. Meie põhjakliima nõuab, et talwel külmal ajal, iseäranis aga lumetuiskude kordadel, kodujäneste välimiste puuride eeskülg õõlil ja tuituse ilma ajal mingisuguse riidega ehk õlematiga kinni kaetaks, sest väga wali külm võib neile halba teha. Pealegi peab nendes puurides rohkeste aluspõhku olema, mis külmal ajal loomale natuke kaitset pakub.

Olgu siin mõõda minnes tähendatud, et algajate kodujänese-pidajate keskel arwamine walitseb, et neid ainult soojades majades võib pidada. See wande on ekslik. Wilunud kodujänese-pidajad kalduwad kõik selle arwamise poole, et kõige kasulikum on neid ikka väljas, waba õhu käes kaswatada. Muidugi ei wõi niisugust looma, kes seniojani soojas ruumis on kaswanud, mitte välja eloma wiia, sest ta jääks selle tagajärjel haigeks. Kes kodujäneseid välimistes puurides soowib kaswatada, peab neid juba wäiksest saadik wälise ilmaga harjutama.

On aga kodujäneste puurid kuhugi kinnisesse ruumi, nagu kuuri, talli, küüni jne. paigutatud, siis on kõige pealt tarwis hoolt kanda, et nende korteris puhtaist õhust puudus ei oleks. Selleks tuleb tingimata õhupuhastaja seina wõi lae sisse teha. Muidugi peab ka selle eest hoolt kandma, et nendes puurides walgukest puudus ei oleks, sest kodujänesele on walguist nõndalama kui teistele koduloomadelegi waja.

Seisku kodujäneste puurid kas väljas õhu käes wõi kinnises hoones, igal pool tuleb puhtuse peate suurt rõhku panna.

Kõiki puurisid tuleb nädalas kord puhastada ja aluspõhka uuendada. Harilikult on kodujänestel harjunud viis oma wäljaheiteid ühte puuri nurka teha. Seda nurka tuleb siis sagedamini puhastada, et wäljaheited linna mitte hunikusse ei korjaks. — Wäga soowitaw on soojal aasta-ajal, s. o kewadel ja suwel, talli ja puurisid kord ehk kaks põhjalikult puhastada ehk desinfitseerida. Selleks kõige odawam ja lihtsam abinõu on lubjawesi, mille hulka 2—5% kreolini on pandud. Tähen-datud wedelikuga pintseldatoksie puurid ja tallid ül ; seeläbi hāwinewad kõik haiguseidud kui ka kahjulikud isõdikud ja putukad ära.

3. Kodujäneste puuride ja tallide ehitamist.

Kodujäneste puurisid ja tallisid ehitatakse wäga mitme-luguste plaanide järele, sest peaaegu igal kaswatajal on oma lüstem, kuigi need küll tihti wäga puudulikud on.

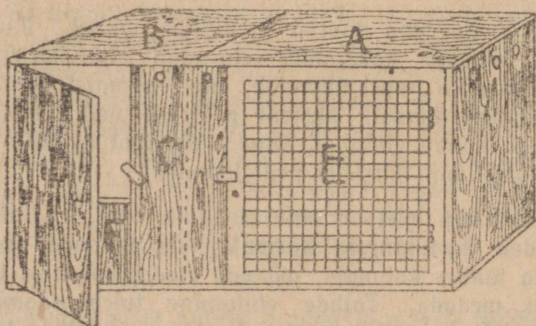
Tuleb wahet teha puuride ja tallide wahel. Puuriks nimetatakse üklikut kodujänese eluruumi ehk korterit, kuna tall eneses mitu puuri ühendab, mis enamatel kordadel ka-helt ehk kolmelt korralt üksteise peal seisawad. Talli puurid on üksteisega kokku ehitatud, kuna lihtpuurid üklikult seisawad ehk jälle korra wiisi üksteise peal lamawad

Nii ühel kui teisel on oma wead ja head. Tallisid wõib ainult nendele kodujäneste kaswatajatele soowida, kes ühes kohas, ilma ümber kolimata, wõiwad elada, sest neid on raske teise kohta wedada. Tallide ehitamine tuleb odawam, sest nende peale läheb wāhem materjali. See on tallide hea külg. Üklikud puurid on selle poolest paremad, et neid kergeste ühest kohast teise wõib tõsta ning wedada ja looma haiguse korral teisale paigutada. Pealegi wõib neid ikka kord-korralt juurde ehitada, nōnda kudas kaswatajal loomi juurde ligineb ja nende walmistamiseks aega ja raha jatkub. Ainam puudus üksikutel puuridel on see, et nad rohkem maksawad kui tallid. Üksikute puuride ehitamist wõib isēdranis linnaelanikkudele soowitada, sest et linnas rohkem kolimist ette tuleb.

Õksikate puuride ehitamise puhul tuleb kõige pealt tõuga silmas pidada, kelle elamiseks need määratakse. Arusaadavalt põhjustel peab suuremate tõugude jaoks ka suuremad puurid ehitama. Igal juhtumisel on aga suuremad puurid paremad kui väiksed. Ühel või teisel põhjusel ei ole aga iga kord mitte võimalik õksikute loomade jaoks suuri puurilid ehitada; siis peab järgmisi mõtufid silmas pidama:

1) Suurte tõugude (Belgia, hiigla, oinas-kodujänese, Wieneri, valge hiigla jne.) jaoks olgu puuri suurus: 40 tolli pikk, 30 tolli lai ja 24 tolli kõrge, ja 2) vähemate tõugude (Angora, kõrbe-kodujänese, Havanna, Wene jne) jaoks määratud puuride suurus on harilikult 32 tolli pikk ehk sügav, 25 tolli lai ja 20 tolli kõrge.

Mitte juft tingimata farmiline, küll aga loomivõõr on, et ema-kodujänese jaoks isearaline kahe jaoskonnaga puur ehitatoks. Ühe niisuguse puuri plaan on siin pildil nr. 1. peal näha. Sellel puuril on 2 jaoskonda: A ja B.

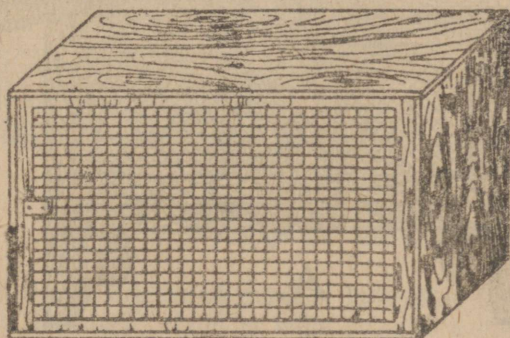

Pilt nr. 1. Ema-kodujänese puur.

Esimene jaoskond, mis A tähega märgitud, on emalooma elamiseks jaoks määratud, kuna ta B osakonda poegimise korral pesa teeb ja seal pojad üles kasvatab. Pesa-osakonna uks on laudadest ehitatud, elamiseruumil aga kiffast traatõõgust tehtud, et rotid puuri sisse ei saaks tungida ega kodujäneste toitu ära süüa. Selle puuri vahesein, mis kahe ruumi vahel on, peab

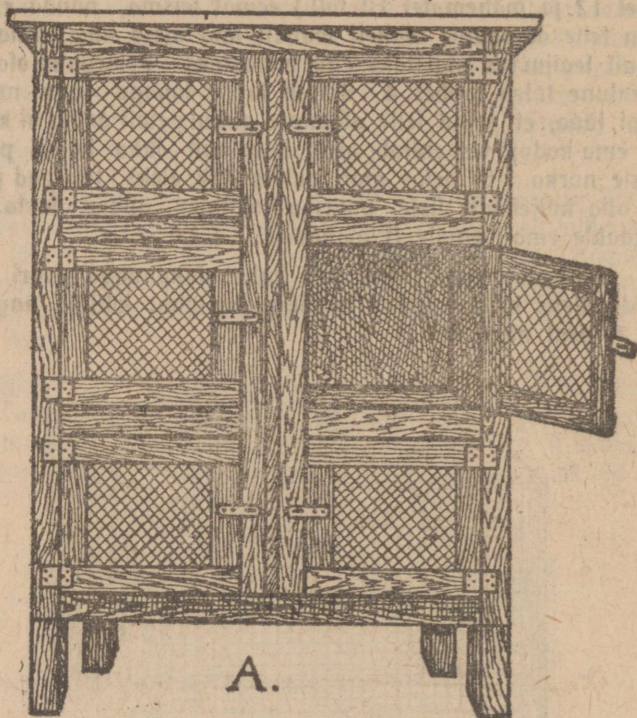
tagumiseft seinast umbes $\frac{1}{2}$ puuri sügavuse võrra (suurtel kogu-
 gudel 12 ja vähematel 10 tolli) eemal seisma, nõnda et ema-
 loom selle avanduse vahelt wabalt läbi wõib käia, ilma et ta
 ennast sealjuures pigistaks ehk wqastaks. Pesaruumi-afakonna-
 uksealune tuleb umbes 4-5 tolli laiuse lauaga (pilt nr 1)
 kinni lüüa, et pojad selle avamise puhul pesast wälja ei kukuks,
 sest ema-kodujännes ehitab pesa harilikult ikka kõige pimedas-
 masle nurka. Et pesas alati puhas õhk oleks, tulewad puurile
 lae alla küljeseinte sisse puuriga wäikesed augud lasta. Toit
 pandakse ema-loomale A afakonda.

Isa-kodujäneste jaoks pole kahe afakonnaga puuri waja,
 waid selleks kõlbab lihtne kastifarnane puur küllalt, nagu pildil
 nr. 2. peal näha on.

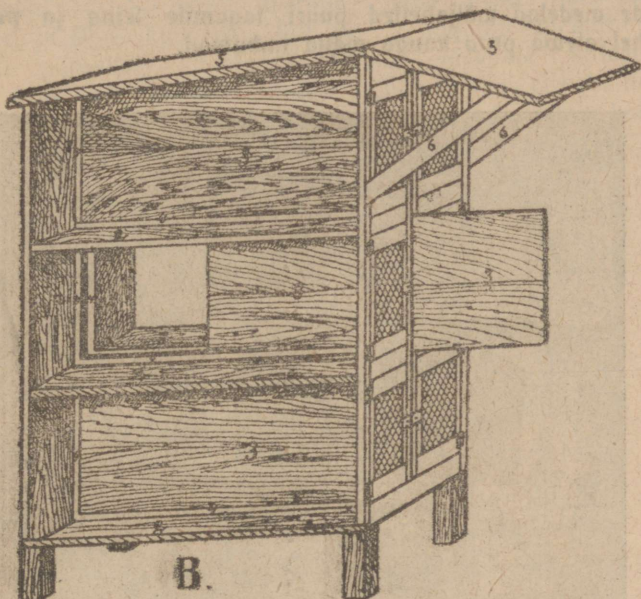
Pilt nr 2. Kastifarnane kodujäneste puur.

Pildi nr. 3 peal on wiimase plaani järele 6 puuriga tall
 ehitatud. Niisugune tall kõlbab wanadele isaloomadele kui ka
 ema-kodujänestele. Puuride suurus on järgmine: pikkus ehk
 sügavus ja laius 28 tolli, kõrgus 24 tolli. Selle talli ehitus
 on pildil pealt juba näha, ilma et liin iseäraliselt kirjeldust waja
 oleks. Nõndalama wõib seesugust talli ka poegadele ema-kodu-
 jänese jaoks pruukida. Niisugusel korral on soowitaw, et kahe
 puuri wahel olewat seina siibriwiisi wälja wõiks tõmmata,
 nagu seda pildil pealt näha wõib. Siis tuleb ühtlasi ka kõr-
 walolewa puuri üks laudadega kinni lüüa, et pesaruum
 pime oleks.

Pilt nr. 3. 6 puuriga tall.

Ülemalkirjeldatud talli võib ka wälimiseks kodujäneste korteriks tarwitada. Siis ehitatakse katuse weekindel ja uked kahekordsed, mis külmal ja halwal ajal loomadele tarwilist kaitset pakukiwad. Wälimise uke võib laudadest teha, nagu see pildilt nr. 4 (5) näha on, ehk selle asemel võib tihedalt riidest valmistatud eesriideid tarwitada, mis nõõri wõi traadi peal lükata annawad. Kui kahekordsed uked tarwitusele wõetakse, siis olgu puhta õhu juurdewoolamiseks puuri seinte ülemiste äärte sees wäiksed augud.

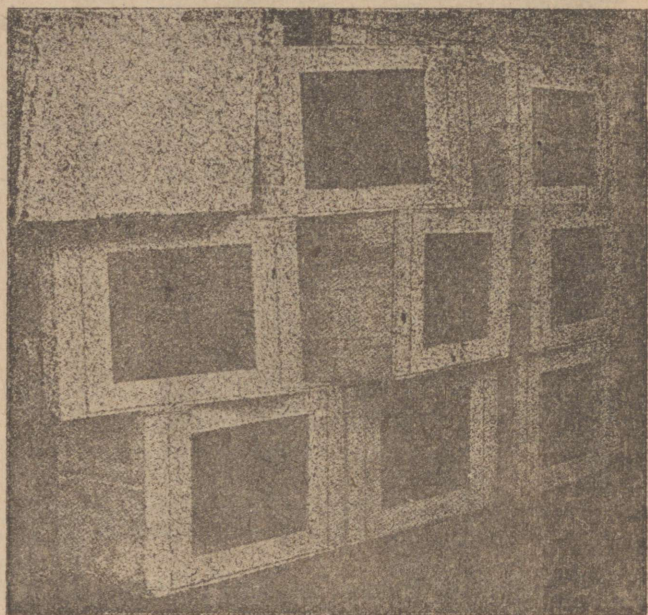
Pilt nr. 4. 6 puuriga talli läbilõige.

Kõigil ülemalkirjeldatud puuridel ja tallidel on ühekordne pörand, mis laudadest tehtud ja mille peale tõrjatud papp ehk hingitud plekk on lõõdud. Arusaadaval põhjusel ei laa niisugustest puuridest kodujäneste kuli mitte ära jooksta. Sel korral tuleb puuride pörandale rohkest turbapuru ehk hädakorral ka kuivatatud loepuru riputada, mis wedeliku oma lise imeks. Aluspõhu paklus peab kõige vähemalt 2 tolli olema, mida üdranis rohkest linna nurka tuleb riputada, kuhu kodujänesed harilikult oma väljaheitel teevad. Ka tuleb meeles pidada, et aluspõhku kord nädalas peab uuendama, sest et see soojal ajal kergeste käärima läheb ja halba õhku kui ka uslikefi ligitab, mis mitmesugustele haigustele põhjust võib anda.

Niiwiisi ehitatud puurisid olen ma suurtes kodujänestekasvatustes näinud, kus neid heade toogajärgedega tarvitatakse.

Pilt nr. 5. kujutab üklikuid puurisid, mis wabalt üksteise peal lamawad. Ka nendel kodujäneste puuridel on ühekordsed

põhjad, mis aga tahapoole wähe kollakud on, nõnda et loomade wedelad wäljaheitel puuri taqumise leina ja põranda wahel olewa praõ kaudu wälja imbuvad.

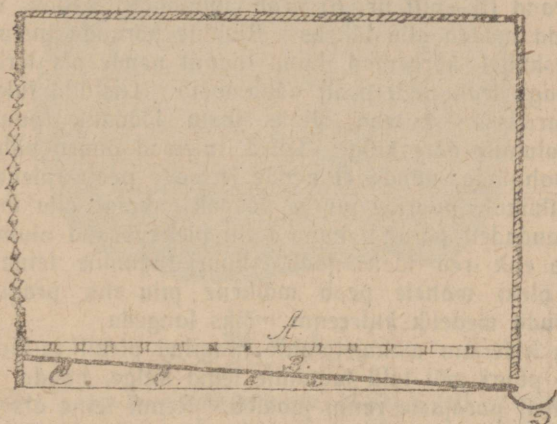

Pilt nr 5. Üksikuteft puurideft koosseisew tall.

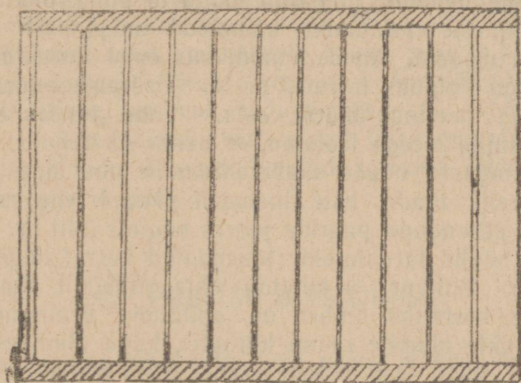
Siiamoani olen kodujäneste ühe põhjaga puurid kirjeldanud. Peale nende on veel kahekordse põhjaga puurid tarwitufel. Muidu on puurid oma suuruse kui ka laadi pooleft täieste sarnased, ainult põranda ehitus on ifesugune.

Kahekordse põrandaga puurid ehitatakse selleks otstarbeks, et linna wedelaid wäljaheitel ei saaks koguda, waid et neid sealt kuterenni kaudu wälja wõiks juhtida. Niifugused puurid on terwishoiu seisukohalt hästi otstarbekohased. Pealegi ei pruugi linna mitte palju aluspõhku panna, seft kodujäneste määrg walgub sealt renni kaudu kõrwalleiswaste nõnse. Pildi nr. 6 peal on ühe niifuguse puuri läbilõige näha. Täht A

fähendab kiffastest lattidest tehtud pealmist põrandat, B — fiink-plekki, C — puust liistusid, mille peale fiink-plekk löödakse, ja D — kuletoru. Pilt nr 7 kujutab ülemist ehk pealmist põrandat. Pealmine põrand löödakse kiffastest, umbes 2 tolli laiustest puulliistudest nõnda kokku, et kohe liistu vahele õige kitled praod jäävad (1 4 tolli laiad), mille kaudu

Pilt nr. 6. Kahekordse põrandaga puuri läbilõige.

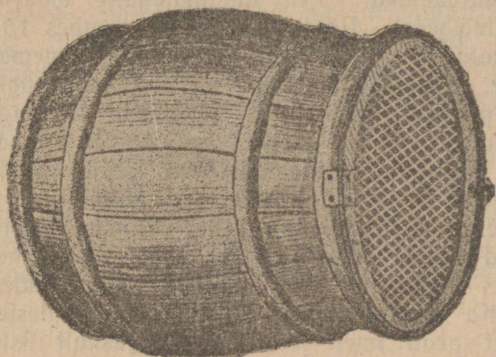
Pilt nr. 7. Kahekordse põrandaga puuri pealmine põrand (A).

kufi alla pleki peale nõrgub. Wäga harwad ei wõi liistude wahed mitte olla, sest siis langeb ühes wedelikuga ka aluspõhk alumise plekkpõranda peale. Juhtub ka, et kodujäneste jalad harwa löödud lattide wahele wõiwad lastuda ja sel kombel sünnitame meie neile häda. Ülemine põrand wõib ka ühest lauafükist olla, aga siis peab selle liise wäikesed augukesed lastma, mille kaudu wedelik ülewalt alla jookseb. Alumine plekkpõrand (B—pilt nr. 6) peab tahapoole kallak otsema, et märg seda mööda alla läheks. Alumise põranda liistud (C) on puuri eesküljel kõrgemad, kuna tagant nende ots terawamaks läheb, nagu seda pildi pealt näha wõib. Liistulid tuleb puuri põhja tarwis 2—4 teha. Kaks liistu löödakse puuri külje seinade alumise ääre külge, teised tulewad puuri põhja keskpaika mahutada; nõnda et nende serwade peale plekki wõiks lüüa. Üksikute puuride juures löödakse kõige alla veel õhukestest laudadest põrand, kuna tallil plekkpõrand alumise puuridekorra ehk -rea laeks jääb. Puuri tagumise seina alumise laua ja pleki wahele peab wäikene pilu ehk pragu jääma, mille kaudu wedelik kuserenni wõiks langeda.

Ka kuserenn valmistatakse liingitud plekist ja kinnitatakse maeltega puuri wõi talli tagumise seina külge, nõnda et märg pilu wahelt parajaste renni jookseb. Renni teine ots peab ka wähe kõrgemal olema, et wedelik ühe otse poole walguks. Renni wälimise otse alla pannakse nõu, kuhu siis kodujäneste wedelad wäljaheitel wiimaks kokku jooksewad. Et halba haifu eemale hoida, wiidakse nõu tihti wälja ja puhastatakse ära.

Kodujäneste eluruumiks kõlbawad wäga hästi ka kõikfugu tühjad waadid, astjad, aamid, mis enne tarwitamist aga keewa weega puhtaks tulewad pesta. Iseäranis odawaste saab stemendi- ja heeringatündrid osta. Enne tarwituselewõtmist peab neid tulise weega leotama, et nende seest halb lõhn ära kaoks. Niisuguste nõude ümberehitamine on õige kerge ja odaw. Tarwis tündri liise liistudest põrand teha, nagu seda kahekordse põrandaga puuride juures nägime (pilt nr. 7). Kõiki niisuguseid nõusid tarwitatakse tähendatud korral küljeli olekus, mitte püstis. Pilt nr. 8 kujutab ühte niisugult tündrit, mis kodujäneste korteriks ümber on ehitatud. Pealmine põrand seisab seal ukse alumise raami kõrgusel, kuna alumiseks põrandaks waadi külge jääb. Selle külje liise tehakse auk, kust kaudu loomade wedelik wälja jookseb. Waadi teise otse, üks puhas kumba otse, asetatakse hingede peal käiw traatwõrgust

uks. Waadid teatakse umbes 1 jalg maad maapinnast kõrge-
male. Kui waadid väljas seisavad, siis tuleb selle järele waa-
data, et neid mitte niiske koha peale ei asetataks.

Pilt nr. 8.

Lõpuks pean veel tähendama, et ka poest ostetud 'pakk-
kastidest kodujäneste jaoks lihtsal viisil puuri võib ehitada,
mis kõige odavam tuleb. Puuridele, olgu need misugused
tahes, tulewad ukseid ikka traatwõrgust teha, sest puupulgad
näritakse katki. Selleks otstarbeks pruugitawa traatwõrgu
augud ei või aga mitte üle $\frac{3}{4}$ tolli laiad olla, sest wastasel
korral hakkawad rotid kodujäneste juures wõõrsil käima, mida
wiimased kardawad. Kõige suuremat kahju sünnitawad rotid
aga veel sellega, et nad kodujäneste toidu terad, pehme
toidu jne. — ära sööwad. Sellepärast tuleb puuride ehitamisel
ikka meeles pidada, et need kindlad tulewad teha, nõnda et
rotid sinna sisse ei pääle.

4. Puuride aluspõhjaft.

Juba eespool tähendasin selle peale, et kodujänestel tihti,
kord nädalas, aluspõhku peab wahetama, sest wana kogub
enesesse rohkest wäljaheiteid ja hakkab wiimaks halvaste

lõhnama ja sellest liginevad siis mitmesugused haigused. Et seda mitte ei sünniks, võetakse puurides aluspõhu uuendamine kord nädalas ette. Aluspõhuks sünnib väga mitmesugust materjali tarvitada; iseäranis head on suwewiljade põhwid, s. o. kaera- ja odrakõlkad. Pea niisama sugune wäärtus on ka rukki- ja nisuõlgedel. Need tulewad aga umbes 10 tolli pikkusteks lõigata ehk hekseldada, sest hekslid imewad rohkem niiskust sisse. Paljud kodujäneste kaswatajad pruugiwad aluspõhuks ka puulehti, mida nad sügisel lehtede langemise ajal kokku koguwad. Pealegi söowad kodujäneseid kuiwatafud lehti kaunis hea isuga; nii annawad need lehed siis kahekordset tulu. Kahjuks ei ime aga puulehed kuigi palju wedelikku sisse; sellepärast ei sünni neid mitte ükfinda tarwitada, waid nad wõiwad muule põhule lisaks olla. Mõnes kohas kogutakse selleks otstarbeks weel kõrkjaid, kanarpikku, sõnajala-lehti jne. Ka saepuru kõlbab kodujäneste tallidesse riputada, sest kuiwast peast imeb see rohkeste niiskust sisse. Angora kodujäneste puurides ei tohi aga saepuru kunagi pruukida, sest see rikub willa ära.

Kõige paremaks aluspõhu-materjaliks on ja jääb kuiwatafud turbamuld, iseäranis ühekordse põhjaga puuride tarwitamisel. Kus turbamulda käepärast on, seal peab seda tingimata tarwitama. Ta imeb enesesse õige rohkeste niiskust ja ka halwa lõhna, nõnda et seda puurides umbes ühe kuu ilma uuendamata wõib pidada. Turbamulla peale on soowitaw ikkagi wäike kord põhku riputada.

Angora kodujäneste puuri aluspõhu eest tuleb iseäralist hoolt kanda, sest halwa materjali tarwitamisel läheb nende peenike uduwill kergeste wilti.

5. Kodujäneste jooksuruumist.

Kui selle peale mõtelda, et niisuguse elawa loomuga elajas terwe oma elu-ea kitsas puuris mõõda peab saatma, siis tõuseb tahtmata küsimine: kudas wõiks neid wahetewahel ka wälja jooksmata lasta? Eeskujulikud kodujäneste-kaswatuses on ka selle eest hoolt kantud. Ja seda läheb ka tingimata tarwis, kui hästi terweid ja kasufoowaid loomi soowime

pidada. Selleks otstarbeks teatakse nende eluruumide lähedusesse väikesed aiaga piiratud jooksuruumid sisse, kus kodujänesed oma tahtmise järele võivad jooksta, hüpata ja mängida. Aga see nõuab ka väikest tööd. Neid ei sünni mitte igale poole jooksmata lasta, sest kodujänesed võivad ka majade ümbruses olewas aias kahju teha, või neid murrab koer või muu elajas. Et seda mitte ei sünniks, ehitatakse nende jaoks kas traatvõrguga või laudadega ümberringi lõõdud jooksuruum. Kui võimalik, siis tuleks jooksuruum veel osadesse jagada, sest muidu võib nende vahel taplus sagedana jagada, olgu 2¹/₂ arslinat, — sellest nad enam üle ei hüppa. Mitte ükli maa peale ei ole vaja aeda ehitada, vaid seda tuleb umbes 1—1¹/₂ arslina sügavuseni ka maa sisse teha, sest kodujänesed on väga ulinad aukulid ja koopaid kaevama. Maa-alust aeda saab tsiingitud traatvõrgust kõige odavamini teha.

V. Kodujäneste tõud.

1. Tõugude jaotus.

Et kodujäneste pidamises tõul õige suur tähtsus on, siis püüan tõugude küsimust siin vähe lähemalt walgustada.

Nagu lugejatel juba teada, on kodujänes meelikust kodujäneseft ajajooklul wäljaarenenud. Meelikud kodujänesed on harilikult ainult halli karwa, kuna kodustatud loomade seas wäga mitmekarwalisi ette tuleb. Ja see mitmekelidus tuleb kõik inimese osawuse arwesse panna, kes lühikese aja jooklul mitukümmend isetõugu kodujänest wälja on kaswatanud. Uute tõugude soetamisele on inimest enamaste ikka majandusline tulu kihutanud. Aga mitte kõigil tõugudel ei ole ühesugune majandusline wäärtus. Sellepärast tahan algajatele selles asjas ühe wõi teise tõu kirjeldamise juures abiks olla. Kodujäneste tõugusid ühes alatõugudega tuntakse praegusel ajal 30 ümber. Kõiki neid siin kirjeldada ei maksa, sest see nõuaks rohkeste ruumi ja pealegi pole sellel mingisugust tähtsust. Et kodujäneste tõugude kohta selgemat ülewaadet saada, jagan ma nad liikidesse ehk gruppedesse. Kõige pealt jagatakse neid nende produktide järele, mida neilt saadakse, kahte liiki:

1. liha ja willa tõugudeks,

II. liha ja naha tõugudeks.

Liha ja willa tõugude liiki langeb ainult üks tõug, ja nimelt Angora kodujänesed.

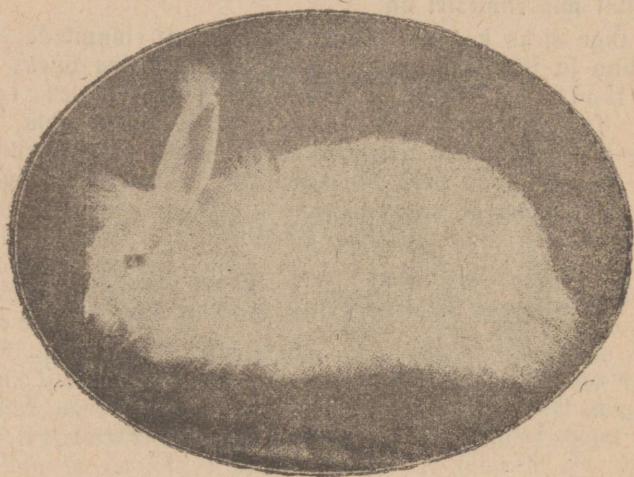
Liha ja naha, õigem willanaha, tõugude hulk on arvu järel õige suur. Seda liiki tõud on: Hõhe-, Wene, Poola ehk hermelin-, Wiensinine ja walge, Havana, jões-kodujänes jne. Sellesse grupesse wõiks veel mitmeid teisi tõugusid lugeda, nagu oinas-kodujänesed, Jaapani, Alaska, mitmenimelisi lapilisi kodujäneseid jne, aga wiimaste tõugude willanahkadel pole seda wäärtust mis elimestel on.

Õige oleks ka veel kolmandat gruppi sünnitada, mille alla liha ja ilu tõud käikiwad. Wiimaste hulka tuleks kõige pealt Hollandi tõugu, siis oinas-kodujäneseid lugeda. Leidub inimesi, kes loomadest mitte tulu ei oota, waid nende ilu peale rõhku panewad. Need nimetatakse spordimeesteks. Harilikult on need linna jõukam rahwaks. Sulgloomad ja kodujänesed on neil spordi ajamiseks kõige kohasemad. Sellepärast on nad peaaegu kõiki tulutoowaid tõugusid oma maille järele, mis tihti päris ebaloomuline on, kaswatama hakkanud. Nii on ka kodujäneste tõugusid ilu otstarbeks kaswatama hakatud, mis muidugi nende majanduslist wäärtust palju vähendab. Seda leiame muidugi wäljamaalt. Wõtab meilgi kodujäneste pidamine suuremat hoogu, siis ei jää spordimehed ka Eestis ilmumata. Järalist arwu on nende silmas 2-3 tõugu leidnud: Belgia hiigla oinas-kodujänesed ja Hollandi tõug.

Kodujäneseid wõime ka veel nende suuruse ehk raskuse järele 3 liiki jagada. Elimesse liiki langewad kõige suuremad tõud, nimelt: Belgia hiigla-, Wlge hiigla-, Saklamoja lapiline hiigla-, Prantsuse oinas-kodujänes. Nende tõugude raskus kõigub 10 ja 15 naela wahel. Teise grupesse loetakse keikmisi raskusega tõud: Wiensinine ja walge, Jaapani, jões-kodujänes, Angora, Hõbe. Selle gruppe loomade raskus kõigub 6 ja 10 naela wahel. Kolmandasse liiki langewad järgmised tõud: Wene, Poola ehk hermelin, Havana, Hollandi, Back and ran, Alaska. Elimesi nendest, wõib ka II grupesse paigutada, sest Prantsusmaal ja mujal püütakse nende tõugude raskust suurendada, kuna Inglismaal spordimehed ainult wäikseid loomi püüawad kaswataada.

2. Angora.

Angora tõu kodumaaks peetakse Väike-Aasiat, nimelt Angora maakonda. Mõnelt poolt on arvamus kuulda, et nüüsguise pika villaga kodujäneseid igalt tõult võib loetada, kui aga loomi soojades ja pimedates ruumides peetakse. Seda tõugu võib üheks kõige vanemaks tõuks nimetada, sest An-

Pilt nr 9. Angora kodujänes.

gora kodujäneste kirjeldusi leiame Saksa ja Prantsuse kirjandusest juba 17 aastal ajal. Praegusel ajal peetakse Angora kodujäneseid iseäranis rohkestes Prantsusmaal ja Hispaanias. Ka Wenemaal leidis neid kaunis rohkestes nunnakloostrites; Orenburi ja Oreili kubermangu talupojad kasvatavad seda tõugu äige palju, sest uduvillade ümberlöötmise oli seal tähtis kodune käsitöö.

Angora on üks ilusamatest ja huvitavamatest kodujäneste tõugudest. Selle tõu iseloomulikuks tunnuseks on tema siidilarnane pehme ja pikk uduvill, mis looma keha pikkades lakkides katab. Kuid mitte kõigil seda tõugu loomad ei ole

ühesugune pehme ja pikk vill. Siin tuleb mitmet sorti villu ette. Mõnel loomal on uduvill pikk, pehme ja peenikene, kuna see teistel jälle lühikene, harva ja karm võib olla. Wiimast loodi loomadel suurt majanduslist väärtust ei ole, sest turg nõuab, et vill hästi pehme ja pikk peab olema. Willa keskmine pikkus on 6—10 tolli; harva leidub ka 13 tolli pikult uduvilla.

Juba ammu on tähele pandud, et nendel Angora kodujänestel, keda soojas korteris hoitakse, uduvill palju pehmem on, sest külma käes jääb nende vill palju lühemaks ja karmimaks. Peale selle peab see hästi lokis seisma ja seda peab vilvimise eest hoidma. Uduvilla annab täiskasvanud loom aasta jooksul umbes $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{3}{4}$ naela; naela hind oli enne sõda umbes 4—5 rubla. Kõige rohkem willa annab ilaloom, kuna emaloomal osa sellest pesa valmistamise juures kaotatakse.

Et head pehmet ja pikka uduvilla saada, tuleb suguloomade väljavaliku peale iseäralist rõhku panna, sest vanemad pärandavad oma omadusi järeltulijatele edasi.

Rohke willa saamiseks on aga ka toidul suur tähtsus. Toit peab neil munavalge ja rasvaolluste poolest iseäranis rikas olema. Kõige paremaks toiduaineks tuleb ristikkeinu, otre, loomatoidu-pargandid, nõgeseid ja nilukliisid lugeda. Wiimaseid antakse ainult ühes pehme toiduga ja kupaatult. Willetta toidu peal jäävad loomad lahjaks ja vill nende seljas väikseks.

Et willa viltsi minemast hoida, tuleb loomi kord nädalas alumiiniumist valmistatud kammiga kammida. Karva-ajamise ajal ja üldse siis, kui vill lahti on, võib seda ka sõrmedega välja kittuda, mis loomale valu ei sünnita. Angora kodujäneste uduvilla ei sünni mitte niita, nagu wilunud kasvatajad tõendavad. On aga vill ühel või teisel põhjusel liiski juhtunud viltsi minema, siis peab selle ära pügama; see sünnidugu aga väga ettevaatlikult, et ühes willaga ka nahale suuri aukusid sisse ei löigataks, mida kergeste võib juhtuda. Kammitamise korral võtab kammi looma enesele põlvede peale ja kammib terve keha üle. Kui vill wildis ei ole, siis kestab see looma kammimine umbes 5—10 minutit. Väljakammitud vill hoitakse kindlate nõude sees alal, kuhu koi ega tolm ligi ei pääse. Noorte poegade vill aga ei sünni mitte vanade loomade willaga ühte panna, sest esimeste oma on palju vä-

hema wäärtsellega, — seda loetakse III lordi willaks, mille hind harilikult 1¹/₂ rubla nael oli. Poegi peab juba 6-nädalast kammima hakkama ja seda õige tihti kordama, sest neil kipub will väga kergeste wilti minema. 4—8 kuu wanuste poegade willa loetakse II lordiks, mille hind enne sõda 2 ja 3 rubla wahel kõikus

Nagu juba eespool tähendatud, mõjub willa headuse ja puhtuse peale väga palju puuride aluspõhk. Kõige paremaks tuleb kaerapõhku ja õlgi lugeda, kui neil pead offast ära on löödud, — wastasel korral jääwad pead willa liste kinni. Saepuru eest tuleb hoida.

Karwa poolest on Angora kodujänesed kõige rohkem walged, õige wäiksel arwul tul b aga ka musti, kollaseid, halliseid, siniseid ja pruunilid ette. Nende harilik raskus on 8—10 naela.

Paaritamiseks wõib neid juba 8-kuulelt tarwitada, aga parem on seda aega 10 kuuni pikendada.

Mis nende lihase puutub, siis on sel õige hea maitse, iseäranis noorte lihal. Sügisel, karwa-ajamise aja', on liha oma maitse poolest wähe halwem.

Oma loomu poolest on nad teiste tõugudega wõrreldes päris kurwameelised. Selle eest on nad wastupidawamad ja liigiwad hästi. Majanduslise wäärtuse poolest seisawad nad elimesel kohal. Ülespidamise- ja hoolitsemisewoewa tasuwad nad auaste ära, kui nende eest korralikult hoolt saab kantud.

Hea oleks, kui Angora uduwill kodumaal ümber tõõtakts, mis selle hinna siis kahekordseks tõõstaks. Haapsalu elawad mitmed naised, kes lambawilladest rätikuid ja salliseid koewad ja neid endisel ajal Peterburi ja Moskwa turule saatfiwad. Kui meil rohkem uduwilla korjub, ehk wõtawad Haapsalu kudujad ka selle willa kord tarwitusele. Loodame, et meie kodumaal wiimaks ka nende saodusi osatakse ümber tõõtada, ilma et meil tarwis oleks toorest ainet wõõrsile müüa.

Lõõuks panen siia ka need nõudeid üles, mida näitustel loomade hindamise puhul arwesse wõõetakse.

1) Uduwilla pikkus	30 punkti
2) Willa pehmus, puhtus, peensus	20 "
3) Kehasuurnus	20 "
4) Kõrwood	10 "
5) Üleüldine wäljanõgemine	10 "
6) Terwis	10 "

Kokku 100 punkti.

Nende punktide järele wõib igaüks ise offustada, mislu-
guste omaduste peale kõige suuremat rõhku pannakse. Need
punktid on Saklmaa standardi järele üles wõetud.

3 Hõbe-kodujäned.

Hõbe-kodujäned langewad kahte alatõugu: 1) suur ehk
Champagne'i ja 2) wäike ehk Inglise (ka Saksa) hõbe-
kodujänes.

Pilt nr. 10. Suur hõbe-kodujänes.

Suur ehk Champagne'i hõbe-kodujänes.

Selle tõu kodumaa on Prantfusmaal sellel sama-nimelises maakonnas, kus neid suurel arvul peetakse. Karwa poolest on neid kõige rohkem tuhakarwa hallisid, kes hobekodujänesete seas ka kõige suuremaks kaswawad. Asjaarmastajad peawad peale selle weel tumeda karwaga Champagne'i tõu kodujäneseid, kes eelmistest wähemad on, kelle nahka aga kõrgemalt hinnatakse. Nii ühte kui teist karwa loomade willanahad on kõrges hinnas. Willanaha karw peab igal pool ühtlane hall olema. Kui nina, kõrwade, jalgade ja labu peal musti plekkisid märgata on, siis niifugused suguloomadeks küll ei kõlba. Pealegi peab nende will lühikene, paks ja pehme olema, seit pika willaga nahad praagitakse wälja. Nende will läheb aasta-aastalt ikka walkjamaks, kui suguloomadeks ikka walkjaid loomi tarwitatakse.

Et häid järe tullijaid saada, walitakse isaloomadeks ikka tumedamat karwa loomi. Tihti leiame ühede ja nendesamade wanemate poegade hulgast 3-karwalisi poegi: heledaid, keskmisi ja tumedaid. Nii ühel kui teisel karwal on oma wäärtus, aga et heledamaks minemist ära hoida, peab teine wanematest ikka tingimata tume olema. Pojad ünniwad neil musta karwa ja hakkawad pärast järk-järgult oma loomulikkarwa omandama. On tähele pandud, et mida aeglasemalt poegade karwamuutmine sünnib, seda ilusamad saawad willanahad. Nende raskus on umbes 8—12 naela.

Suure hõbe-kodujänesete standart on järgmine:

1) Ühtlane willanaha karw	30 punkti
2) Willanaha tihedus ja pehmus	20 „
3) Looma suurus ja raskus	20 „
4) Wälimine kehaehitus ja laad	20 „
5) Pea ja kõrwad	10 „

Kokku 100 punkti.

4. Wäike ehk Inglise hõbe-kodujänes.

Selle tõu kodumaad tuleb Indiaft offida, ja nimelt Siiani ja Birma kuningriigist. Hõbe-kodujänesest tuleb wiist kõige

vanemaks kodujä este tõuks arvata, sest juba 16 aastafajal on ta Euroopale toodud. Inglise on selle tõu parandamise kallal palju õotanud ja ta praegule arenemisejärje kõrgusele tõstnud; sellepärast nimetatakse teda õigusega ka Inglise tõuks. Sakslased armastavad väikest hõbe-kodujänest ka oma tõuks, s. o. Saksa hõbekodujäneseks nimetada

Pilt nr. 11. Väike hõbe-kodujänest.

Selle tõu juures hinnatakse peamiselt tema villanahka, mis loomulikus korras tarvitusele läheb. Näutakse aga ainult seda, et hõbe-kodujänese nahk korwa poolest ühtlane peab olema. Peale selle vaadatakse veel willa fiiduse ja pehmuse peale.

Et ilusaid villanahku saada, tuleb hõbe-kodujäneste suguloomade wäjawalimisel järgmisi näpunäiteid fähele panna: 1) Korwa-ajamise ajal ei tohi suguloomi paaritada, sest nüü-suguste järeltulijate villanahk ei ole mitte ühtlane; 2) suguloomad ei tohi mitte mõlemad heleda willaga olla, sest siis läheb poegade will veel heledamaks, mis villanaha wäärtust palju wähendab; 3) sugu jaoks ei tohi neid loomi wälja walida, kellel rind, kõrwad ja jalad heledad, muud kehapiid

aga tumedamad on; 4) kummalgi suguloomal peab hästi tihed, pehme, lühikene ja ka karwa poolest ühtlane will olema; 5) suguloomi tuleb selle eest hoida, et päikesekiired mitte ottekohe nende peale ei paistaks; 6) talwel, s. o. nowembrist kuni weebruarini sündinud poegadel on kõige parem willanahk.

Sündinud pojad on musta karwa. Kuuenädalaselts hakkavad nende ninaots, rinnaesine ja osalt ka laba oma karwa muutma: musta karwa willa asemele ilmub hall will. Karwamuutmine kestab harilikult 6—8 kuuni; siis on loom omale loomuliku karwa — halli kasuka selga saanud. Tuleb aga ette, iseäranis niisuguste poegade juures, kes septembrist kuni nowembrini on sündinud, et karwa-ajamine neil ka ligi 12 kuud kestab. Üleüldse peab aga seda tähendama, et looja aasta ajal sündinud poegade karwamuutmine kõige kiirem lõpule jõuab. Keskmiselt kulub aga täielise karwamuutmise peale siiski umbes 8 kuud. Kui karwamuutmine lõpule on jõudnud, siis märkab kodujäneste-kaswatoja, et ühe ja selle sama perekonna üksikute poegade willa karw mitte ühesugune ei ole: mõned on heledamad, teised jälle tumedamad karwa, kuna kolmandad karwa poolest nende wahel peal seisawad, s. n. keskmise karwahaledusega. Kõigil neil kolmel willakarwal on peaaegu ühesugune wäärtus.

Sugu jaoks ei sünni neid mitte enne tarwitada kui karwaajamine lõpule on jõudnud, s. o. umbes 8 kuu wana-selst. Kõige paremaid poegi sünnitawad kahe-aastased loomad; noorematel on nad nõrgemad. Loomu poolest on nad wäga elawad ja lustilikud. Nende harilik raskus on 5—8 naela. Haigustele on nad kaunis kõwad wastu panema. Sigimuse ei jäta midagi soowida.

Peale halli karwa hõbe-kodujäneste on veel pruuniseid, siniseid ja kollaseid hõbe-kodujäneseid olemas. Halli hõbe-kodujäneselega wõrreldes leidub neid palju wähem ja pealegi on neid willanaha saamise otstarbeks palju raskem kaswata, sest ühtlase karwaga loomi sünnib wähe.

Hõbe-kodujänese standard on järgmine:

- 1) Ühtlane willanaha karw 40 punkti
- 2) Willa tihedus ja pehmus 20 „

3)	Wäljanägemine	20 punkti
4)	Suurus ja raskus	10 "
5)	Kõrwade seis	10 "

Kokku 100 punkti.

5. Wene kodujänes.

Wene kodujänes langeb vähemate kodujäneste tõugude hulka. Selle tõu nimetus lasub arwata, nagu oleks Wene-
maa tema kodumaa. See ei ole aga õige. Wene kodujänes
kodumaaks loetakse Hiinat. Inglise on aga seda tõugu palju
parandanud ja täiendanud, nõnda et teda nüüd õigusega ka

Pilt nr. 12. Wene kodujänes.

Inglise tõuks wõib kutsuda. Olgu weel tähendatud, et sellel
tõul wäga mitu nime on. Inglismaal nimetatakse teda Hima-
laja, Prantsusmaal Siberi kodujäneseks. Mõned nimetavad
seda tõugu weel Aafrika, Hiina, Egiptuse kodujäneseks.

Selle tõu juures hinnatakse tema willanahka, mis loomu-
likus karwas „hermelini“ willanaha nime all turule läheb ja
millest kõrgematele ametnikkudele mantlid õmmeldakse.

Wene kodujänesel iseloomulik tundemärk seisab selles, et
tema jalad, kõrwad, nina ja saba täieste musta karwa peavad
olema, kuna muid kehaosad tihe walge vill katab. Nii-
tõugused kahekorralised loomad aga meeldiwad paljudele; selle-

pärast peetakse Wene kodujänest õige tihti ainult ilu pärast. Kes Wene kodujäneseid tulu mõttes, s. o. willanaha, ja liha pärast peavad, neile on jalgade, kõrwade jne must karva täieste kõrwaline asi, sest nahakauplejale on mustad willanaha ääred päris tähtsusega kraam. Peab aga keegi Wene tõugu lelleks otstarbeks, et puhastwerd suguloomi müüa, kes üksikutele kaswotajatele tihti suurt kasu annavad, siis on asi koguni teine.

Seda tõugu loomade willanahal peavad järgmised omadused olema: 1) will olgu täieste lumiwalge, 2) tihe, 3) lühikene ja 4) läikiv. On walge willa hulgas aga musti ehk pruunifid plekid, siis vähendawad need selle väärtust. Et ilusaid willanahku saada, tuleb selle tõu juures tähele panna, 1) et neid sügisel karwawahetamise ajal hästi lõõdetaks, mis selle käiku palju kiirustab, ja 2) et neid tähendatud ajal ka külmetamise eest hoitaks, sest et karwawahetamisesse muidu leiak wõib tulla.

Kes aga Wene kodujäneste tõu puhtuse, s. o. standardi peale rõhku tahawad panna, neil tuleb mõnda juhatust meeles pidada. Kõige pealt tuleb hoolt kanda, et wedelad väljaheitid Wene kodujäneste puurilt kõhe ära jaokskiidwad. Nende jaoks on kõige otstarbekohasem kahekordse põrandaga puurilid tarwitada. Ei saa loomade kuli mitte ära jooksta, siis mõjub ta häwitawalt jalgade musta wärwi peale, — jalad omandawad kollaka karwa. Ka selle eest tuleb hoida, et päikesekiired mitte otsekohe nende puuri ei paistaks, sest siis lünnib lõnnikult rohkeste ammoniaki, ja see teeb jalgade musta karwa õige walkjaks. Nõnda peab nende kodujäneste puurides piinlik puhtus walitsema, kui häid näituseloomi soowitakse kaswotada. Peale selle aitab jalgade musta wärwi weel jalgade horjamine traat- ehk seaharjaseft walmistatud harjaga alal hoida.

Sündinud pojad on ihukarwa roosad. Mõne päewa pärast saawad nad walge ehk hõbekarwa willa selga. Wiimase karwa omandawad pojad külmal ajal. Kui pojad pesalt väljas hakawad käima, siis on osa poegi täieste lumiwalged, kuna hõbekarwa hallidel ainult karwaotsad hallid on; muidu on will ka wiimasel niisamuti walge. On pojad 1—1½ kuud wanaks saanud, siis algab nina, kõrwade, jalgade ja laba mustaks muutumine. Lõpuliku wäljanägemise omandab nende willanahk 5 ja 6 kuu wahel. 7 kuu wanuseft wõib neid julgeste sugu-

loomadeks tarvitada. Paaritamiseks kõige sündsam aeg on detsembrist kuni juulini. Sügisel karwawahetamise ajal ei tohi neid kunagi paaritada

Loomu poolest on nad väga elavad ja lõbusad loomad. Lepivad igasuguste elutingimistega ja nõuavad vähe toitu. Harilik raskus on neil 6 - 7^{1/2} naela.

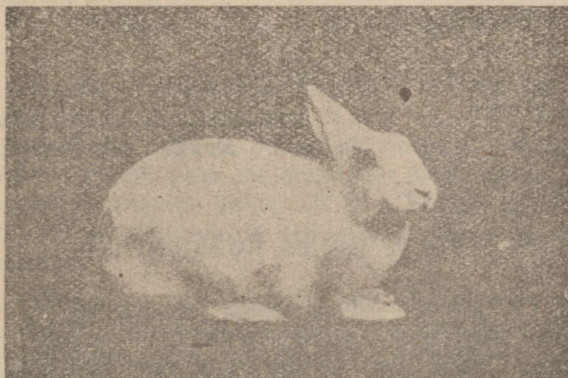
Panen ka Wene kodujänesel Ifandardi liia üles:

1) Willa karw	5 punkti
2) Nina wärwi puhtus	15 "
3) Kõrwade wärwi puhtus	15 "
4) Elimeste jalgede wärwi puhtus	15 "
5) Tagumiste " " " "	25 "
6) Saba wärwi puhtus	10 "
7) Üleüldine wäljanägemine	5 "
8) Silmad	5 "
9) Raskus	5 "

Kokku 100 punkti.

6. Hermelin- ehk Poola kodujänes.

Sellel tõul on kaks nimetust: Inglismaal ja Wene- maal kutsutakse teda Poola tõuks, kuna teda Saksamaal

Pilt nr. 13. Hermelin ehk Poola kodujänes.

hermelini- ehk lahiffatõu nime all tuntakse. Selle tõu kodu-
maad tuleb Inglismaalt ostida. Seal on ta wiist Wene kodu-
jäneseft wälja kaswatatud

Poola kodujänes on kõige wäiksem tõug kodujänesete seas,
põris põialpois; kaalub umbes 3 $\frac{1}{2}$ - 4 naela. Tal on wäga
kollis willanahk, mis loomukus wärwis tarwitusele wõetakse.
Sellepärast tuleks Poola kodujänesete pidamist so witada, sest toitu
tarwitawad nad wõrdlemisi õige wähe. Seda tõugu loomadel
on lumiwalge will, mis õige lühikene ja tihe peab olema.
Poola tõugu ei wõi mitte hariliku walget karwa kodujänesega,
mida ühes ja teises kohas metlikult peetakse, ära wahetada.
Harilikul walget kodujänesel on pkk will, ja ta kaswab ka
palju suuremaks.

Oma loomu poolest on Paola kodujänesed õige rohulikud
ja õrnad loomad. Inimesega, kes neid talitab, harjuwad nad
warsti ära, kuna wõõrast kardawad

Suguloomi wälja walides tuleb pearõhku ühtlase siidisar-
nase pehme, lühikese ja walge willa peale panna. Pojad sü-
niwad neil, nagu kõikidel punaste silmadega albinodel, ihukarwa
roosad. Harwa sünnib üle 6 poja korraga. Pojad on neil aga
kerged kõhutõppe jääma. Sellepärast tuleb korraliku lõõtmise
peale tähelepanemist pöörata. Ka puurid, kus neid peetakse,
olgu hästi puhtad; siis edenewad nad kaswataja rõõmuks
wõga hästi.

Hermelinitõu standard on järgmine :

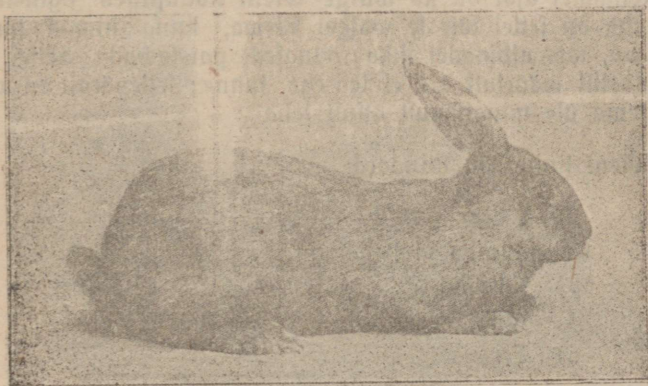
1) Willanaha wärw	50 punkti
2) Kehakuju	10 "
3) Kõrwad	10 "
4) Willanaha pehmus, tihedus jne.	20 "
5) Terwis	10 "

Kokku 100 punkti.

7. Wiener linised kodujänesed.

Nagu nimi näitab, on Wiener liniste kodujänesete kodu-
maaks Austria pealinn Wien, kus neid ka weel Wiener hiiglo-
kodujäneseteks kutsutakse. Kodujänesete kaswataja Joh Schulz
on selle tõu umbes 25 aasta eest riistlugutuse teel saanud. Ta
soowis niisugust tõugu loefada, mis ühtlasi hea liha-, naha- kui

ka ilu-kodujänes oleks. Ja see soow on tal ka peaaegu täide läinud. Wiener sinistel on õige peenikene kondikawa, mis hea lihalooma tundemärk on. Kui weel arwesse wõtame, et seda tõugu loomade harilik raskus 8—12 t on, siis wõime neid üheks kõige paremaks ja soowitawamaks lihaloomaks nimetada. Peale selle annawad nad kaunis ilusa willanaha, mis tumelinine, tahwlikarwa hall peab olema. See läheb ka oma loomulikus, i. o. ilma wärwimata korwas otsekõhe tarwitusele. Ei wõi aga seda tähendamata jätta, et will kergeste lapiliseks kipub minema. Willa sees leidub ühes ja teises

Pilt nr. 14. Wiener sinine kodujänes.

kohas roostekarwa pruunilid lappilid. Ja need rikuvad naha wäärtust. Niiuguste lappidega loomi ei wõi kunagi sugu jaoks tarwitada, sest ka poegadele ilmuwad pruunid plekid willa sisse. Ühtlasi peab willanahk üle terve keha, ka rinna ja kõhu all, ühesugune sinine olema. Willalt nõutakse weel, et ta tihe ja lühikene oleks, sest pikk ja õhukene will rikub naha wäärtust.

Wiener kodujänesete juures wõib märgata, et vähematel loomadil itusam ja ühtlasem will on, suurematel eksemplaridel aga, kes Belgia hiigl tõugu meelde tulewad, palju harwem ja pikem

Suguloomade wäljawalimisel ja nende paaritamisel tuleb tähele panna, 1) et selleks kõige ilusamad, terwemad loomad wõetakse; 2) karwa-ajamise ajal tuleb paaritamise eest hoida; 3) sugu jaoks tarwitatagu noori, 8—9 kuu wanuseid poegi, sest neil on will kõige ilusam ja pehmem; 4) heleda karwaga loomi ei pea üksteisega mitte paaritama, sest tumesinistel on ilusamad pojad, ja 5) tuleb alati ka werewärskendamise eest hoolt kanda, — muidu jääwad nad kängu ja kiduraks. Kõige ilusama wäljanägemisega willanoha saame nendelt loomadelt, keda wälistes puurides peetakse. Et nahk ilus läikiw ja pehme oleks, söödetakse neile wähe ka linaseemneid.

Wiimasel ajal on ko walge Wieneri kodujänes siginenud. Willanahk on sellel täieste walget karwa, kuna filmad tumesinised on, mis albinodel ikka punased paistawad. Selle tõu majandusliik wäärtsust ma ei tea ega tunne; sellepärast on weel wara tema üle mingisugust otsust teha.

Wieneri linise tõu standard:

1) Wärow	40 punkti
2) Suurus ja kehakuju	20 „
3) Kõrwad	10 „
4) Willa headus	20 „
5) Terwis	10 „

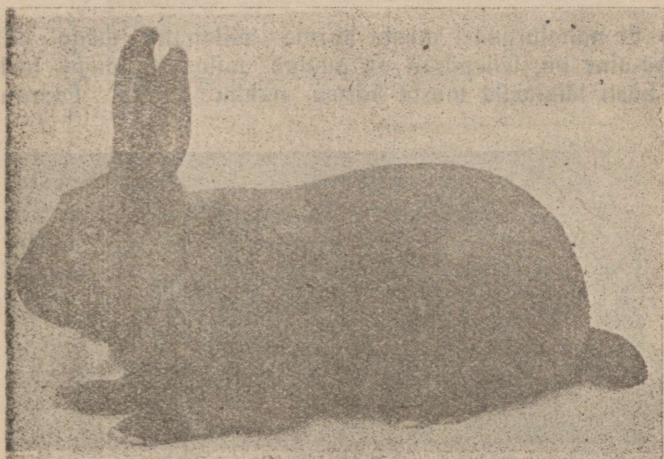
Kokku 100 punkti.

8. Hawanna kodujänesed.

Selle tõu on Hollandis 1900. aastal keegi proua Lemaré wälja arendanud. Tema willanahk on pruun ja läheb ka loomulikult karwas tarwitusele. Neid müüdadakse tuhkrunahkade nime all. Seda tõugu on wõrdlemisi kerge kaswatada, sest ta tarwitab kaunis wähe toitu ja sigib hästi. Liha ei jäta oma maitse poolest enam midagi loowida. Eimene will on neil pruun, mille seas ka sinakaid karwu leidub. Karwamuutmene kestab kaunis kaua, nagu hõbe-kodujäneselgi, umbes 6—8 kuud. On karwamuutmene lõppenud, siis on noored loomad selle järel ka kõige kenamad. Sel ajal tarwitatakse neid ka

lugu jaoks, sest peale seda hakkavad nende noorusvärskus ja iludus kaduma Rinna ja külje peale ilmuvad roostekarwa plekid, nõndafama ka walged karwad, mis naha ühtlust rikuvad.

Pojad on sel tõul sündides kollakaspruuni karwa. Paari- ja kolmenädalaliste poegade karw on õige kirju: ühed on pruunid, teised wähe sinakad, mõned koguni walged jne. Ehk teised karwad, s. o. sinakad, walged jne. täiskaswanud loomadel

Pilt nr. 15. Hawanna kodujänes.

küll ära kaowad, liiski tulewad nad, kui loomad wanemaks lähewad, uueste nähtawale; sellepärast on soowitaw neid loomi suguloomade sealt wälja praakida ja selleks ainult pruuni karwaga sündinud poegi jätta.

Suguloomi wälja walides tuleb tähele panna, 1) et need hästi tumepruunid, kohwikarwa oleksiwad; 2) wälkja aluswillaga loomi ei sünni suguloomadeks pruukida; 3) neid tuleb alati warjulises ruumis pidada, sest päikesekiired rikuvad wäga kergesti nende willa ära.

Harilikult saawad nad 6—8 naela raskeks; wahel leidub üksikuid loomi, kes wähe kergemad wõi raske-
mad on.

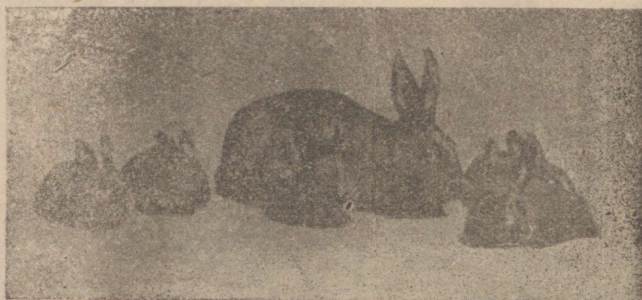
Havanna tõu standard on järgmine:

1) Wärv ehk karv	50 punkti
2) Kehakuju	10 "
3) Kõrvad	10 "
4) Willanaha headus	20 "
5) Terwis	10 "

Kokku 100 punkti.

9. Alaska kodujänes.

Et nahafurgudel musta karwa willanahk wäga offitaw kauba-aine on, sellepärast on püütud niisugult tõugu soetada, mis hästi läikiwaid musta karwa nahku annab. Paaritamise

Pilt nr. 16. Alaska kodujänesed.

teel on see Saksamaal korda läinud. Alaska tõug on hariliku musta kodujänesel, Wene, Hollandi ja Havanna tõu riisfugutuse laadus. Tähendatud tõug on wõrdlemisi alles õige noor; sellepärast ei päranda ta mitte weel hästi oma tõu-tundemärkeid edasi. Õigem üfelda — ta on alles sündimas.

Will peab Alaska kodujänesel täieste süsimust olema, ni keha alumiste külgede kui ka selja peal.

Sugu jaoks wäljawalitud loomad peawad järgmisi nõudeid täitma: 1) will, niisama ka aluswill, peab süsimust olema; 2) pruunide plekkidega loomi ei pea milgi tingimisel paritamise otstarbeks tarwitama; 3) et willanahk nõuete kõrgusel seisaks, peab suguloomade will lähikene, tihe, pehme ja

läikiw olema; 4) karwa-ajamise ajal ei sünni kunagi paaritada.

Kui neid nõudeid täidetakse, liis täieneb tõug aja jookslul iseenelelt

Ehk Alaska kodujänes küll vähemate tõugude hulka langeb, on ta Poola kodujäneselt ometigi raskem: kaalub 5—6 naela. Seda tõugu tuntakse weel wähe, iseäranis Wene-maal, kuna ta Saklmaal omale rohkeste poolehoiajaid an wõitnud. Loodetawaste areneb Alaska tõust aja jookslul üks kõige kasulikum kodujänesete tõug wälja.

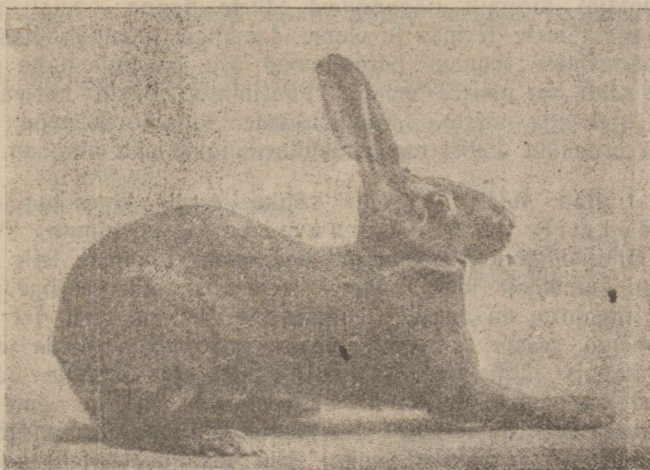
Tema standard on järgmine:

1) Willanaha ühtlone wärw	50 punkti
2, Kehakuju	10 „
3) Kõrwad	10 „
4) Willade headus (fihe, pehme jne.)	20 „
5) Terwis	10 „

Kokku 100 punkti.

10 Jänes-kodujänes.

Jänes-kodujäneselt tuleb õigusega ka tulutoowate tõugude hulka arwata, sest teda loetakse üheks kõige paremaks

Pilt nr. 17. Jänes-kodujänes.

lihloomaks. Inglismaal kasvatatakse seda tõugu väga suurel arvul. Hiljem on ta ka Amerikas ja Saksamaal rohkeste poolehoidjaid leidnud. Tema kodumaad tuleb Belgiaft offida, kust jänes-kodujänesest kui nuumlooma rohkeste Inglismaale weeti. Inglased, kui tuntud loomatõugude-kaswatajad, on jänes-kodujänesest ristamisi teiste tõugudega sugutades palju täiendanud ja parandanud, nõnda et teda nüüd ka Inglise tõuks peetakse.

Oma wälimusega, s. o. kuju ja karwaga tuletab jänes-kodujänes väga palju harilikku kodujänesest meelde, millest ta siis oma nimetuslegi on saanud. Harilikult on kodujänesete esimesed jalad tagumiste jalgadega wõrreldes õige lühikesed, jänes-kodujänesel esimesed jalad aga on palju pikemad, nõnda et ta päris metsjänesel moodi wälja näeb. Ühtlasi on jänes-kodujänes oma willedanaha karwa poolest väga metsjänesel sarnane; ta on rebasekarwa punane. Sellest wõiwad ehk mõned arwata, et see tõug hariliku kodujänesel ja metsjänesel ristsugutuse teel on saadud. See aga ei ole õige. Riisugused ristsugutused on täieste ilma mingisuguse tagajärjeta jäänud, nagu seda rohked katsed on näidanud.

Et täieste häid ja ilusaid loomi saada, tuleb selle tõu kaswatajal järgmisi näpunäiteid tähele panna: Sugu jaoks walitagu täieste terwed ja elawa loomuga loomad; kahe- ja kolme-aastased loomad pärandawad tõu omodusi palju paremine edasi kui noored pojad. Paaritamist ei tohi karwa-ajamise ajal ette wõtta. Suguloomade hulgaft tulewad need wälja praakida, kellel walged küüned, jalad ehk nina on.

Ühtlasi tuleb iseäraliist rõhku weel jänes-kodujänesel 1) söötmise ja 2) eluruumide peale panna. Wilunud jäneskodujänesel-kaswatajad hoiatawad algajaid selle eest, et nad loomadele looja pehmet toitu ei annaks. Kõige paremaid tagajärgi on odrade söötmise läbi saadud, sest see terawili hoiab raswa minemast, kuid annab väga sileda willa, mis kaunis tähtis on. Karwa-ajamise ajal antakse odrade asemel nädalas paar korda linaseemneid, sest siis omandab willanahk õige ilusa läike. Ka loomatoidu-juurikad, porgandid ja peedid on soowitawad anda. Kui neil peale selle ka hea aasahein ei puudu, siis on kõik need toiduained nimetatud, mida nende korralikuks edenemiseks tarwis läheb.

Pojad on neil sündides mitmet karwa: ühed mustad, teised kollased, kolmandad kollakashalli karwa; viimastelt kaswawad kõige ilufama karwaga pojad, kes juba 5 kuu wanuselt kõige ilufamas ülikonnas esinewad. Rebalekarwa punane karw ilmub 7—8 kuu wanuses. Musta karwa sündinud pojad kõlbawad ainult liha saamise otstarbeks üles kaswatada, sest häid suguloomi ei saa neist peaaegu kunagi. Kõige paremad pojad sünniwad jaanuarist kuni maikuuni. Soowitaw on, et ema aastas ainult 3 korda poegiks. Emalooma ei wõi mitte alla 8 ja isalooma mitte enne 9 kuud sugu jaoks tarwitada.

Talli ja puuriid ehitades tuleb selle eest hoolt kanda, et päikesekiired mitte offekohe loomade peale ei paistaks, sest selle läbi kaotab will oma läike ja osalt ka wärwi. Peale selle peab nende puur suurem ja ruumikam olema kui teistel tõugudel, sest nende jalamuuklite kaswamiseks on rohkestes liigutusi ja hüppeid tarwis. Sellepärast hoolitsegu iga jäneskodu-jänese-kaswataja ruumikate korterite eest, kus loomad korralikult wõiksid edeneda. Wäga soowitaw on nende puuride lisse nõndanimetatud tarang teha. Selleks wõetakse umbes 10—12 tolli laiune laud ja paigutatakse nõnda puuri lisse, et puur seeläbi kaheks osaks jaguneb. Üle laua ehk tarangu hüpates, mida nad alati suure lõbuga teewad, kõwenewad neil jalamuuklid.

Lisan siia juurde ka selle tõu standardi:

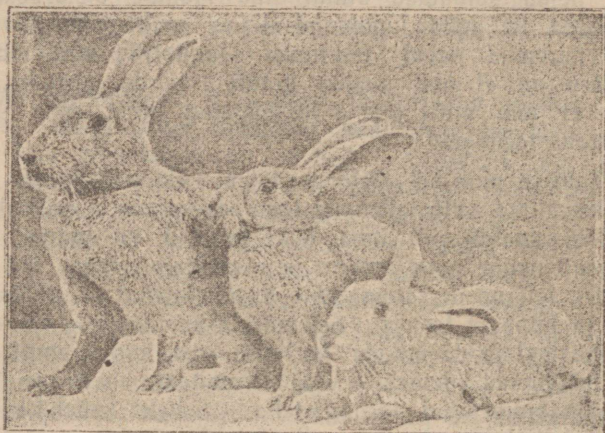
1) Willa karw ja wärwiheldus	30 punkti
2) Kehakuju ja jalgade kõrgus	30 „
3) Kõrwad	10 „
4) Willanaha wäärtus	20 „
5) Terwis	10 „

Kokku 100 punkti.

11. Belgia hiigla-kodujänes.

Belgia hiigla-kodujänes on oma suuruse ja raskuse poolest sõna tõsisest mõttes hiiglane, sest ta saab kuni 20 naela raskeks ja 28 tolli pikaks. Selle tõu kodumaa on Belgias, nagu seda juba tema nimetusest wõib arwata. Seda tõugu kutsutakse

weel Slandria hiiglatõuks, sellepärast et neid kõige rohkem Slandria maakonnas (Belgias) leidub. Belgia hiiglatõug on kodujäneste-kasvatajate keskel laialist tähelepanemist leidnud. Neid peetakse Saksamaal, Belgias ja Hollandis väga rohkeste.

Pilt nr. 18. Belgia hiigla-kodujäneseid.

Puhastõulised Belgia hiigla-kodujäneseid on wastupidamuse poolest nõrgad, nõuavad rohkeste toitu, poegimise korral lõõwad tihti oma pojad ära, ehk ei poegi sugugi, mis nende majanduslist väärtust vähendab. Riitpaaritamiseks on nad aga väga kohased, kui soovitakse lihaloomi saada.

Willa wärwi järele tuleb nende seas kõige rohkem jänesekarwa hallid ette. Hallid loomad jagunewad oma willa wärwiwahelduse poolest weel 3 iseliiki: 1) jänesekarwa hallid, 2) tumehallid ja 3) rauakarwa hallid. Kahte esimest liiki loomadel on kõhu- ja saba-alune will fäieste lumiwalge, kuna wiimasel liigil terwet keha ühesugune rauakarwa hall will katob. Peale halli karwa Belgia hiigla-kodujäneste tuleb weel musta, sinakat, kollast ja walget karwa loomi ette; wiimaseid leidub aga wõrdlemisi õige wähe.

Et Belgia hiigla-kodujäneseid üks kõige suurematest tõugudest on, siis tarwitawad nad oma elukorteriks ka suuremaid puurilid. Puuride suurus olgu järgmine: laius 40, sügawus 32 ja kõrgus 25 tolli. Ka selle eest tuleb hoida, et nende

tallides mitte rohkeste looja ei oleks, sest see edendab kõrwade kaswu, mis wiimaks lonti wõiwad langeda.

Ühtlasi tuleb hoolega selle eest hoida, et weresugulaste isekeskis ei paaritataks, sest et see kiduruse põhjuseks wõib saada. Nii tuleb iga aasta, ehk kõige vähemalt kahe aasta tagant, kaugemalt kaswatusest werewärskendamise otstarbeks uus ilaloom osta. 8 kuu wanusest on emaloomi kõige kergem paaritada, sest sel ajal on nad sigitamise palawikus. Hiljem kaob tihti see palawik ära, iseäranis siis, kui emaloomad raswa on söödetud. Raswased emaloomad ei taha ennast sugugi lasta paaritada. Ja kui niisugused peakliwadki poegima, siis on neil wähe piima.

Belgia hiigla-kodujänese standard on järgmine :

1) Raskus	30 punkti
2) Suurus ja kehakuju	30 "
3) Kõrwad	10 "
4) Willanahk ja selle wärw	20 "
5) Terwis	10 "

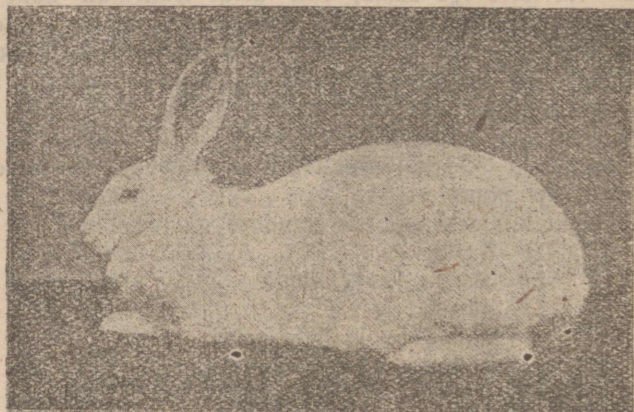
Kokku 100 punkti.

12. Sakfamaa walge hiigla kodujänese.

Walge hiigia-kodujänese tõug on kõige hilisemal ajal Sakfamaal loetatud. Mislugusest tõust, õigemini tõugudest ta wälja on arenenud, on raske ütelda. Selge on, et walge hiigla-kodujänese mitme tõu ristpaaritamise teel on saadud. Arwatawasti woolab tema loontes hariliku walge, siis Wiener walge ja Belgia maa-kodujänese wõrd. Olgu tema loetamisega lugu kuidas on, selge on see, et ta üks parematest ja kasulikkumatest kogujäneste tõugudest on, sest et ta rohkesti liha kui ka ilusa willanaha annab, mis loomulikus karwas tarwitusele wõib wõtta.

Walge hiigla-kodujänese karw on, nagu juba nimi näitab, üleni walge, ilma kollase ehk halli helgita wõi toonita. Keha on temal tugew, täse ja kaunis pikk, rind lai, kehaseis kõrge, pea emakodujänesel õige pikk, ilal — ümargusem ja jämedam, silmad walgjaspunased ja selg ilufasti poognas. Raskus kõigub 9—13 naela wahel. Will peab tihe ja pehme, paras pikk ja siidisarnaselt läikima. See on walge hiiglatõu wälimiste omaduste kirjeldus.

Mis tema kaswafusie puutub, siis nõuab walge hiigla-kodujänes puhast puuri, kus aluspõhk kunagi ei tohi puududa, sest walge will määrub mustas ja koristamata puuris kergeste ära. On will fiiski ühel või teisel teel mustaks saanud, siis

Pilt nr 19 Sakfamaa walge hiigla-kodujänes.

wõtke wäikene puhas hari ja kallke see bensini (ettewaatlikult, kardab tuld!) ja harjake sellega määrdund koht. Walge hiigla-kodujänes puurid on soowitawad suwel tingimata wäljas pidada, kuna talwel kodujäneseid kinnise ruumi wõib (mitte looja) paigutada, kus neid juba jaanuari kuul wõib paaritada. Kui soowitakse häid tugewaid poegi saada, siis peab ema imetamise ajal rammusa toiduga söötma ja poegi kõige wähemalt 2 kuud imeda laskma. Soowida jääb, et see tõug meil, Eestis, suuremat tähelepanemist leiaks. Kahjuks pole neid praegusel ajal kodumaal mitte saada.

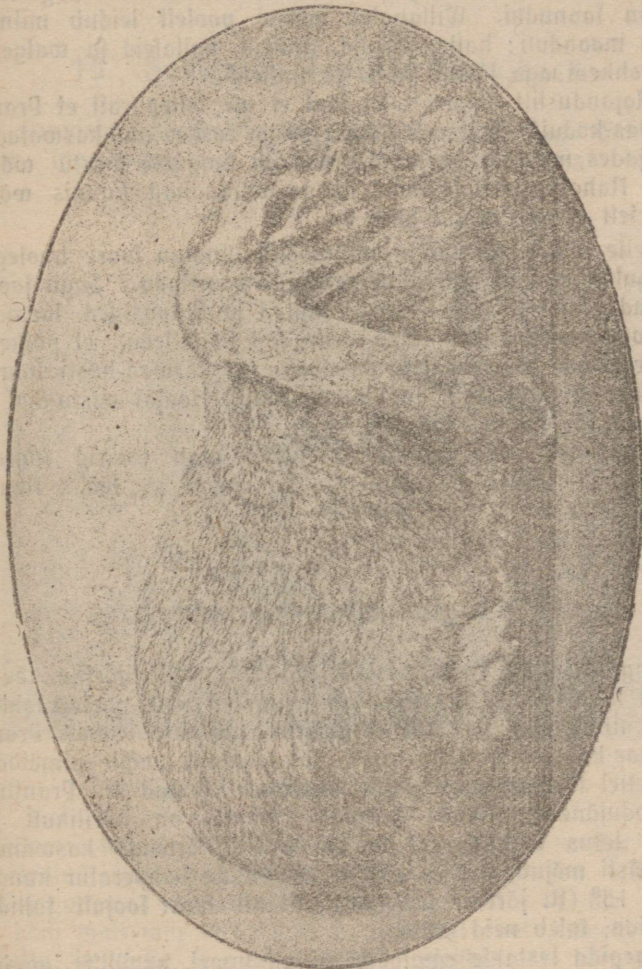
Walge hiigla-kodujänes standard on järgmine:

1) Puhast willanaha karw	30 punkti
2) Kehakuju ja seis	20 "
3) Raskus	10 "
4) Kõrwade seis ja suurus	10 "
5) Willa tihedus, pehmus ja läige	20 "
6) Terwis	10 "

Kokku 100 punkti.

13. Prantfule oinas-kodujänes.

See tõug on kodujäneste-kasvatajate, nimelt spordimeeste eas suurt tähelepanemist ja austamist leidnud. Selle tõu ilufärduseks tuleb tema pikki kõrwa lugeda, mis paljudele wäga

Pilt nr. 20. Prantfule oinas-kodujänes.

meeldiwad. Sellepärast kaswatatakse suurte kõrwadega oinas-kodujäneste tõugulid peaaegu iga rahwa juures rohkel arwul.

Oinas-kodujänese kõrwad seisawad lontis ja rõhuwad ühes sellega pead allapoole. Prantsuse oinas-kodujänese kõrwade pikkus kõigub 12 ja 18 tolli wahel. Kehaehitus on tal talle ja tugew, rind ja ristluud laiad. Pea on lai ja tuletab kõrwalt waadates oina pead meelde, millest see tõug oma nime on saanudki. Willanaha wärwi poolest leidub mitmesuguseid moondusi: halla, kirjuid, siniseid, kollaseid ja walgeid. Kõige rohkem aga leidub halla ja siniseid.

Majandusliit wäärtust sel tõul ei ole, sellepärast et Prantsuse oinas-kodujäneseid wõrdlemisi wäga raske on kaswatada, sest loojades majades peetud loomad on haiguste wastu wäga õrnad. Nahaturgudel leiawad nende willanahad kaunis wähe ostjaid, sest et will wäga pikk on.

Selle tõu suguloomade wäljawalik sündigu luure haolega. Werelugulasi ei tohi kunagi feineteisega pcaritada. Sugu jaoks kõlbawad ainult täieste terwed, suured ja täüpushifed loomad.

Poegi kaswatades tuleb selle eest hoolitseda, et päikene rohkeste nende puuride liiste paistaks. Et kõrwad hästi luured kaswaksiwad, paaritakse suguloomi ainult soojal aasta-ajal ja peetakse neid loojades tallides.

Prantsuse oinas-kodujäneste jooks olgu puurid suured, ruumikad ja walged; muidu ilulaid loomi ei saa. Nende harilik raskus on 10—15 naela.

14. Inglise oinas-kodujänese.

Inglise oinas-kodujänese on Prantsuse sellenimelise tõuga lähedalt sugulane. Esimene läheb wiimasele selle poolest lahku, et teda ainult lõbu wõi ilu otstarbeks peetakse, kuna Prantsuse oinas-kodujänest liiski veel tululoomaks wõib nimetada.

Sellel tõul on veel palju suuremad kõrwad kui Prantsuse oinas-kodujänesel. Nende kõrwade pikkus on harilikult 26 tolli ja laius 6 tolli. Et soojus suurte kõrwade kaswamise peale hästi mõjub, siis ei tohi nende tallide temperatuur kunagi alla $+ 15^{\circ}$ (R. järele) langeda. Et nii suurt soojust tallides alal hoida, tuleb neid kütta.

Poegida lastakse emaloomi ainult suwel, aprillist jaunini.

Arusaadamatel põhjustel on see tõug väga õrn. Nad langewad kergeste kõiklugu haiguste ohwriks.

Majandusliit wäärtust sel tõul ei ole. Pidada wõiwad neid ainult looma-armastajad spordimehed.

Karwa poolest on neid väga mitmesuguseid. Kõige rohkem leidub kollaseid ja kollasekirjuid. Nad laawad 10—12 naela raskeks.

15. Saksamaa lapiline kodujänes.

Lapiliste kodujäneste tõugusid on mitu, nagu Saksamaa Belgia maa-kodujänes, Inglise lapiline ja Rheini lapiline

Pilt nr. 21. Saksamaa lapiline kodujänes.

kodujänes. Kõigil neil tõugudel on põhjawärw walge, mille peal teatud kohtades mustad plekid ehk lapid [on. Mustad lapid jagunewad kehaosade järele järgmiselt: 1) üle terve selja käib must wiir ehk juga; 2) mõlemal pool külgede peal on mitu keskmise suurusega musta plekki; 3) kõrwad on

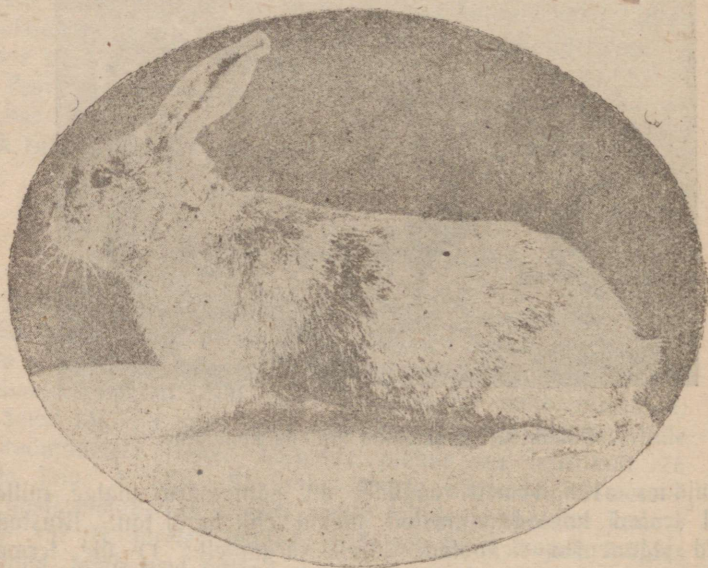
mustad; 4) filmade ümber on musta karwa öörisetaoline (oval) wõru, ja 5) filmade all polete peal on ühel liigil Saksamaa lapilistel kodujänesel must lapp, mis „liblika“ nime kannab. Nõnda on lapilisi kodujäneseid kahte liiki: 1) „liblikaga“ ja 2) ilma „liblikota“ ehk plankninad

Lapiliste tõugude willanahk on kaunis otifaw kaubaaine, sest need lähewad ka loomulikus wärwis tarwitusele, põrandawaipade, sohwapatjade walmistamiseks jne. Wanade loomade pargitud nahkadest tehtakse ka jalanõusid, mis oma wastupidawuse poolest enam midagi loowida ei jäta.

Saksamaa lapiline kodujänes langeb raskemate tõugude hulka. Tema harilik raskus kõigub 10 ja 14 naela wahel.

16. Jaapani kodujänes.

Oma willa wärwi poolest on see üks kõige huwitawamatest kodujäneste tõugudest. Tema willanahas leidub 3-wär-

Pilt nr. 22. Jaapani kodujänes.

wilisi — musti, kollaseid ja walgjashalla karwu, mis keha wiiru-, ringi- ehk õrifeekujuliste plekkidena katavad. Ühtlasi peawad need kolme karwa lapid üksteisega waheldades keha katma. Seda küll ei nõuta, et üks wärw teisest kindla piiri läbi lahutatud oleks, waid need wõiwad üksteise lisse jooksta ja nõnda üklikute wärwide wahel sakilise piiri sünnitada. Peab aga felle eest hoidma, et üks külg tumedam ega teine heledam, wõi eespoolne kehaosa kollane ja tagumine must ei oleks. Üleüldse on seda tõugu kaunis raske kaswatada, sest wärwide waheldus ei ole alati mitte korralik.

Jaapani tõugu kodujäneste willanahad leiawad turgudel oma algupäralise wärwide-kokkukõla pärast rohkestes oltjaid. Oma raskuse poolest langewad nad keskmise suurusega tõugude gruppidesse. Nad kaaluwad läbistikku umbes 10 naela.

17. Black and tan kodujäneseid.

See tõug on Inglismaal soetud ja seal ka rohket fähelepanemist leidnud. Black and tan on ingliskeelsed sõnad ja

Pilt nr. 25. Black and tan kodujäneseid.

tähendawad: must ja fuleleek: see tähendab, et fiin kaks wärwi, must ja punane, teineteisega waheldawad. Sellest on see tõug ka oma nime saanud.

Black and tan kodujäneste põhjäärw on must, kuna tuleleegi sarnaseid plekkisid ainult üksikute kehaosade peal ette tuleb. Tuleleegi karwa punaseid lappisid ehk plekkisid leidub: 1) kõrwade taga, s. o. kukla peal, millel kiilusarnane kuju on, 2) silmade ümbruses, kus see kiffa wiiruna nähtawale tuleb, ja 3) rinna peal ning kõhu all; liin on aga punane karw palju walgjam, mis osalt ka kõlgede peale ulatab.

Üleüldse leiawad nende willanahad wähe tarwitamist. Üksikud kodujäneste-kaswatajad soowiwad neid aga siiski kui tululoomi pidada. Ilusa karwaga loomi on wõrdlemisi raske kaswatada; sellepärast makstawad wähegi korralikud suguloomad kõrget hinda. Kaaluwad 7—8 naela.

18. Hollandi kodujänes.

Selle tõu kodumaaks loetakse Belgiat ja Hollandit. Tihti aga nimetatakse teda ka Inglise tõuks, sest inglased on Hol-

Pilt nr. 24. Holladi kodujänes.

landi kodujänese tema praeguse arenemisejärje kõrgulele wiinud.

Teda wõib ja peab ka õigulega kõige ilusamaks kodujänese-tõuks nimetada. Sellepärast peetakse teda peaaesjalikult

ainult ilu ehk spordi afstarbeks, ja ta on enesele ka igal pool rohkeste poolehoidjaid wõitnud.

Hollandi kodujänese iseloomulikuks fundemärgiks on tema willanaha wärwihaheldus, kus must ja walge karw teineteisest kindla piiri läbi lahutatud on. Looma esimene kehapool ja tagumiste jalgade alumised liikmed on walged, kuna tagumine jälle must wõi muuwärwiline on: sinine jne. Nõnda tuletab ta pugukarwa looma meelde. Peale selle on Hollandi kodujänese kõrwad ja silmade ümbrus musta karwa. Nagu juba tähendatud, peawad nende kahe wärwi piirid hästi õiged, selged olema; siin ei wõi, nagu Jaapani tõu juures, üks wärw teise lisse jooksta.

Kes iluloomi tahab pidada, see muretsugu enesele Hollandi kodujänesed. Nende raskus kõigub 5 ja 7 naela wahel.

VI. Kodujäneste söötmine.

1. Söötmisest üleüldse.

Kodujäneste pidamises on söötrimeetrimus üks kõige tähtsamatest, sest sellest oleneb nende pidamise tulu ära. Loomapidaja peab mõistma oma loomi otstarbekohaselt ja ühtlasi ka odavalt söäta; muidu kannab ta kahju. Söötmine on siis otstarbekohane, kui loomad hästi edenewad ja sealjuures ka terwed on. Teiste koduloomade, nende seas ka kanade söötmine on teadlaste poolt juba lähemalt järele uuritud. Kattete waral on selgeks tehtud, kui palju toiduolluseid üks wõi teine loom iga kord tarwitab. Kodujäneste kohta puuduwad kahjuks weel kindlad teated, ehk üksikud õpetlased seda küsimust wiimasel ajal küll ka on hakanud walgustama. Üleüldse on kodujänese toidu poolest kaunis wähenõudlik loom; siiski peab aga ka tema toidu headuse ja mitmekesisuse peale rõhku panema. Toitlusküsimuses tuleb peaaesjalikult kahte asjaolu silmas pidada: 1) loomade wanadust ja 2) mis otstarbeks me neid peame: kas nuum- wõi suguloomadeks. Arusaadawatel põhjustel peab noorte kodujäneste söötmine teistsugune olema kui wanadel, sest esimeste kaswaw keha tarwitab rohkesti munawalget. Ka nuumloomade pidaja söödab oma loomi teise kawa järele kui suguloomade kaswataja.

2. Misfuguseid toiduaineid tarwitab kodujänes?

Kõige pealt peab tähendama, et kodujänes ainult taimetoitlane on. Temale võib kõiklugu aias, põllul, heinamaal kaswawaid taimi lõõta, muidugi kihwtifised taimed wälja arwatud, mille üle lähem seletus allpool järgneb. Nõndasama võib kodujänestele kasuga ka mitmeluguseid kõögijätiseid, nagu leitwakoorkesi, kartulikoori jne., ette anda.

Toiduained, millega kodujäneseid toidetakse, jaotatakse 5 gruppesse: 1) jõutoidud, 2) juurwiljad, 3) heinad, 4) haljas toit ja 5) hädatoidud.

Jõutoitude liiki langewad: kaerad, odrad, nisud, kõiklugu jahud, kliid, õlikoogid ja piim. Jõutoitude kohta olgu kohe tähendatud, et neid kasulik on ainult wähesel määdul anda, sest need maksawad kallist raha. Rohkem antakse neid teatud kordadel, nimelt emaloomadele kandmise ja imetamise ajal, noortele poegadele ja sugutamise ajajärgul ka isaloomale. Muul ajal ja kordadel antakse jõutoituliid wõrdlemisi wähe, mitte rohkem kui üks kord päewas.

Mis nende üklikute toiduainete wäärtusesse puutub, siis on see õige mitmekesine. Kõige rohkem lõõdetakse kaeru ja odre. Ennem anti kodujänestele jõutoitudest peaaesjalikult ikka kaeru, kuna odre loomad ainult harukordadel saiwad. Nüüd on see waade muutunud. Wäljamaal hakkab suurem osa kodujäneste kaswatajaid oma loomadele ikka rohkem ja rohkem odre lõõtma, sest need olla kaertest mitmetpidi paremad. Odrade headus seisab selles, et nad 1) liha maitswamaks ja tihedakiulisemaks muudawad, 2) loomadele ilusa ja lileda willa annawad, 3) odawamad on osta, 4) kõhu-ega soolikapõletikku ei sünnita, nagu seda kaera terawad kestad teewad, ja 5) noorte loomade suguorganid ei ärita. Muidugi ei puudu ka kaeral oma wäärtus. Jaa-kodujänestele tuleb sugutamise-ajajärgul tingimata kaeru anda, sellepärast et see eneses awenini nimelise olluft sisaldab, mis suguorganide tegewuse peale äritawalt mõjub. Nõndasama on seda wäga hea ka niisugustele ema-kodujänestele lõõta, kes ennast sugutada ei taha lasta. Ainult seda tuleb rõhuga tähendada, et ikka üksnes kõige jämmedamaid ja paremaid teri ostetagu, sest need tulewad ikka odawamad kui kõiklugu kõlu ja tühjad kestad, ehk wiimaseid küll odawamalt saab. Parema oleks kaeru enne lõõtmist läbi lõeluda, sest siis langewad tolm ja mustus maha.

Nisu lõõdetakse ainult siis, kui seda võrdlemisi odavalt saab osta. Jahu tarvitatakse ainult pehmete toitude valmistamisel, sest kuiwalt ei lõõ kodujänesed seda mitte. Nõndasama segatakse õlikookid, kui neid käepärast juhtub olema, õige väiksel määdul pehme toidu hulka.

Kliidid pruugitakse iseäranis rohkeste pehme toidu valmistamisel. Iseäranis soovitaw on nisukliidid osta. Pealegi olgu kliid peenemat sorti; need on küll wähe kallimad, aga liialdawad rohkem toiduolluseid. Kuidas on kõige otstarbekohasem kliidid lõõta? Nagu teada, ei taha kodujänesed kuiwi kliidid mitte süüa. Et neid loomadele meelepärolisemaks teha, kallatakse neile palawat (mitte keewa) wett peale ja lastakse neid niiwiisi mõni aeg seista. Peale seda segatakse nad keedetud kartulitega hästi segamine. nõnda et paks ja mure segatoit saab. Segatoidu hulka võib ka weel üsna wähe wäälipulbrit ja keedusoola segada. Karwa-ajamise ajal lisatakse segatoidu hulka weel linaseemne-jahu. See paneb willa läikima, mis ju wäga tähtis on.

Pehmet toitu antakse loomadele harilikult talwel; suwel läheb see kergeste hapuks ja võib nõnda loomadele kahju teha. Peab aga meeles pidama, et pehme toit loomad kergeste raswa ajab. Sellepärast võib seda suguloomadele ainult suure ettevaatusega lõõta, kuna nuumloomadele pehme toit juft kõige kohasem on.

Piima tuleb ainult imetajatele emaloomadele anda, sest kõigile lõõtmine ei taju ennast ära. Piima antakse ema-kodujänese kohta umbes $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{4}$ toopi päewas, sedamööda kudas tõu suurus ja poegade rohkus on.

Juurwiljast kõlbawad kodujänestele wäga hästi kõiksugu juurikad lõõta, nagu peedid, porgandid, kaalikad, topinamburid, siis weel kartulid jne.

Loomatoidu-juurikate seast on porganditel kõige suurem tähtsus ja wäärtus. Kodujänesed lõõwad neid igal ajal suure isuga. Porgandid puhastawad nende werd, annawad karwale ilusa läike ja on ühtlasi ka nohuhaiguse wastu. Talwel ei tohiks kodujäneste-pidajal loomatoidu-porgandid kunagi puududa. Nõndasamuti on ka loomatoidu-peedid kaunis tähtis toiduaine, ehk nende wäärtus porgandite omast küll natukene wähem on. Naeristel ja kaalikatel suuremat wäärtust ei ole; pealegi annawad nad lihale halwa maitse. Neid tarwitatakse ainult hädakorral, kui muid juurikaid käepärast ei juhtu olema.

Ainult seda tuleb meeles pidada, et mitte kunagi külmefanud ega mädanenud juurikaid ei söödetaks.

Kartulid söödetakse kodujänestele õige rohkestes; harilikult anatakse kartulid loomadele ikka keedetult ühes nisu-ehk rukkikliidega. On laomi maalt madalalt õpetatud või harjutatud väiksel mõõdul ka tooreid kartulid sööma, siis võib neid ka niisuguses olekus kodujänestele sööta; vastasel korral sünnitavad nad kergeste pafandust. Nõndasama segatakse ka kartulite koored pehme toidu hulka. Ainult kartulite pealseid ehk vääneid ei tohi kodujänestele sööta, sest need sisaldavad rohkesti kihti. Veel kihvifemad on kartulite idud, mis alati ära tulewad murda.

Mitmel pool tarvitatakse kodujäneste söötmiseks ka maapirniseid ehk topinamburid, mis toiduolluste rohkuse poolest kartulitest palju ette on. Nõndasama võib väga heade tagajärgedega ka topinamburite vääneid ja lehti sööta.

Kõiklugu heinu, peale väga halbade sooheinte, söövad kodujäneseid kaunis suure isuga. Mida rammusama maa peal heinad on kasvanud ja mida rohkem heinte hulgas liblikõistlasti leidub, seda parem see toit loomale on. Jieäranis tululik on ristikkeinu anda, sest need sisaldavad eneses rohkestes muna-alget kui ka lubjaolluseid, mida looma keha korralikuks kasvamiseks tingimata vaja on. Ristikkeina peab aga enne õitsmist ehk õitsmise algul ära niitma; siis leediwad kodujäneseid kõik tema toiduollused kergemine ära. Nõndasama annab ka luffern ehk kiwi-ristikhein head heina, mida kodujäneseid hea meelega sööwad. Ainult selle peale tuleb tähelepanemist pöörata, et heinte hulgas mitte kihtiseid taimi ei oleks. Niisugused taimed on siin allpool kõik kirjeldatud. On aga hein oma kokkuseade poolest waene ja pealegi wihtmaga läbi ligenenud, siis segatakse heinte hulka isuäratawaid rohtusid, mille juures järgmises peatükis wähe pikemalt peatame.

Waatame wähe lähemalt nüüd halja ehk roheline toidu söötmist. Rohelise toitu peab, kus seda aga iganes võimalik on saada, kodujänestele kõige rohkem andma, kui loomadest tulu tahetakse saada. Ilma roheline toiduta ei või tulutoowalt kodujäneste pidamisest juttugi olla. Sellepärast tasub kodujäneste pidamine ennat ainult seal ära, kus kasvataval võimalik on oma loomadele kõiklugu haljast toitu ise kasvatada ja korjata. Jieasi on sellel, kes suguloomi kaswa-

tab ja neid kalli raha eest teistele müüb. See võib oma loomade jaoks haljalt toitu ka osta, sest see tasub ennast siiski ära. Rohelise toitu söövad kodujänesed suure iluga. Väga palju haljalt toitu ei tohi kandvatele emaloomadele ja näifuste jaoks kasvatatud kodujänelestele mitte anda, sest see ajab maa väga suureks, mille läbi nad oma ilusa välimuse kaotavad. Ärilistes kodujäneste-kasvatustes antakse loomadele suurt jookul, kui rohelist toitu saada on, seda toitu 2 korda päevas. Talvel peavad loomatoidu-juurikad rohelist toitu asendama.

Mis sugune peab siis roheline toit olema? Roheliseks ehk haljaks toiduks sobivad kõik aedades kasvatatud umbrohud, teede ääres, kraavides leiduvad taimed, mis sealt ära kirkutakse ehk niidetakse. Seda pealkivad iseäranis need inimesed tähele panema, kellel omal maal puudub, kust loomade jaoks rohtu võiks niita. Hea mõju loomade kasvu peale avaldab haljas ristikhein. Seda tuleb aga suure ettevaatusega sööta, sest käärima läinud või mürgine ristikhein ehk härjapea sünnitab puhutule-haigust, mis looma surmaga võib lõppeda. Ka seda peab tähele panema, et kevadel mitte järsku rohelist toitu söötmise peale üle ei mindaks, sest see toob enesega mitmesuguseid haigusi, nagu pasandomist, soolikakatarri, puhutust jne. kaasa. Sellepärast lüüdniku üleminek pikkamisi Elialgul antakse rohelist toitu õige vähe, pärast lüüdniku seda ikka rohkem ja rohkem juurde, nõnda et nädala pärast seda juba paar korda päevas võib sööta.

Rohelist toitu on parem ikka kuuvalt sööta, s. o. ta ei tohi vihmaveest ega kastest mürg olla. On aga kodujänesed kard-korralt harjunud niisket ja mürga rohtu sööma, siis võib seda neile julgust anda. Noortele poegadele on ikka soovitatavam kuiwa rohelist toitu anda.

Niihästi heinu kui ka rohelist toitu antakse umbes üks peotäis keskmise suurusega täiskasvanud looma kohta. Toidu rohkus oleneb muidugi ju ka looma suurusest, sest suured tõud nõuavad 2—3 korda nõndapalju toitu kui väikesed.

Iseäranis hea toiduaine kodujänelestele on võilill, mis vara kevadel kasvatama hakkab. Võilille peale on kodujänesed maiad. Nimetatud taime on väga hea ka imetajatele emaloomadele anda, sest see mõjub nende piima-annil peale hästi. Jaga kodujäneste-pidaja, kellel see vähegi võimalik on, korjaku ja söötku oma loomadele võililla.

Teine väga tähtis taim on meie harilik kõrwennõges, mis aia ääres ja üldiselt rammufates kohtades kasvab. Nõgelt tuleb kas toorelt pehme toidu hulka segatult või kuivatatud pealt lõõta. Viimasel korral kupaatatakse ta aga tulise weega enne ära ja lisatakse siis pehmele toidule juurde. Nõges annab nahale ilula läike, lihale hea maitse ja hoiab ka mõne haiguse eest, nagu wilunud kodujäneste-pidajad tõendavad. Sellepärast korjake ja kuivatage nõgeleid; aga ärge walige selleks mitte liig wanu taimi, sest mida nooremalt teie neid niidate ja kuivatate, seda parem. Ka aedades kasvavad naadid on väga hea toit neile.

Pean veel tähendama, et kapsa-, kaalika- ega naerilehti kodujänestele mitte suurel arwul ei sünni lõõta, sest nad sünnitawad siis kõhu ilanahkade põletiku.

Lõpuks veel paar sõna häda- ehk abitaitudest. Selle aja toiduainete hulka langewad kõiksugu wäikse wäär- tusega toidud, nagu õled, kanarpik, puuoklad ja lehed. Õlgi lõõwad kodujänestel ainult nälja pärast ja väga wähe, sest nad tunnewad loomufunnil, et nimetatud toiduaine oma wäär- tuse poolest kehwa on. Sellewastu närimad kodujänestel hea meelega kõiksugu puude okli, iseäranis wiljapuude, kadaka, haawa, tamme, saare ja pärna okli. Nendest leiawad nad mõnesugust materjali oma keha ehitamiseks. Puuokste närimise tähtsus seisab peamiselt aga selles, et kodujänestel okli näri- des oma esimesi hambaid, lõikhambaid, lühemaks kulutawad, mis muidu suust otsepidi välja wõiwad kasvada ja neile piina walmistada. See on ka arusaadaw, sest kodujänestel on ju näri- jate selli loomake. Sel põhjusel peaks igaüks püüdma neile wahetewahel ka okli närimiseks anda. Ühtlasi olgu veel tä- hendatud, et mingisugust wajakust ei ole neile leiwakoorukesi, loomatoidu-juurikaid purustatud olekus anda, sest kõwade toiduainete puudusel hakkawad nad puuri seinu ja nõulid närima.

Mõnel pool on kodujänestele ka kanarpikku lõõdetud. Sellega tehku igaüks ise praawi, kellel neid käepärast juhtub olema.

3. Jsuäratawad ained toiduportsjonis.

Wahel antakse kodujänestele lõõgiks niisuguseid toidu- aineid, millel tarwiline maitse puudub, sest ka loomad on

toitude kohta oma maitse. Näituseks puudub wihma käes ligunenud heinal hea lõhn ja maitse, millel aga looma seedimiseorganide tegewuse kohta suur tähtsus on. Nõndafama puudub maitse ka johul, õlgedel jne. Ja puudub ühel wõi teisel toiduainel tähendatud omadus, siis ei suuda toit mitte oma ülesannet täita, sest tal puuduvad lõhnawad ollused, mis seedimisewedelikka tegewusele äritawad. Et niisugust maitseta toitu loomadele meelepäraliseks ja isuäratawaks teha, segatakse selle hulka lõhnawaid ja isuäratawaid aineid juurde, näituseks: keedusoola, köömlid, anisi, linnaklejalgu, majorani jne. Kui tähendatud olluseid ja taimi maitsewaese toidu sekka segatakse, siis mõjub see wäga hästi imetajate emaloomade piima-anni rohkuse ja kokkuseade peale. Nõndafama awaldawad nad oma head mõju ka suguloomade sugutegewuse kui ka lihloomade liha maitse headuse peale. On aga toit tähendatud ainetest juba küllalt rikas, nagu ristikkein jne, siis on päris kahjulik linna hulka weel äritawaid aineid segada.

Olgu siin ka kohe tähendatud, et kõiklugu isuäratawad ollused keha ehitamiseks peaaegu mingisugust materjali ei anna, waid et nende ülesanne peasjalikult just seedimise-elundite tegewuse elustamises seisab. Sellepärast tuleb neid ainult ettevaatlikult ja ülemaljuhutatud kordadel anda.

Üks wäga hea, soowitaw ja isuärataw aine on heina-seemnetest walmistatud keedis. Heina hoiukohtades, nagu küünides, pööningutet jne., leidub ikka suuremal ehk wähemal mõõdul heinapuru ja seemneid. Neid tuleb sealt koguda, keeta ja pehme toidu hulka segada. Loomadele antakse neid soojalt; niiviisi walmistatud pehmel toidul on siis parem lõhn weel juures.

4. Kui palju tarwitab kodujänes üht wõi teist toiduollust?

Arusaadawail põhjustel tarwitab kodujänes oma keha ülewõlpidamiseks neidsamu toiduolluseid, mis teisedki koduloomad, nimelt munawalget, sõliwelinikka, raswa ja mineralolluseid. Nagu juba eespool tähendatud, pole teadlased kodujänesete söötmise küsimuse selgitamiseks laialisemaid katseid weel mitte ette wõtnud. Sellepärast on õige raske nende jaoks

toiduportsjonisid kokku seada. Harilikult antakse kodujänestele iga kord peotäis vilja, siis jälle peotäis heinu ehk rohelist toitu jne. Aga et peotäied oma suuruse poolest väga mitmesugused on, siis on algajal päris raske loomale parajat jagu toitu ette anda. Kes aga kodujäneseid kauemat aega on pidanud, see mõistab loomale korruga tarvilise osa toitu ilma kaalumata sõõginõusse panna. Antakse aga toitu liig vähe või liig rohkesti, siis toob see loomapidajale ainult kahju. Keegi Prantluse õpetlane on viimasel ajal ühes tegelikkude kodujäneste-pidajatega nende loomade jaoks ka toiduolluste hulga välja töötanud. Allpool toome selle tabeli, mis toiduportsjonide kokkuseadmisel juhtnööriks peab olema. Selles tabelis on tähendatud, kui palju üklikuid toiduolluseid kodujänes igapäev ühe naela elusa raskuse kohta ära tarvitab.

Wanaduse järele tarvitavad loomad	kuiwi grammides.	munawalg. grammides.	rasva gramm.	tsellulofin. grammides.	Toiduolluste vahetkord.
1 naela elusa raskuse kohta:					
Kodujäneste pojad kuni 1 kuu wanaduseni	28,7	2,66	0,7	12,5	1:5,2
" " " 2 " "	26,6	2,2	0,66	10,78	1:5,6
" " " 3 " "	24,6	1,68	0,57	9,7	1:6,6
" " " 4 " "	22,5	1,39	0,5	9,4	1:7,6
" " " 5 " "	20,5	1,07	0,45	8,8	1:9,2
Täiskaswanud loom	17,4	0,82	0,37	8,2	1:11
Emaloomad kandmise ja imetamise ajal	24,6	2,38	0,4	12,3	1:5,6
Luumloomad	27,7	1,38	0,57	13,1	1:11

Et selle tabeli järele võimalik oleks toiduportsjonisid kokku seada, selleks on iseäraliselt tabelit vaja, milles üklikute toiduainete: odrade, kaerte, kartulite, peetide, porgandite, ristikeinte j. t. toiduolluste rohkus ära on tähendatud. Niisuguseid tabelid leidub nüüd igas põllutöö-õperaamatus kui ka põllutöö-ajakirjanduses. Et tähendatud tabel aga tüki ruumi ära võtab, sellepärast jääb see siin awaldamata.

Olgu siin lõpuks veel tähendatud, et ma kassete waral offusele olen jõudnud, et üks täiskaswanud keskmise suurusega kodujänes, nagu hõbe-kodujänes, Angora j. t., talwisel ajal 1 kuu jooksul läbistikku järgmisel määral toitu tarvitab: 1) 5 naela häid heinu ehk härjapäid, 2) 3 naela kaeru ehk odre,

3) 2 naela nisukliidid ja 4) 5 naela keedetud kartulid ehk loomatoidu juurikaid. Loomade läbistikune raskus oli 7—8 naela. Arusaadaw on, et kergemad tõud, nagu Wene, hermelin jne., ka sedawõrd wähem sööwad, raskemad jälle rohkem.

Kui praeguste turuhindade järele rehkendada, läheb ühe keskmise suurusega kodujänese söötmine talwisel ajal umbes 10—25 mrk. kuus maksma. Suwel aga teeb nende ülespidamine poole vähem kulu, sest rohelist toitu saawad loomad harilikult 2 korda päewas.

Olgu need juhatused algajale näpunäiteks.

5. Kui tihti peab kodujäneseid söötma?

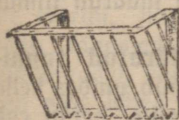
See küsimine on asjatundjate keskel kaua aega suuri waielusi sünnitanud ja sünnitab praegugi weel. Üks soowitab kodujäneseid ainult üks kord sööta, ja nimelt õhtul, sest see olla looma iseloomu ja eluwiiide kohane, kuna teine nõu annab neid kõige vähemalt 3 korda päewas toita. Kellele nõud õigust anda, on kaunis raske, sest igaüks toob oma õfufuse tõendamiseks mitmesugused põhjused ette. Keegi wäga tähtis Saksamaa kodujänestekaswataja soowitab ainult kord päewas sööta, sest metslik kodujänese toidab ennast peaaesjalikult ainult õffel, kuna ta päewal oma koopas magab. Mõnelt poolt aga soowitatakse neid 2 korda päewas toita: hommikul ja õhtul. Kolmandad söödawad oma loomi suweajal 3 ja talwel 2 korda päewas. Ja wiimane wiis on kõige suuremat tarwitamist leidnud. Arwan, et meilgi kõige kohasem on wiimast wiisi tarwitada. Muidugi peab selle eest hoolt kandma, et loomale korruga ikka tarwiline jagu toitu ette pandaks, nõnda et tal tarwis poleks nalga kannatada. Olgu weel tähendatud, et õhtune portsjon ikka wähe suurem peab olema, iseäranis talwisel ajal, sest õõ on pikk. Igaühel tuleb ikka ka seda meeles pidada, et imetajad emaloomad kui ka noored pojad munawalgeolluste poolest rikkamat toitu tarwitawad, sest kaswawale organismusele läheb uute keharakukeste ehitamiseks nimetatud ollust rohkestes waja. Nisu terawiljana ja piim joogina oleksiwad neile küll wäga kohased. Noori poegi tuleb lagedamine toita, nimelt 3—5 korda päewas.

6. Kodujäneste jootmisest.

Kas kodujäneseid joota wõi mitte, selle üle on jällegi palju waieldud ja mitmeluguseid mõtteid awaldatud. Ühed seisawad kindlaste wee andmise poolt, kuna teised selle jälle täieste hukka mõistawad. Põhjus, miks selle lihtsa küsimuse üle waieldakse — peab ometi ju igaühel selge olema, et iga loom ka juua tahab — seisab selles, et kodujäneseid kõhutõbede kätte surewad, kui nad ühes roheline toiduga ka wett saawad. Sel põhjusel ongi siis arwamine maad wõtnud, et wee andmine üleüldse kahjulik olla. Muidugi ei ole see arwamine õige. Suwel, kui loomad rohelist saawad, mis wee poolest ju wäga rikas on, ei tarwita kodujänestele juua anda, kuna talwel, mil neil ainult kuiw toit söögiks on, neid tingimata kord päewas ehk vähemalt päewa takka peab jootma.

7. Söögi- ja jooginõudest.

Jgas kodujänese puuris peab tingimata 2 sööginõud seisma: 1) heina ja roheline toidu jaoks sõim ja 2) pehme toidu ja wee tarwits küna.

Pilt nr. 25.
Sõim.

Pilt nr. 26
Pehme toidu küna.

Pilt nr. 27 Kahe
poolega sööginõu.

Sõimed valmistatakse ftingitud traadist, nagu seda pilt nr. 25 näitab. Puult sööginõud kodujänestele ei kõlba, sellepärast et kodujäneseid need katki näriklivad. Sõimed naelutatakse kas ukse wõi puuri seina külge kinni, nõnda et sinna hõlbus on heinu panna. Ei ole puuris sõime, siis waeawad loomad toidu laiali, trambiwad jalgodega ära, millest muud ei ole kui puhast kahju. Sellepärast on igafahes parem ennem sõime teha lasta ehk osta, kui et loomapidaja toidu puuri põrandale wiskab. Soowida oleks, et noorte poegade puu-

rides olewatel lõimedel kaaned peal seisaksinwad: siis ei saa nad mitte lõime hüpata ega heinu asjata wälja loopida.

Nõndasama tarwiline riist on pehme toidu, terawilja ja joogi kõna, mis waabatud sawist (pilt nr. 26) ehk tlingitud plekist (pilt nr. 27) tehtakse. See lõõginõu ei tohiks küll kunagi puududa, sest pehmet toitu ega ka terawilja ei sünni ju omefi põhu sisse riputada, — see oleks meelega toidu raiskamine. Künad peawad rasked olema, sest kerged nõud, nagu taldrikud, taslid, foolid, jne., lükkob kodujänes ümber ja taslib neid mööda puuri edasi-tagasi, toitu sealt seest maha pillates. Sawist walmistatud künasid on meil kaunis raske saada, kuna tlingitud plekist tehtud riist wast odawam tuleb ja iga plekisepp selle tegemisega toime saab. Plekist riistad ei seisa mitte puuri pörandal, waid ripuwad harilikult puuri ukse wõrgu küljes, kuhu hõlbus on toitu sisse panna. Alati seisku kodujänesete-kaswatajal meeles, et ta kõna enne uue toidu sissepanemist ära puhastaks, sest wana toit läheb, iseäranis soojal ajal, kergeste käärima ja sünnitab seedimiseorganide haigusi.

8. Mõned üksikud reeglid söötmise kohta.

Söötmise asjus on wäga tähtis järgmisi määrusi filmas pidada:

1) Loomi tuleb alati kord kindlaks määratud tunni-ajal lõõta. Hommikune lõõtmine sünnib umbes kella 6—7 ajal. Siis antakse neile kas rohelist toitu, heinu ehk loomatoidu juurikaid. Lõõnat saawad kodujänesed kella 12—1 ajal. Selleks ajaks walmistatakse neile pehmet toitu, kui loomad seda üleüldse saawad; wastasel korral antakse neile aga haljast toitu ehk juurikaid ühes leiwakoorukestega. Öhtuse portsjoni saawad nad kella 7—8 ajal. Sel puhul antagu terawilja, kaeru, odre jne., sest siis on neil pikal ööl ka wähe tegemist.

2) Ühe toidu pealt teise peale üleminek sündlgu pikakamli, sest uus toiduaine, iseäranis haljas toit kewadel, sünnitab seedimiseorganide haigust.

3) Kodujänesetele antaw toit olgu ka mitmekesine. Kui looma ühe ja sellesama toiduga mitu kuud wahet pida-

mata lõõta, siis ajab see wiimaks ta lõõgi-isku ära, nõnda et loom lahjaks hakkab jääma. Sellepärast olgu ka siin waheldus.

9. Kihwtifed taimed.

Heinte ehk roheline toidu hulgas, millega me kodujäneseid lõõdame, leidub wahel ka kihwtifed ehk mürgiseid taimi, mis loomadele enam wõi wähem halba wõiwad sünnitada, wahel harwa ka surma tuua. Mürgised ollused, mis mitmelugustes taimedes leiduwad, kannawad morfini, nikotini, kokaini, atropini, strühnini jne nime. Nimetatud oliuseid leidub kas kõigis taime osades wõi ainult teatud kohas, nagu lehtedes, koores, seemnetes jne. Paljud mürgised ollused kaotawad oma kahjuliku mõju, kui kihwtifed taimed: 1) õhu käes ära kuiwatatakse ehk 2) wee sees läbi keedetakse. Metsloomad ei puuduta loomusunnil kihwtifed taimi, kuna koduloom kodustamise tagajärjel sellest instinktist palju on kaotanud. Sellepärast on wäga tähtis neid taimi, mis mürgiseid olluseid sisaldawad, lähemalt tundma õppida.

1. **Tulilill**, tulikas ehk sügelill (ranunculus acer, лютикъ ѣдкій, scharfer Hahnenfuß). Selle taimeliigi perekond on wäga arwurikas. Neid leidub õige paljudes iseliikides, mis õite wärwi, suuruse ja lehtede mitmekesiduse poolest üksteisest lahku lähewad. Kõige rohkem leidub tulilillesid madalatel heinamaadel, koplites ja üleüldse niiskedes kohtades. See taim ajab oma lehed ja warred kewadel õige wara wälja; õitseb mai- ja juunikuu sees kollast kartwa õitega. Tihti on neid rohu sees nõnda rohkeste, et e-malt waadates heinamaa päris kollast kartwa õitega kaetud on. Tulilill on wäga kihwtine taim, mida hädahohtlik on loomadele anda. On ta aga heinaks kuiwanud, siis kaotab ta oma kihwtiolluse peaaegu täieste.

2. **Moon**, magun ehk kukelill (papaver, макъ, Mohn). Meile kõigile tuntud punaste õitega põllulill, mida wäga tihti ilutaimena ka aedades kaswatatakse. Moonis leiduwat märki nimetatakse morfiniks; kui leda rohkeste tarwitatakse, siis wõib ta esiti uimastust ja wiimaks ka surma tuua. Moonil on kõik taimeosad mürgised; sellepärast tuleb tema eest iseläranis hoida.

3. **Külmalliled** ehk ülased (anemone, вѣтреница, Windröschen). Kaswawad metsa wilus, aedade ääres, jõe ja kraawide kollastel. Õitsewad kewadel õige wara, aprilli- ja maikuul. Neid on wäga palju liikisid, aga meie kodumaal leidub peasjalikult kahte liiki külmallilefid, nimelt walgete ja kollaste õitega. Mõlemad on õige kihwtisef taimed.

4. **Kuke** ehk **käokannused** (delphinium consolida, живокость, Feldrittersporn). Ka selle taimeliigi perekond on wäga arwurikas. Neid leidub umbrohuna põllul kai ka ilutaimedena aedades. Nii ühed kui teised on mürgised. Kukekannused on keskmise suurusega ja tumefiniste õitega taimed. Õitsewad juunil augustini.

5. **Koolja** ehk **surmaputk** (conium maculatum, болиголовъ крапчатый, gefleckter Schierling). Kooljaputk on päris harilik taim, mis aia ja teede ääres kaswab. Armastab huumuserikast maad ja warjulist kohta. Kui kooljaputke lehti õõruda, siis lõhnawad nad halwaste, mis osalt hiirte haisu meelde tuletab. See taim kaswab kaunis suureks, umbes 3—4 jalga pikaks. Putk on alt pruunikat karwa; õied seisawad sarikas, on walget karwa ja wäiksed. Tähendatud taim on wäga kihwtine; temas leiduwad märki nimetatakse koniniks. Wanad ajaloolised rahwad on kooljaputke kihwtiga surmamõistetud inimeliigi surmanud.

6. **Koerapeterfell** (aethusa cynapium, собачья петрушка, Hundespeterfelle). Seda taime leidub meie aedades ja põllul umbrohuna õige tihti. Kui teda pealiskaudselt waadata, tuletab ta elawalt meie kõõgi-aias kaswawat peterfelli meelde; ainult mõne wäheema tundemärgi waral, võib nende wahel wahet teha. Koerapeterfelli lehtedel on iseäraline läige ja ta lõhnab halwaste, kui tema lehti sõrmede wahel õõruda. Et kodujänesed tihti ka aialt kitkutud umbrohtu saawad, siis tuleb hoolega järele waadata, et et nende seas mitte koerapeterfelli ei oleks.

7. **Maawits** (solanum dulcamara, пасленъ горько-сладкий, Bittersüß). Kaswab kraawides, aedade ääres, pöõfastes jne. Ta on peene roomawa warrega pöõsalarname taim, õied sinililla karwa, marjad punased. Rahwas tarwitab seda kihwtisef taime rohkeste mitmeluguste haiguste rawitsemiseks.

8. **Hullukoerarohti** *Hyosey-mus niger*, белева, schwarzes Bilsenkraut). See ühe-aastane rohi on kõige kardetavam mürgiste taimede seas, mis meie maal kasvavad. Ta asub majade läheduses, prügihunikutel. Kaswab umbes 2—3 jalga kõrgeks. Lehed on sametisarnased pehmed, halliroheliselt karwa; õied kollakad ja pruunide joontega. Kõik taime osad on mürgised. Seeme ja juured sisaldavad väga kanget mürki, nimega hüostiflamin.

9. **Ussil- ehk hooramajad** (*paris quadrifolia*, вороний глазъ, Einbeere) Ussimarju leidub meie metsades ja heinamaadel väga rohkesti. Nad kannavad ainult 4 munamoelise lehte umbes $\frac{1}{2}$ jala kõrguse warre offas; õitsewad aprilli- ja maikuus; pärast walmib õiest linokat karwa mari, mis ka õige kihwtine on.

10. **Kaeralill ehk kuljus** (*agrostemma githago*, куюль полевой, Kornrade). Seda lille leidub õige rohkesti meie rukkipealdudel. Õied on lilla karwa. Kaeralill sisaldab mürgisollust sõrdlemisi õige wähe.

Peale nende ülemalnimefatud taimede, mis enam ehk vähem kihwtised, on weel terve rida niisuguseid taimi, nagu harilik kanep, tatra õied, kartuli warred, nupud ja idud, siis karikellad, latukasalat, oleander, naise-niinepuu, toominga marjad jne., mille lõõtmine kodujänele kahju wõib tuua.

VII. Suguloomade väljavalik, paaritamine ja poegade kasvatamine.

1. Mis nõudeid peavad suguloomad täitma?

Kodujäneste kasvatamise edu oleneb kõige rohkem õigest suguloomade väljavalikust. Tihti eksitakse selles asjas; iseäranis teevad algajad väga palju eksisammusid, nõnda et terve kodujäneste pidamine eneses algusest saadik surmaidu kannab. Et hea alustus oga asja edenemise nurgakiwi on, sellepärast püüan seda küsimust lähemalt selgitada.

1. Suguloomade väljavaliku juures tuleb kõige suuremat tähelepanemist nende terwise peale panna, sest ainult terwest wanematest wõime ka terveid ja tugewaid järeltulijaid loota. On sugujaaks väljavalitud loomad haiglased ja nõrgad, siis tulewad need puudused poegade juures veel suuremal määdul nähtawale. Ja on kord nõrkus ja haigused loomade seas aset wõtnud, siis on neid väga raske eemale tõrjuda, sest pojad päriwad wanemate omadusi ja annawad neid uutele sugupõlwedele jälle edasi. Mõni wõib arwata, et kuidas siis ometi metsloomad välja ei sure, sest seal ei saa ju inimene oma mõju nende peale awaldada. Muidugi puudub metsloomade juures inimese mõju, kuid selle eest walitseb nende keskel loomulik väljavalik. Loomuliku väljavaliku teel surewad

aga kõik nõrgad ja viletsad ära ja nendest jäävad ainult kõige elujõulisemad ja tugevamad järeltulijad elusse. Pealegi on koduloomad metsloomadega võrreldes palju nõrgemaks jäänud, sest võitlust olemise eest siin peaaegu ei olegi.

Nõnda olgu igaühe mure kohe algusest saadik sugu jaoks kõige elujõulisemaid loomi jätta ehk muretseda, sest sellega pannakse loomakasvatamise heale kordaminekule põhi ehk alus. Iseäranis tuleb isalooma terwiist arwesse wõtta, sest tema mõju on ju palju suurem.

2 Teiseks nõudeks suguloomade wäljaliku puhul on nende wanadus. Tihti tarwitakse sugu jaoks liig noori poegi, et sel teel rohkem ja lähema ajaga järeltulijaid saada. See on aga suur eksisamm. Et täiskaswanuks ja suguwõimuliseks saada, selleks tarwitawad loomad teatud aega. Ei ole noor loom veel suguküps, siis ei wõist tugewaid ega elujõulisi poegi loota, sest osa toitu kulub veel wanemate keha kaswamise peale ära. Kodujänestel saawad läbistikku 8 kuu wanusest suguküpsiks.

Muidugi tuleb siin ka nende tõugu arwesse wõtta. Suured tõud tarwitawad kaswamise peale wäikestega võrreldes rohkem aega. Sellepärast on õigem raskemaid tõugusid 9 kuu wanusest esimest korda paaritada lasta. Wähematelt tõugudest wõib neid juba 7-kuusest sugu otstarbeks pruukida.

Siin tuleb ka veel üklikute loomade iiklikka omadusi arwesse wõtta, sest ühte ja sedasama tõugu loomade seas kaswawad ja edenewad üklikud pojad palju kiiremine kui nende kasu-õed ja -wennad. Sellepärast ei saa ka mitte kõik ühewanused loomad ühel ajal täiskaswanuks ega suguküpsiks. Loomakaswataja silm peab aga kõike seda tähele panema ja arwesse wõtma.

3 Suguloomad ei tohi ise keskis mitte weresugulased olla, sest selle tagajärg on loomade wäljasuremine. Ja weresuguluse-hädaoht on iseäranis suur just kodujäneste juures. Ma ei taha sellega mitte ütelda, et weresugulasi üksteisega kunagi ei tohi paaritada, s. o. seiskasvatamise-metodi ehk -wiisi (Inzucht) tarwitada. Ei; kuid seda metodi tarwitagu ainult wilunud kaswataja, kuna algajale see suureks komistamise kiwiks wõib olla. Seiskasvatamise-wiisi ehk -metodi tuleb kodujäneste pidamises siis tarwitada, kui ühel perekonnal iseäranis ilus willanohk ehk uduwill (Angora) on; see omadus pärandatakse järeltulijatele siis seda kindlamine edasi,

mida lähemalt sugulased tähendatud omadustega isa- ja emaloomad üksfeelsele on. Muudel kordadel ei tohi seda aga kunagi teha, kui juust ofsekohest kahju ei taheta saada. Were-sugulaste paaritamise harilik tagajärg on järeltulijate nõrkus ja jõuetus, mille kaasas kõiklugu haigused käiwad. Sellepärast tuleb paaritamise juures ikka meeles pidada, et isakodujänes emaloomaga mitte ühest perekonnast pärit ei oleks, waid wõõrsilt, i. o. et ta teiselt kaswatusest ostetud ehk waheatatud oleks.

4 Suguloomad ei tohi lahjad ega ka raswas olla. Algajad kodujänesepidajad ekliwad tihti sellega, et nad oma loomi wäga rohkestes söödawad, nõnda et need raswa lähewad. Raswafed loomad aga ei sünni suguloomadeks, sest seesugused kodujänesed jääwad wäga harwa tiineks. Niisamuti ei kõlba ka lahjad elajad selleks otstarbeks, sest nende keha ei jõua kaswawatele organismustele küllalt toitu anda, nõnda et wiimaks wäga kidurad pojad sünniwad.

Kuidas nüüd wahet teha, misugune loom raswas, misugune lahja on? Üleüldse on loom siis raswas, kui käega üle kodujänesel selja tõmmates selgroo konti mitte tunda ei ole. Loom on lahja, kui kondid wäga terawaste tunda on. Nõnda on siis keskmise rammuga loomad sugu otstarbeks kõige kohasemad.

5. Suguloomad peawad wälimise tõutundemärkide (standardi) nõudeid täitma, i. o. nende üksikute kehaosade suurus, willanaha wärw, küünte karw jne. peawad neid nõudeid täitma, mis asjaarmastajad kindlaks on määranud ja mis standardis üles on märgitud. Tululooma-pidajale on see enam-wähem kõrwaline asi.

2. Misuguste omaduste peale peab tulukodujänesekaswataja suguloomade wäljawalikul rõhku panema.

Siinsamas eelmises olas tähendasin, misuguseid nõudeid peawad suguloomad täitma. Need on üleüldised nõuded suguloomade kohta, ükspuhas, kas meie ilu wõi tulu sihis kodujäneseid kaswatame. Kuna ilukodujänesekaswatajate jaoks juba standardis ära on tähendatud, misugused wälimised omadused ühel wõi teisel tõul peawad olema, sellepärast ei saa ma siin sellest mitte enam kirjutama. Nüüd waatame, mille

peale tulukodujäneste-kasvatufes suguloomade väljavaliku juures tähelepanemist peab pöörama?

Tulukodujäneste-kasvataval on kodujäneste produktide rohkus ja väärtus tähtsad, nimelt liha ja willanahk Arusaadaw, et liha tuleb esimehele kohale seadida, iseäranis praegusel ajal. Sellepärast peab siis: 1) liha hulga ja headuse ning 2) willanaha (Angora uduwilla) väärtuse peale kõik tähelepanemine pöörama. Tulukodujäneste-kasvataja peab suguloomadeks niisuguseid kodujäneseid walima:

- 1) kes rohkesti liha annawad,
- 2) kes kiiresti täiskaswanuks saawad,
- 3) kes rohkesti ligiwad ja hästi poegi kaswatawad,
- 4) kes ilusaid ja häid willanahku annawad.

Suguloomade kohta ülesleatud nõudmistest seletan siin pikemalt.

Esimeses punktis tähendasin, et suguloomad peawad rohkesti liha andma. Kuidas tuleb seda mõista? Lugeja arwab, et siis kasulik on suguloomadeks kõige raskemaid ja suuremaid kodujäneseid jätta. Tõli küll, et suuremad loomad ka rohkem liha annawad, aga tihti ei anna suur kodujänest keelkmise suuruse kodujäneselega võrreldes mitte lahitud või tapetud olekus niipalju liha kui wiimane. Seda tuleb iseäranis Belgia hiigla, Belgia ja Saksamaa lapiliste kodujäneste tõugude kohta ütelda, kes väga pika kehaehitusega on. Kes kodujäneseid on tapnud, nende liha lõõnud, see on võinud tähele panna, et neil kõige rohkem liha tagumiste kintside ja selja peal on; nendele järgnewad esimesed kintsid, kuna rinna ja kõhu peal liha peaaegu puudub. Kolmweerand terwest lahitud kodujänese raskusest teewad kintsid ja seljatükid välja. Tähendab, et pika kehaehitusega kodujäneste tõud mitte kõige paremad lihloomad pole, waid selleks lähemad ja täsedamad tõud kohasemad on.

Kaalumised, mis sellel alal ette on võetud, näitasid, et suuremad kodujäneseid, kes elusalt 10 naela kaalusid, lahitud olekus ainult 6—6¹/₂ naela liha andsid (pea, kops, maks ja süda ühes arwatud), kuna kahest kergemast kodujäneseist, kellest kumbki 5 naela kaalusid, kokku 7 naela liha sai. See kaaluwahe on küll väike, aga siiski peab sellega suuremas kasvatufes rehkendama. Tähendatud kaaluwahe aga ei ole mitte loomulik, kuna see sellest tuleb, et suuremaid tõugusid, nagu Belgia hiigla ja lapilisi kodujäneseid ilukodujäneste-kaswa-

tajate poolt lihikindlalt pikemaks on kasvatatud. Saab aga suguloomadeks lähemaid, tüsedamaid ja laiemaid kodujäneseid tarvitatud, siis kaob see wahe isegi ära. Aga praegusel ajal on meil juft pikakehaliste suurte tõugudega tegemist, mispärast seda märkult siin tegemata ei wõinud jätta. Wäga soovitatav oleks, kui iga kodujäneste-kasvataja omale wäikse raamatukele muretsleks, kuhu ta kõikide tapetud kodujäneste kaalud üles tähendaks.

Raamat wõiks järgmiselt jaotatud olla:

Tapu päew	Tõug.	Wana-dus.	Elus kaal.		Lihakaal. (Pea, kops, maks, neerud ja sõda ühes arwat.)		Willanahk toorelt.		Tähendused.
			n.	l.	n.	l.	n.	l.	
1/VI 1918.	Wiini sinine	7 kuud	8	—	5	24	1	20	Raswane. Sai 4 nädalat hästi nuumatud.
"	Wene	8 "	4	10	2	28	—	30	Paras raswane.
"	Wäike hõbe	1 ¹ / ₂ a.	6	—	3	20	1	08	Lahja. Ainult roheline toiduga söödet

Kui niisuguseid märkusi korralikult tehakse, siis wõib see kodujäneste-kasvatajatele mõndagi kasu tuua. Elusa loomade kaalumise juures tuleb aga seda tähele panna, et see juft enne tapmist sünniks, kui loom juba 24 fundi ilma söömata on peetud.

Teine tähtis omadus, mille peale kodujäneste-kasvataja tähelepanemist peab pöörama, on **suguloomade kiireste täiskaswanuks saamine**. Kui meil ühe ja sedasama tõugu kodujänestega tegemist on, keda ühesuguse toiduga söödetakse, siis wõime tähele panna, et ühe emakodujänese pojad kiiremini täiskaswanuks saavad, kuna teisel pojad sellewastu pikemat aega kasvavad. Niisugust nähtust wõime kõikide loomade juures tähele panna. Ja tulukodujäneste-pidajal ei ole see mitte üksikasjus, kas ta loomad 6-kuuliselt 5 või 6 naela kaaluvad, teda huvitab muidugi niisugused kodujäneseid, kes teatud wanadusel, näituseks 7-kuuliselt, kõige rohkem liha annavad. Sellepärast walige alati selle emakodujänese poegi suguloomadeks, kelle pojad teiste ühewanustega wõrreldes kiiremini täiskaswanuks saavad, sest nad püüandawad seda oma-

dust jälle edasi. Pean siinkohal siiski tähendama, et kaswu kiirule peale weel rammus toit ja loe aastaaeg mõjub.

Kolmandaks tuleb tähelepanemist ka selle peale pöörata, et emakodujäneseid hästi sigineks, hoolega oma poegi kasvataks, et ka selles asjus võib suuremas kasvatufuses kahju saada.

Kes mitmesuguseid tõugusid on pidanud, see teab, et mitte kõik tõud ja perekonnad pole ühesuguse liigivusega. Harilikult on suuremate kodujäneste tõugudel liigivus kergematest nõrgem või vähem. Belgia hiigla kodujänesele on tihti ainult 2—4 poega, kuna hõbedatel harilikult 4—7 poega on. Nõndasama võib iga kodujäneste-pidaja tähele panna, et üksikud emad, selle peale waatamata, et nad ühte ja sedasama tõugu on, rohkem poegi toovad kui teised. Kui suur peab siis poegade arv ühel emal olema? Wilumata kodujäneste-pidaja näeks selles suurt õnnistust, kui emakodujänes korraga 10—15 poega tooks. On juhtumisi, kus kodujänes niipalju poegi korraga sünnitas, aga paljud nendest olid niivõrd nõrgad, et nad warsti ära surid. Pealegi pole emal niipalju piima, et nii suurt peret toita. Aga niisugust nähtust ei või mitte loomulikult nimetada. Parajaks võib niisugust perekonda lugeda, kus poegade arv 4—8 wahel kõigub, keskmiselt 6 tükki.

Wiimaks ei või waikides ka suguloomade willanaha väärtusest mööda minna.

Meie teame, et liha kõrwal kodujänese willanahal ka suur väärtus on, mis turul kallimalt ehk odavamalt hinnatakse. Meil võib muidu väga head suguloomad olla, aga kui neil ilus ühtlane willanahk puudub, mille peale willanahkade turul iseäranis tähelepanemist pööratakse, siis ei saa ka tulukodujäneste-pidaja täit tulu oma loomadest kätte ehk saab koguni kahjugi. Misugused peavad willanahad olema, selle kohta leidub juhatusi iga tõu kirjelduse juures. Nagu sellest näha, on tulukodujäneste-kasvataval ka küllalt tööd, uurimist, et oma ettevõtetest täit tulu kätte saada.

3. Misugusel aasta-ajal on kõige lündlam paaritada ?

Wilunud kodujäneste-kasvatavad loewad selleks kewadet ja suwe kõige paremaks, s. o. märtsikuust peale kuni sügise karwa-ajamiseni. Paljud aga paaritawad oma loomi ka talwel.

See on muidugi seal võimalik, kus kodujäneseid kinnistes tallides peetakse. Talweajal sündinud poegadel on ilusamad willanahad, mis ka väga tähtis on. Aga talwisel paaritusel on ka oma puudused. Talwel sündinud pojad kasvavad pikkamisi, sest toiduainete wäljawalik on külmal ajal wäiksem ja puudub ka kosutaw päikene. Pealegi saab poegi külmal ajal rohkem olla, iseäranis siis, kui nad alles õige wäikesed on; kargab ema pesa pealt ära, siis võib kergeste juhtuda, et imeja poeg, kes nisa otsalt kinni peab, pesast wälja kukub, kus külm ta ära wõtab. Väga tihti tuleb ka seda ette, et talwel poeginud emadel piimast puudus tuleb. Iseläi on aga kewadel ja suwel sündinud poegadega; need edenewad ja kasvawad loojal ajal silmanähtawalt, sest siis ei ole haljast toidust ega ka piimast puudus. Seda pangu algajad tähele.

4. Paaritamiseft.

Täidawad suguloomad neid nõudziid, mis 1. peatükis (lehek. 82—84) läbi harutatud, siis võib neid julgeste üks-teisega paaritada. Isaloomad on sugutamise jaoks alati walmis. Harilikult lafeb ka ema-kodujänes ennast peaaegu igal ajal sugutada. Siiski on emaloom ka teatud ajajärkudel ligitamise-palawikus, mida sellest võib ära tunda, et ta 1) rahutu on, 2) süüa ei taha ja 3) puuri nurka maha heidab, kui teda püütakse kinni wõtta. Niisuguses olekus on ema-kodujänes umbes 4—5 päewa. Ei paaritata teda selle aja jooksul mitte, siis tulewad tähendatud tundemärgid 8—10 päewa pärast jälle nähtawale.

Sugutamise jaoks wiiakse emaloom isa-kodujänese juurde. Miks wiiake emaloom isa puuri? — üks võiks seda ka wastupidi teha? Muidugi võib ja tehaksegi ofalt, aga wilunud kodujäneste-pidajad on tähele pannud, et see just nõnda peab sündima, nagu ülemal juhutatud. Wiiake isaloom ema puuri, siis hakkab esimene wõõrast puuri nuusutama, sealjuures oma ülesannet ära unustades.

On ema-kodujänes porajaste palawikus, siis sünnib sugutamine aloti kaunis ruttu; pöari minuti jooksul on kõik korras. Tuleb aga ette, et emaloom ennast paaritada ei lafe, siis annawad mõned kasvatajad ema-kodujänesele wähe weini,

umbes $\frac{1}{2}$ lusikatäit. Paljud jälle toimetavad tähendatud korral nõnda, et nad emalooma paar-kolm päeva isa läheduses peavad. Selleks paigutatakse nad suurde puuri, kus neid ainult traatvõrgust sein teineteisest lahutab. Et sugutamine võiks sündida, võtavad mitmed niisugusel korral pahema käega emalooma kõrwadest kinni, kuna nad parema käega tagumise kehaosa ühes suguorganidega vähe ülespoole tõstavad, nõnda et isaloomal sugutamise juures takistust ei oleks. Ei taha emaloom ennast kuidagi viili paaritada lasta, siis jäetakse ta mõneks ajaks rahule. Nädala pärast võib uueste katsed teha. Asjata on aga niisugusel korral emalooma kauemaks ajaks, päevaks ehk kauemakski, isa-kodujänese puuri jätta; kasu sellest ei ole, hahju aga küll, sest et loomad teineteist asjata välitavad.

On aga sugutamiseakt sündinud, siis langeb isaloom harilikult ikka ema kõrwale külje peale maha ja teeb vähe häält. Jga kord aga ei või mitte kindlaste tõendada, kas emalooma sugutamine korda on läinud või mitte.

On sugutamine sündinud, siis tähendab kodujäneste-pidaja selle oma raamatuse, et tal kindlaste teada oleks, mil ajal emaloom just poegib. Niisuguste märkuste jaoks pruugitakse õige laialt aga paberist sedelid, mis iga kodujänese puuri ukse külge on kinnitatud. Seesugused sedelid on väga praktilised ja igapidi soovitatavad. Panen siia niisuguste puurisedelite vormid üles. Parema on, kui isalooma-puuride sedelid karva poolest emakodujäneste sedelitest lahku lähewad, sest siis on juba eemalt näha, mis sugufes puuris isa- või emaloom on.

Nr. 1.			
Tõug: Angora.			
Sündinud: 1./I. 1914.			
Tähendused: Saksa- maalt ostetud.			
Sugu- tatud	Poe- gis	Poe- gade arv	Suri ära
1. I. 1915	1. I. jne.	5	1

Emakodujänese puurisedel.

Nr. 2.	
Sündinud: 1./I. 1914.	
Tõug: Angora.	
Tähendused: Kodus kasvatatud.	
Paaritatud:	
ema nr. 1.	1./I. 1915.
„ nr. 15.	2./I. 1915. jne.

Isakodujänese puurisedel.

Olgu siin ka weel tähendatud, et ühe ifalooma kohta julgeste 10 ema-kodujänest võib pidada. Elawa loomuga isa võib ühe päewa jooksul 2—3 emalooma ära sugutada. See näpunäide ei käi aga mitte kõikide tõugude kohta. Suurt tõugu ifalooma (Belgia hiigla-kodujänest) võib ainult 1 kord päewas sugutamiseks farwitada; muidu on poegade arw väga väikene, 2 ehk 3 tükki perekonnas. Emalooma ei lasta mitte üle 3—4 korra aastas poegida; muidu jääwad pojad kangu ja kurnawad ema-kodujänese jõu väga ära. Neid näpunäiteid tuleb filmas pidada, kui asjal edu peab olema.

5. Hoolitsemine kandmise ajal.

On kodujäneste-pidajal selge, et emaloom tõeste sugutatud on, siis tuleb tema eest iseäraliselt hoolt kanda. Kõige pealt peab emaloomale rammufamat toidu andma, nagu häid ristikheinu, terawilja, leiwakoorukesi jne. Rohelise toidu söötmine jäetagu vähemaks: selle tagajärjel on emaloomad pojad mõnikord enneaegu ära wisanud, sest pinguli täisõõdnud kõht rõhub emakojas olewate loodete peale väga ruluwalt.

Kaks nädalat peale sugutamist võib juba käega kassudes oflustada, kas emaloom fiine on või mitte. Kui tagumist kehaola kõhu alt katsuda, mis muidugi ettevaatlikult peab sündima, siis on sõrmede all väikseid pähkliuuruseid klimpilid tunda. Tiinuse fundemärgiks on ka see, et emaloomad sel ajal ennast harilikult enam sugutada ei lase. Jga kord aga ei wõi selle järele mitte oflustada.

On emaloom fiine, siis hakkab mõni nendest juba warsfi selle järel omale pesa ehitama, kuna paljud seda ainult poegimise eel teewad. Selleks ajaks peab puuri rohkeste pehmet pähku panema, millest ema pesa ehitamiseks materjali saaks. Paar päewa enne poegimist pannakse neile nõuga $\frac{1}{4}$ toopi piima ette, sest poegimise ajal on neil palawik ja suur janu. Ei saa nad aga poegimise ajal piima ega wett, siis lõowad nad sellepärast wahel ka oma pojad ära, nagu seda mitmest poolt tõendatakse.

6. Poegade ärawiskamisest.

Poegade ärawiskamine seisab selles, et need enne määratud aega lünniwad, tihti nädal ja rohkemgi enne loomuliku

tiinuseaja lõppu. Sünnib ärawiskamine paar-kolm päewa enne määratud aega, siis wõib nendest poegadeft weel asja saada, kui nendega hästi ümber käiakse. Parem on neid liiski ära surmata. Sünnib aga ärawiskamine wäga wara, nii et pojad wähe elumärkilid awaldawad, siis on nendega muidugi mõista igalugune ümberkäimine täieste asjata. Niifuguse paha wea all kannatawafel emaloomadel suurt wäärtust ei ole, sest ka järgmistel poegimisekordadel ei kao see wiga enamalt jaolt mitte ära. Selle nähtuse põhjufi on mitu.

1. Wäga rohke roheline toidu söötmine tiinuse ajal. Rohelift toitu söowad nad õige palju, mille tagajärjel magu ja foolikad üleliia täis on ja emakojas olewate loodete peale rõhuwad.

2. Sellele nähtusele wõiwad ka äkilised ehmatused, raputused jne. põhjuseks olla. Seda tuleb ette, kui kandjaid emaloomi raudteega ühest kohast teise saadetakse, kus neid rohkeste pörutatakse ja tõugatakse. Kui koer juhtub kodujäneste talli tulema, siis kohutab selle ilmumine neid wäga palju. Tuleb siis nende põhjuste eest hoida.

3. Ka emaloomade rohke söötmine wõib seda halbtust sünnitada. Loomad lähewad raswa ja weri ei saa tarwilisel määral loodete juurde woolata.

4. Nõndasama mõjub liin ka puudulik söötmine. Sellepärast peab toit iseäranis lubjaollustest ja wosworihappest rikas olema, sest kaswawad pojad emaihus tarwitawad oma kondikawa ehitamiseks rohkeste mineralolluseid.

5. Wiimaks wõib selle halwa nähtuse põhjuseks ka weresugulaste paaritamine olla.

7. Poegimisest.

Harilikult kestab kodujänese kandmise-aeg 31 päewa. Mõnikord tuleb ette, et poegimine paar päewa warem ehk hiljem sünnib. Poegimise ajal kodujänese inimese abi ei tarwita. Poegimine sünnib enne walmistatud pesa läheduses. Peale seda lakub ja puhastab emaloom pojad puhtaks ja lükkab nad oma ninaga pehme willaga wooderdatud pesasse. Tuleb ette, et poegimine 24 tundi kestab ja emaloomad sealjuures ka ära wõiwad surra. Kui wõimalik on, antakse waeseks jäänud pojad teise emakodujänese kaswatada, kes siis ka amme nime kannab.

Tihti sünnitawad kodujäneled palju poegi, 8—15 poega korraga; see arwurohkus wõib algajat kodujäneste-pidajat rõõmustada, aga wilunud ametiwennale ainult tuska wolmistada; sest niisugust arwurikast perekonda ei jõua üks ema mitte üles kaswatada. Kui häid tugewaid ja terweid poegi tahetakse saada, mis ju loomulik on, siis ei wõi ühe emalooma jaoks mitte üle 6 poja jätta; teised tulewad ära häwitada, et nad ema asjata ei kurnaks. Juhtub aga nüüd, et need pojad wõga kallist tõugu wõi healt isa- wõi emaloomast on, siis antakse need pojad amme kaswatada, kui see üleüldise wõimalik on. Suuremates kaswatustes paaritatakse 1 ehk 2 halwemat emalooma ühes kallimat tõugu emadega, et wiimaste ülearused pojad elimeste, kui ammede, kaswatada ja imetada wõiksiwad jääda. Ammede pojad, kui wõhema wäärtusega loomad häwitatakse ära.

Ühe emalooma poegi teise, i. o. amme juurde panemise korral tuleb järgmist tähele panna: Amm tuleb oma puurist wälja wõtta ja $\frac{1}{2}$ tunniks kuhugi mujale paigutada. Sel ajal wiiakse wõõrad lapsed amme pesasse ja segatakse tema poegadega segamine. Kui mõlemate pojad ühte karwa on, siis peab amme poegile, kes ju nüüd ära hukatakse, märgid külge tegema, et eksitult ette ei tuleks. Poole tunni pärast on wõõrastel poegadel juba uue pesa ja selle elanikkude lõhn juures, nõnda et amm wõõraid oma poegadest ära ei tunne; wastasel korral kisub ta need lõhki. Peale seda wõetakse amme oma pojad pesast wälja ja hukatakse ära. Harilikult wõtab wõõrasema uued asunikud oma poegade pähe wastu ja kaswatavad nad üles. Niisugust abinõu tuleb kui häda-asja tarwitada. Seda ei ole karfa, et amme piim kallihinnaliste poegade tõu-omaduste peale mingisugust halba mõju awaldaks.

8. Poegade kaswatamisest.

Kodujänese pojad sünniwad pimedatena ja ilma karwadeta. Will ehk karw hakkab neil teisel ja kolmandal päewal kaswama. Nägema hakkawad nad harilikult 9—12 päewa wanuselt. Talwel külmal ajal sündinud poegadel on silmad wahel terwe kuu aega kinni; niisugusel korral on külmetamisega tegemist, mida juba haigusseks peab nimetama.

Imetamise ajal on soowitaw emaloomale kord päewas pehmet toitu anda. Selle walmistamiseks wõetakse, kui wõi-

malik, piima, keedefud kartulid ja jahu. Nendest ainetest valmistatakse kaunis mure ehk tahe toit. Kui pojad suuremaks kasvavad, siis hakkavad nad, juba 3 nädala vanuselt, pesast väljas käima ja ka ühes emaga toitu sööma. Ja selleks on eialgu niiviisi valmistatud pehme toit kõige parem. Tuleb aga kord päeva tagant järele vaadata, kas mitte mõni poeg ära ei ole surnud, mis pesast kohe tuleb ära võtta; muidu tekitab ta noorte poegade seas haigusi. Aga ka mitte ülearu rohkeste pole vaja pesa reviderimas käia, sest sellega tehakse emaloom iga kord rahutuks, mis just soovitav ei ole. Peale selle antakse emale ristikkeinu, odre ja kaeru. Ühtlasi ei tohi tal ka weli iialgi puududa, iseäranis talwisel ajal, mil emaloomad ainult kuiwa toitu saavad. Wee puudusel jätwad nad poegade imetamise järele, mille tagajärjel need ära surewad.

Pojad jääwad 8—10 nädalani ema juurde. Siis wõetakse nad ema puurist ja paigutatakse suurde puuri, kus nad kuni 4 kuu wanaduseni üheskoos wõiwad kasvada. Peale seda aega ärkab nendes suguiha ja sellepärast peab mõlemad sugupooled teineteisest ära eraldama. Peale seda aega wõiwad noored emaloomad kuni esimese sugutamiseni koos elada, kuna tsä-kodujänesed üksteisest ära tulewad eraldada; muidu on iaplused nende wahel igapäewased nähtused, mis tihti üksikute surmagagi wõiwad lõppeda.

Kuidas noorte poegade sugu ära tunda? See ei ole noorte loomade juures sugugi kerge, sest neil on suguorganid 1—2 kuu wanaduseni täieste sarnased. Et poegade sugu ära tunda, selleks pannakse loom ühe käega kuhugi laua peale selili ja hoitakse kinni, kuna teise käe kahe sõrmega suguorgani ümbruses olewast nahast kinni wõetakse ja seda õrnaste allapoole liifutakse ehk tõmmatakse, nõnda et selle awandus lahti läheb. On suguorganide awandus ümmargune, siis on waatajal isaloomaga tegemist, kuna emaloomadel awandus pikergusem ehk teisest ossast wähe terawam on. Emaloomadel on awanduse suus weel kaks wäikest werefoont näha. Täieste kindlaste wõib sugude wahel ainult 2—3 kuu wanuste poegade juures wahet teha, noorematega aga wõib kergeste ekkida.

VIII. Kodujäneste paaritamise- wiisid.

Loomade paaritamisewiisid wõi metodid jaotatakse kahte suurde liiki: 1) puhaspaaritamine ja 2) ristpaaritamine.

Puhaspaaritamine tähendab paaritamist ühe tõu piiride sees, s. o., kui isa- ja emaloom mõlemad ühte ja sedasama tõugu on. Puhaspaaritamist wõib ka õige piiratud ehk kitsas piiris ette wõtta, kui, näituseks, mõlemad suguloomad ühest ja sellest samast kännust, ühistest eliwanematest on wõrsunud, wõi ühest suguwõsast ehk perekonnast pärit. Niisugune paaritamine nimetatakse **werefugulaste ehk seespaaritamise-wiisiks**. Puhaspaaritamise-wiisi tarwitades ei saa loomakaswataja mitte midagi uut luua ega tekitada, waid selle wastu ainult **wanu omadusi** alal hoida. On meil puhaspaaritajad kodujänestel, kellel wäga ühtlane ja ilus willanahk, siis paaritame neid isikeskis, et häid järeltulejaid saada, sest mida lähemalt werefugulased nad on, seda kindlamini pärandawad nad oma tõu wõi perekonna iseäraldusi ja omadusi edasi, sest ühesugused sünnitawad ühesuguseid. Puhaspaaritamise teel kuhjame wõi kogume iga uue paaritamisega tõu wõi perekonna omadusi kokku ja suurendame seda jõudu. Mitme põlwe jooksul kujuneb tõu ehk perekonna wõi suguwõsa omadused kindlaks, nii et nad neid ka teistele mitte puhaspõulistele edasi pärandawad, kui neid nendega saab paaritatud. Ja sellepärast hinnatakse puhaspõulili loomi, sest neil on üks wõi mitu omadust kindlasti wälja-

kujunenud või kristallifeerinud, mida nad ka edasi pärandavad. Ei või siin tähendamata jätta, et ühes heade ja soovitatavate omadustega puhastõulised loomad ka oma halbu omadusi ja puudusi edasi pärandavad, sest kui üks omadus põlvest põlve suureneb, kogub, kasvab, siis kasvavad sellega ühes ka teised mittesoovitatavad omadused. Seda asjaolu ei tahi loomakasvataja kunagi ära unustada. Ja sellepärast just pühendatakse suguloomade kasvatamise ja väljavaliku peale niipalju waewa ja aega, sest mida vähem suguloomadel puudusi on, seda enam võib loota, et nad seda ka oma järeltulejatele edasi pärandavad. Puhaspaaritamise, iseäranis aga weresugulaste isekeskis paaritamine on kui kaheteraline mõök, mis nii mõõgahoidjat kui ka wastast võib raskesti tabada. Loomakasvataja peab aga seda mõistma nii kanda, et see teda ennast ei puudutaks. Ja seda õpetab loomakasvatajale tähelepanemine, katsed ja uurimised. Algajale aga soovitaks esialgu weresugulaste isekeskis paaritamise eest hoida. See hädadoht on siis palju nõrgem, kui suguloomade eest saab hästi hoolistatud, neid korralikult söödud, mitte üle 3 korra aastas paaritatud jne.

Siiski on puhaspaaritamine suur looduse jõud, mida inimene peab mõistma oma kaluks tarvitada.

Ristpaaritamiseks nimetatakse niisugust paaritamiseviisi ehk weresegamist, kui paaritavad loomad teine teiselt tõust pärit on. Kui ma ülemalpool puhaspaaritamist rääkisin, siis tähendasin, et see tõu või perekonna omaduste kuhjamine, kindlustamine ja kogumine on, kuna ristpaaritamine wastast tähendab, i. o. paaritavate tõugude omaduste segiwiskamist ehk laialepildumist. Ristpaaritamine on rewolutsioniline (muutuweise) jõud, kes wana häwitab ja uut loob, kuna puhaspaaritamine jälle taguruse võimu (päriwise jõudu) enefes peitub, mis olemasolewaid kujusid ja tõugusid püüab alal hoida.

Kui keegi mõtleb uut, paremat tõugu loetada, siis teeb ta seda ristpaaritamise teel, sest niisugusel korral saab wäga mitmesuguse wäärtusega järeltulejaid, halbu ja häid. Leiab loomakasvataja segawereliste seas oma nõuetele wastawaid loomi, siis eraldab ta neid teistest ja paaritab isekeskis.

Et uut tõugu luua, selleks läheb palju aega ja suurt kannatust waja, sest mitme põlwe jooksul sünnitawad segawerelised wanemad mitmesuguste omadustega järeltulejaid. Uute tõugude loetamine pole mitte igaühe töö. Leidub noorte poegade seas loomi, kes oma wälimiste ja sisemiste omaduste

poolest väga wanu elüwanemaid meelde tuletawad, mislugust nähtult **atawismuseks** nimetatakse. Mida suurem wahe paari-
tawate tõugude wahel, seda suurem atawismus.

Et aga ristpaaritamise teel sündinud loomad, kõige wähe-
malt esimeses sugupõlwes, väga elujõulised, wastupidawad ja
kiire kaswuga, sellepärast tarwitawad ristpaaritamist peasja-
likult just nuumloomade pidajad. Saab segawerelisi isekeskis
ilma kindla wäljawalikuta edasi paaritatud, siis kaotawad nad
warsti oma head omadused, jääwad põlw-põlwelt nõrgemaks.
Sellepärast paaritatakse segawerelisi ikka puhaswerd sugulo-
madega, mis neid wäljasuremise eest hoiab. Nagu ma were-
sugulaste paaritamise kohta juba tähendasin, et see nagu kahe-
teraline mõök on, i. o., et asjal head ja halwad küljed on,
niisama on ka lugu ristpaaritamisewiisiga. Kes uut tõugu
kawatses luua ehk häid tugewaid ja raskeid nuumloomi kaswa-
tada, see tarwitagu ristpaaritamist, kuna aga see loomakaswa-
taja, kes tõu häid omadusi ja iseäraldusi püüab alal hoida
ja weelgi suurendada, puhaspaaritamist tarmitagu. Igal suu-
remal loomakaswatajal tuleb mõlemaid paaritamisewiisid
pruukida, sedawiisi kuidas asi nõuab. Pole õigus neist üht
ülistada, teist laita, mõlemad on meile ühtlaselt tähtsad.

IX. Kodujäneste nuumamine, tapmine ja nende lihast söökide valmistamine.

1. Nuumloomade wanadufest ja tapmiseajast.

Tahame nuumamise läbi hästi maitswat kodujäneste liha saada, siis peame ka nuumloomade wanadust arwesse wõtma. Wanade loomade liha on kõwa ja maitseta, noortel aga õrn ja igapidi suupäraline. Wäga noorte kodujäneste liha roogade valmistamiseks ei kõlba, sest seda on eliteks liig wähe ja teileks on ta ka wedel. Kõige parema ja maitswama liha annawad kodujänefed 5—8 kuu wanaduses, s. o. enne suguorganide küpsenist ehk walmimist. Nende kodujäneste lihale, kes juba poeginud on, ei ole enam seda maitset. Igapäewases elus wõib niisugust liha muidugi weel hästi tarwitada, — palju wahet selles ei ole. Ühtlasi ei ole ka mitte üks puhas, mis aasta-ajol meie oma loomi tapame. Siinjuures peame ka willanaha wäärtust arwesse wõtma. Ja nagu teada, on talwel, s. o. oktobrist märtsini, tapetud kodujäneste willanahad kõige ilusamad ja kallimad. Sessepärast wõetakse nende tapmine muul ajal ainult iseäralistel juhtumistel ette.

2. Liha maitsest ja nuumamisest.

Mitte kõik kodujäned ei ole sündiad ega tarvilikud ka koduloomadeks jätta; muist tuleb tingimata nuumale panna, et neist head maitsevat liha saada.

Kodujäneste liha maitse oleneb: 1) tõust, 2) nuumloomade wanadusest, 3) puhtusest, 4) söötmisest ja 5) toitude valmistamisest. Väikeste ja keskmise suurusega tõugude liha on üldse lühema kiuga ja õrnem kui suurte oma. Iseäranis maitserikas liha on Angora, hõbe-, Wieneri ja jänese-kodujäneste tõugudel. Et wanade loomade liha maitse poolest halvem on kui noortel, sellest rääkivime juba eespool. Kodujäneste korterite puhtusel on liha headuse kohta suur tähtsus, sest halwa õhuga täidetud ruumis peavad loomad rikkelainud õhku sisse hingama, mis were kaudu ka lihale halwa lõhna võib anda. Aga kahtlemata kõige rohkem mõjuvad liha väärtuse peale toiduained, millega me nuumloomi söödame. Niisuguste loomade liha, kes roheline toiduga — kapsastega, naeristega — on söödetud, ei või maitserikas olla. Saavad nuumloomad nuumamise ajal aga teravilja, nisukliidest või jahudest valmistatud pehmet toitu, leiba jne., siis täidab nende liha igasuguseid nõudeid nii maitse kui ka oma toitvuse poolest. Kodujäneste liha maitsevus oleneb ka koka osavusest ära. Sellepärast ei edenda osavad kokad kodujänestepidamise edukäigus mitte väikest osa.

Nuumamise juures tuleb järgmist tähele panna: 1) puurid ja tallid olgu võimalikult väikesed, 2) poolpimedad ja 3) täieste puhtad niug õhurikkad. Nuumamine võib harilikult 3 nädalat. Nuumloomadele antakse toitu suuremal määral ja 3—4 korda päevas. Toiduportsjonide suurenemine sündigu pikkamili; muidu walt tekkiwad tihti seedimisorganide haigused. Ka ei tohi ära unustada, et toidu andmine ikka teatud kellaajal peab sündima; iseäranis nuumloomade söötmise juures peab seda tähele panema.

Nuumloomade toit võib keedetud olla, mis soovitavam on, sest siis seediwad kõik toiduained paremine ära. Kõik segatoidud peavad aga tahedad ehk muredad olema; wastasel korral võibwad nad haiguli päewakorrale tuua. Rasvast toitu ei tohi sugugi anda, ja seda loomad üldse ei söögi.

Misuguseid toiduaineid nuumamise puhul tarvitada, see oleneb kodujäneste-pidajast ära, sest igaüks peab püüdma või-

malikult hästi ja odawaste läbida. Siiski võib mõnda toiduainet soovitada, mille tarvitamise tagajärjel nuumamine paremine õnnestab. Hommikul antakse ristikkeina ja loomatoidu-porgandid ehk -peeta. Lõunaks valmistatakse keedetud kartulit, ernejahult ja niukliidest hästi mure pehme toit. Õhtul võib kaeru ehk odre anda. Segatoidu valmistamiseks võib väga hästi ka odrajahu, rukkikliidid, linnaklejalgu ehk idulid, linaõli-kookilid jne. tarvitada. Segatoidu hulka oleks soovitaw ka vähe peterellisid, sellerit, kõõmlid, majorani jne. segada, sest need lõhnamad rohud annavad lihale iseäralise peene maitse. Ka näputäis soola lisatakse pehmele toidule juurde. Kellel rohkestest läbi-aetud ehk kooritud piima on, see võtku seda pehme toidu valmistamiseks, sest piim teeb liha walgeks ja maitsemakaks. Piima võib nuumjänestele ka joogina anda. Parem oleks, kui nuumloomadele kunagi kapsalehti, naerid ega kaalikaid ei antaks.

Peab ka selle eest hoolt kandma, et sööginõud alati hästi puhtad oleklid.

3. Kodujäneste tapmisest, naha nülkimisest ja liikonna väljavõtmisest.

Kodujäneseid tapetakse mitmel viisil. Pearõhku tuleb selle peale panna, et looma tapmise ajal ei piinataks. Kõige rohkem tarvitatakse allpool-kirjeldatud tapmisi: Pahema käega võetakse kodujänese kõrwadest kõwaste kinni, kuna paremas käes olewa kaikaga loomale kõrwade taha kukla kohta tugew hoop lüüakse, nõnda et tapaloom uimaseks jääb. Lõök ei tohi mitte nii kõwa olla, et ta looma kukla katki lööb. Selle järele lõigatakse kodujänese kaelasooned terawa noaga läbi, nõnda et veri välja jookseb. Paljud ei lasse tapetud loomade verd mitte välja, sest liha olla siis rammusam. Wiimasel juhutumisel ei saa muidugi nii walget liha, kui were väljalaskmise korral.

Ehk ülemalnimetatud tapmisiwiisi küll rohkestest tarvitatakse, pole see igapidi siiski mitte kõige kohasem. Väga lihtsalt ja inimlikult võib kodujäneseid väikse (6 mm.) rewolwriga surmata, kui sellega neile filmade wahele lastakse. Nii-sugune tapmisiwiis ei ünnita loomale walu, sest surm on silmapilkne. Surmotakse kodujänese rewolwriga ära, siis tuleb tapetud looma tagumistelt jalgadest kinni võtta ja tema pea

allapoole hoida, et veri wälja jookseks, millest ka kakkisid wõib teha.

On kodujänes ühel wõi teisel teel ära tapetud, siis tuleb tema kusepõis õõrumise teel tingimata ära tühjendada, sest siilikonna wäljawõtmise puhul wõib nuga ta kergeste katki lõigata ja wedelik liha peale woolata, mille ta täieste kõlbmataks teeb. Kusepõie tühjendamine sünnib sel teel, et ühe käega looma kõrwadest kinni wõetakse ja teda püsti hoitakse, kuna teise käega looma kõhtu ülevalt allapoole kaunis tugewaste peab õõruma.

Peale kusepõie tühjendamist asutakse nahka nulgima. Nahanulgimist ei wõi mitte hilisema aja peale edasi lükata, sest siis jääb nahk liha külge kõwaste kinni, mis selle wõtmist wäga raskendab. Kõige pealt tuleb tagumiste jalgade põlwekohta jalaluu ja lihaste wahela noaga auk teha, nõnda et tapetud looma kuhugi naela ehk warna otta wõib riputada. Siis lõigatakse tagumistel jalgadel nahk liikmekohast terawa noaga ümberringi lahti; peale seda lõigatakse jalgade nahk seestpoolt küljest kuni sabani ja siis pikuti mööda kõhtu sabast kuni alumise mokani lõhki. Peale seda hakatakse nahka noa abil tagumiste jalgade küljest lahti nulgima, mis kaunis kergeste läheb. Keha pealt wõib nahka ainult käte abil maha tõmmata. Mõned soowitawad kõrwu willanaha külge jätta, kuna teised peanaha terwelt ära wiskawad. On nahk seljast maha rebitud, tuleb ta kuiwatamiselauga peale lüüa, millest järgnewas peatükis räägime.

Peale nahawõtmist lõigatakse loomal pea ja esimesed jalad liikmest saadik maha, kuna müüma jaoks määratud kodujänesete tagumised jalad altpoolt põlwe naha lisse jäetakse — tunnistuseks, et müüdaw loom juft kodujänes on.

Selle järel wõetakse siilikond wälja. Kõhu lahfilõikamine sündigu effewaaflikult, et nuga soolikaid ei riiwaks. Soolikad, magu, maks, süda ja kops wõetakse keharuumist wälja. Sapi põis lõigatakse maksa seest hoolega wälja, et sapp liha peale ei saaks jooksta. Peale seda kui süda, maks ja kops puhta weega ära on pestud, pannakse nad kõhuruumi tagasi. Suguorganid tulewad tingimata wälja lõigata.

Kui kõik walmis on, riputatakse tapetud loom kuhugi õhurikkasse ja jahedasse kohta päewaks ehk paariks rippuma mis lihale parema maitse annab. Kunagi ei tohi liha niiskesse keldrisse wõi muusse halwa õhuga täidetud ruumi paigutada.

4. Liha oladesse jaotamine.

Mitmed on arvamisel, et kodujänele tagumist poolt ükfi wõib farwitada, kuna esimene kehajagu ära wiitatakse. See on ekliarwamine. Muidugi on tagumisel poolel suurem wäärtus, aga fiiski sünnib wäga hästi ka esimest osa toiduks pruukida.

Pilt nr. 28. Kodujänele liha oladesse jaotamise kawa.

Kuidas tapetud kodujänele liha oladesse jaotada, seda näitab eelseisew pilt. Kõige pealt raiutakse esimesed jalad ühes õlakontidega ära. Siis lõigatakse (2) rind ühes küljeribidega lahti; selle järel tuleb esimeste jalgade kohal olew seljatükk wälja lõigata (3). Peale seda tulewad kael ja pea, kui see weel ofas on, ära lüüa. Järelejäänud tagumised kintsud ja tagumine seljatükk raiutakse ka ühest ära, nagu pildilt näha wõib. Wiimased kaks tükki lähewad harilikult praeks, kuna muud lihaosad supiks wõib keeta.

Kui me hästi nuumatud kodujänele ära kaalume, siis leiame, et tal on

- 1) liha 64⁰/₀,
- 2) süda, kops, maks ja neerud 6⁰/₀,
- 3) nahk 12⁰/₀,
- 4) siilikond 16⁰/₀ ja
- 5) läheb kaduma 2⁰/₀.

Sellest on näha, et nuumatud kodujänes läbisfikku umbes 70% liha annab, mida kaunis kõrgeks määraks tuleb nimetada, kui me seda teiste nuumloomade lihaga wõrdleme.

5. Söökide valmistamistest.

Nagu juba tähendatud, võib kodujänese lihast väga maitsvaid roogasid valmistada, mis toiduolluste väärtuse poolest mitme teise kodulooma lihast paremadki on.

Et liha parema maitse omandaks, peab ta tingimata 1—2 päeva puhta, värske õhu käes seisma ehk õigem ripuma. Enne tarvitamist kistakse liha pealt kilefarnane kord ära; see tuleb siis kõige kergemine ära, kui tapetud kodujänesele noa otsaga paar korda mööda selga tõmmatakse, nõnda et kilekord katki läheb. Siis hakatakse selja pealt kilenahka maha rebima.

Kodujänesete lihast valmistatavate roogade nimekiri on õige pikk. Arvan, et iga arukas perenaine sellest isegi oskab toitunud valmistada. Panen üklikute toitide valmistamise jaoks liia liiski mõned eeskirjad üles.

1. **Praad ehk küpsis.** Praadimise jaoks tarvitatakse ainult tagumisi kintsusid ja seljatükka. Tähendatud lihatükid tulevad enne raswaga läbi pekkida; siis pannakse nad praadima. Ühtlasi riputatakse lihale lõõgilusika-täis soola ja umbes $\frac{1}{4}$ naela sulatud võid peale. Sellele lisatakse maitse järele veel sibulaid ja porgandid juurde. Praadimise ajal kallatakse lihale tihti sooja wett ja lõpuks natukene koort peale. On liha hästi läbi küpsenud, siis wõetakse praad ehk küpsis panni pealt ära ja kallatakse kaste (souff) sellekohase nõu liise, millele veel 1 theelusika-täis kartulitärklist juurde lisatakse. Sellega on praad küllalt suurepäraline.

2. **Lihafupp.** Kodujänese liha pannakse, nagu teistegi loomade liha, tarwilise jao wee ja soolaga keema. Supi liise pannakse tarwidust mööda veel mitmesuguseid köögiviljasid, nagu porgandid, sibulaid, sellerit, loorberilehti, kartulid jne. Earem on, kui supp wäikse tule peal keeb, selst pikkamisi keedes omandab ta parema maitse. Umbes 3 tunni keemise järel on liha pehme.

3. **Ragout.** Liha lõigatakse wäikeseks tükikeseks ja praetakse sulatud searaswa sees pruuniks. Praadimise ajal kallatakse raswale wähe wett juurde. Wee asemel on parem küll lihaleent pruukida. Ühtlasi lisatakse keemise sekka maitse järele ka nelkid, sibulaid ja loorberilehti. Kui liha täieste pehme on, segatakse sinna hulka veel wähe jahu ja walget

weini. Et kaste hästi ilus ja kollane oleks, pannakse sellele wiimaks weel paprika-pipart juurde. Niiwiisi walmistatud ragout on wäga peene maiflega.

4. **Lihaklimbid.** Kodujänele lihast wõib ka häid lihaklimpifid walmistada. Selleks wõetakse keedetud tagumine kints, hakitakse lihamasinas hästi peeneks ja lisatakse selle juurde iga naela liha kohta 2 saia, 4 muna, 1 tsitron ja wähe soola. Sellest segust walmistatakse wäiksed klimbid. Need wõib kodujänele lihast keedetud supi sisse panna, kus nad 10 minuti jooksul pehmeks keewad. Ühtlasi wõib neid ka ragout' juurde tarwitada.

4. **Kotletid.** Liha lõigatakse kontide pealt ära ja hakitakse masinas hästi peeneks. Sellele pannakse sea ja kodujänele neeruraswa ja saia juurde, millest siis harilikul wiisil kotletid walmistatakse.

X. Juhatus, kuidas head kodujänese willanahka saada.

Enne sõda ei tuntud willanahkade puudult, neid weeti väljalt rohkesti lisse. Sõja ajal lõppesid kõik wanad tagawarad otfa, kuna uuli nahku wähe juurde tuli. See tõi enesega willanahkade kuulmata hinnatõusu kaasa. Et neid praegu väljaspoolt lisse wedada ei saa, sellepärast peame teelid offima, kuidas willanahkade puuduseft üle saada. Loomulikult püüab iga riik sellega läbi ajada, mida ta oma maa annab. Ja nõnda tuleb meil ka talitada.

Meie metfades elussewad rebased, tuhkrud, saarmad, orawad ja jänesed, kelledelt willanahku saame. Kuid sellest on liiga wähe. Pealegi on jahipidamine sõja tõttu üsna soiku jäänud. Et willanahkade puudust turul kõrwaldada, tuleks Eestis kodujäneste pidamise peale suuremat rõhku panna. Seda teed on kõik haritud Euroopa rahwad käinud, miks siis mitte meie.

Raskus seisab peasjalikult selles, et meil selles asjas laiemates rahwahulkades wähe huwi tuntakse, hinnatakse ainult seda, mida väljalt lisse tuuakse, olgugi see oma wäärtuse poolest alawäärtusline kaup.

Tallinna turul wõite elusa kodujänese palju odawamalt osta, kui ta nahk magasinis mokfab. Millega seda nähtust seletada? Miks müüwad inimesed oma loomad wõilewa eest

ära? Siin võib ainult teadmatuse põhjuseks olla. Paljud kodujänesed pidajad on neid ainult liha ehk lõbu pärast muretsenud, kuna willanaha väärtust ei mõista nad küllalt hinnata. Et seda väärnähtust osaltki kõrvaldada, püüan lugejate tähelepanemist juht selle peale juhtida, kuidas head willanahka saada, mis turul alati kõrget hinda maksab.

1. Kasvatage ainult neid tõugusi, kellede willanahk loomulikus karwas tarvitusele läheb. Kodujänesed on praegusel ajal mitukümmend tõugu, kuid mitte kõikide willanahad ei kõlba loomulikus karwas tarvitada. Ümbertöötamine aga maksab raha, ja pealegi ei tunta meil seda tööd.

Kõige ohtavam ja kallim on hõbejänesed willanahk, kuid meil on mitteotsustarbekohase paaritamise ja puuduliku suguloomade väljalõikamise tõttu nimetatud tõu majandusline väärtus langenud. Hõbekodujänesed, mis turgudel müüakse, ei ole enam küllalt puhtad ega ilusa willanahaga, paljud on liiga tumedad, teised jälle valkjad, kolmandad mustalaplilised jne. See kõik näitab, et meil küllalt ei osata häid suguloomi hinnata, paaritakse ükskõik mis suguse ilaloomaga. Selles asjas tahab „Wäikeloomakasvataja“ kui ka E. sulg- ja väikeloomakasv. selts hõbekodujänesed pidajatele juhatust ja nõu anda.

Wäga nõuetavad ja ohtavad on ka puhasvalged willanahad, mida annavad Hermelini, Wene ja Walge Wiini kodujänesed. See valge kodujänes, mis meil siin Hermeliniks kutsutakse, pole sugugi puhasvalge Hermelin, vaid harilik valgetkarva kodujänes. Hermelin on kogu poolest peaaegu kõige väiksem tõug, kelle willanahk õige tihe, lähikesekarwaline, pehme ja läikiv on. Wene kodujänes on küll suurem, kuid nõndasama väga ilusa willanahaga, kuna Walge Wiini tõug suurte kodujänesed liiki kuulub ja kelle willanahk turul nõndasama ohtav kaubaaine on.

Musta willanahka saame Alaska ja Black and tan kodujänesedest, mille järel turul ka suur nõudmine on.

Ilusa tumepruuni willanahaga on Hawanna tõug, keda meil viist sugugi ei peeta.

Peale seda võib willanaha saamise otsustada veel Wiini liniseid, Belgia hiigla ja oinas-kodujänesed pidada.

Kõik ülalnimetatud tõud annavad ilusat willanahka, mida nahakaupmehed ja teised tarvitajad hea meelega ostavad.

Ja just praegusel ajal tuleks nende pidamise peale suu-remat tähelepanemist pöörata. Siin juures ei tohi ära unustada, et õigel suguloomade väljavalikul määratu suur tähtsus on. Misuguste omadustega peavad suguloomad olema, seda leiata tõude kirjelduste juures.

2. Willanaha väärtus oleneb kodujäneste söötmisest ja hoolitsemisest. Sellest on veel vähe, kui meie ühe või teise ülemalnimetatud tõugudest enesele walime, et head willanahka saada, [kodujänesed nõuavad veel hoolt ja otstarbekohalt söötmist.

Willanaha väärtust vähendab mustus, mis iseäranis walgete tõugude kohta makstab. Sellepärast hoidke kodujäneste puurid ja tallid puhtad. Teie loomadel olgu alati puhtad põhud ehk kuiwad puulehed all; loomulikud väljaheited ei tohi puurides seista, iseäranis aga kuli. Puhtus kosutab ja edendab looma terwist, kuna ainult terwel loomal ilus willanahk on. Haigete ja pödurate willanahad ei kõlba tarwitada.

Teine tähtis tegur on otstarbekohane söötmine. Võib julgesti tähendada, et ta päris otstustawalt willanaha väärtuse peale mõjub, Suurepäralist mõju awaldawad just raswarikkad taimetoidud, nagu lina-, kanepi- ja päewalille seemned. Saab neid sügisel, augustist kuni nowembrini, kodujänestele teiste toitudega söödetud, siis wõite talwel kõige ilusamat willanahka saada. Muu toit olgu terwe ja waheldusrikkas.

3. Willanaha väärtus oleneb kodujäneste wanadusest ja tapmise ajast. Kodujänes wõib heast tõust, korralikult peetud ja hästi söödetud olla, tapetakse ta aga kefet suwe ehk sügisel karwaajamise ajal ära, siis jääme ilusast nahast ikkagi ilma.

Nagu teada, ajawad kodujänesed 2 korda aastas, kewadel ja sügisel, oma karwa, ja wanad karwad langewad välja, kuna nende asemele uued kaswawad. Karwaajamise ajal on nende karwad iseäranis lahti, sellepärast ei kõlba neid siis mitte willanaha saamise otstarbel tappa. Suwel ei ole küll karwad nii lahti, nagu kewadel ja sügisel, kuid siis on nende willanahk õige õre ja halb. Et suwel ja sügisel tapetud kodujäneste nahad willanahkadeks ei kõlba parkida, sellepärast ajatakse nende will maha ja sellest walmistakse kõige kallimad kübarad. Kodujänesed, kes nowembri keelkpaigast alates kuni

veebruari kuu lõpuni on tapetud, annavad kõige ilusama willanaha. Kuid willanaha väärtus oleneb ka tapetavate loomade vanadusest. Kes kodujäneseid on juba pidanud, see on wast ka seda tähele pannud, et wanade loomade willal mitte seda ilusat karwa, läiget ega ühtlust pole, mis noortel on. Wanade kodujäneste willa karw on lapiline, mis nende väärtust tuntawalt alandab. Niisugused nahad kõlbawad ainult ümberwärwimise jaoks. Kõige ilusam, ühtlasem, puhtam willanahk on noorel kodujänesel 7—12 kuu wanaduses. Kes just selle peale rõhku tahab panna, võib tõesti ilusaid willanahku saada.

4. Väljas peetud kodujänestel on kõige ilusam willanahk. Üks wäga tähtis tegur hea willanaha saamise juures on temperatuuri kõrgus, kus kodujänes elab. Nagu teada, elawad kõige hallima willanahaga metsloomad ainult külmal maal, nagu Siberi loobol, rebased jne. Külm õhk teeb willa tihedaks ja karwad sitkeks. Soojus selle wastu muudab willa pehmeks, siidifarnaseks. Kõige kallima uduwilla saab ainult nendelt Angora kodujänestelt, kes soojades ruumides kaswatakse. Kõike seda peaks kodujäneste-pidaja teadma. Sellepärast olgu nende püüd, kes kodujäneseid willanaha saamise otstarbel kaswatawad, neid ainult wälistes ruumides pidada, kus õhu temperatuur mitte soe pole. Wälistes puurides peetud loomad on palju terwemad, nende will ilusam, tihedam ja sitkem. Kodujänes külma ei karda, kui tal aga aluspõhku jätkub. Sellepärast kodujäneseid soojadest ruumidest välja, peale Angora. Kuid siin peab ettevaatlik olema. Loomad, kes senini sooja ruumiga on harjunud, ei kannata korraga õhuwahetust välja, jäewad nohuhaigeks jne. Wälise õhuga tuleb neid järk-järgult harjutada. Pojad, kes talwel välja on sündinud, annavad weel kõige ilusama willanaha järgmisel talwel. Meie kodujäneste pidamine peaks just selle poole juhitud saama, et nad peaaesjalikult wälise õhu käes üles kaswaksid. Hea willanahk kaswab ainult külmas peetud looma seljas. Pidage seda meeles.

5. Hea willanahk nõuab hooldat kuiwatamist ja alalhoidmist. Peale tapmist tuleb nahk kohe maha wõtta, wastasel korral jääb ta liha külge kinni. Nülgimise juures tuleb hoolega selle eest hoida, et noaga naha sisse aukusi ei saaks tehtud. Peale seda tõmmatakse nahk õhukese laua peale laiali, karwapool alla, lüüakse wäikeste naelakestega kinni ja pan-

nakle ehk wiikse õhurikkasse kohta kuiwama. Kuid enne seda peab naha küljest kõik liha ja raswatükid ettewaatlikult maha tõmbama, lihapoolne külg loolaga sisse õeruma. Olgu liin tähendatud, et korralik kodujäneste-pidaja oma loomad naha mitte terwelt üle pea ära ei tõmba ega seda liis õlgedega täida. See äraiganenud wiis ei kõlba kuhugile, riku ainult willanahka.

Kuiwamisekohaks olgu warjuline paik, kus alaline õhuwool on, sest seal ei ligine koid ega kärbsed. Willanahk wõetakse laua pealt liis maha, kui ta täiesti kõwaks on kuiwanud. Kuiwanud nahad pannakse alati nii, et lihakülg lihakülje, karwakülg jälle karwakülje wastu oleks. Nii keeratakse nad rulli, pannakse ajalehe paber ümber ja seatakse läbitõmbawa tuule kätte rippuma.

On tarwiline arw nahku koos, wõib neid parkima hakata. Kuid sellest järgmises peatükis.

XI. Willanaha ja naha parkimine.

1. Nahkade parkimisest üleüldse.

Kodujänese toorest karwanahast võib tarwiduse ja wõimaluse järele kas saapa- või willanahka teha. Kodujänesete nahkade parkimine nõuab oma jagu osawust ja asjatundmist, kui head nahka tahetakse saada. Ühest küljest on nende nahkade parkimine kaunis raske talitus, sest nahawõtmise ajal jääb sellele rohkeste kilefarnaseid nahku ehk koori ja lihakõlu külge, mis aga enne parki panemist tingimata ära tulewad kiskuda, sest wastasel korral jääb nahk kõwaks ja paindumataks. Rohkem kui ühelgi teisel koduloomal on kodujänesel naha ja liha wahel kilefarnaseid nahku, sest ega ka muidu ei räägita, et jänesel seitse nahka olla. Ja need ülearused „nahad“ kistakse kas kohe nahawõtmise järele ära või hiljem, kui nahku rohkem on korjatud. Esimesel korral, s. o. warsti peale nahanõlgimist, on seda palju kergem toimetada. Kõige paremine sünnib see siis, kui toores nahk enne puhastamist ehk lihakõlu mahakaapimist paariks tunniks puhta wee sisse ligunema pannakse, kuhu enne umbes peotäis soola (1 ämbri kohta) ära on sulatatud. Soolase wee sees leotamine wabastab naha kõigest werest ja puhastab willa tolmust ja putukatelt puhtaks. Peale leotamist pannakse nahk linase riide peale, willakülge allapoole, kuhugi jahedasse ruumi kuiwama. 2—4 päewa pärast on naha kilekord ja lihaosad ära tahenenud ehk „närtsinud“, kui niiviisi tohib ütelda. Nüüd on kilenahkade mahakaapimine ja ärakiskumine terawa noa abil õige hõlbus toimetus. Muidugi peab seda ettevaatlikult tegema, et naha sisse mitte aukusid kiskuda ega lõigata.

2. Kuidas kodujänese willanahka parkida?

Eelmises peatükis sai juhatust antud, kuidas head willanahka saada, kuna nüüd selle parkimise kõne alla võtan. Maades, kus kodujäneste pidamine wanem ja rohkem edenunud, on sellekohased töötoad asunud, mis willanahkade parkimise, wärwimise ja muud tööd odawa hinnaga walmis teewad. Ja niisugused asutused on enam kui soowitawad, sest sel teel saawad nahad asjatundjate isikute poolt sellekohaselt sisseseatud töötubades wäga hästi ära pargitud, mis arusaadawalt ka nende wäärtust tõstab. Meil on lood hoopis teised, kodujäneste pidamine on ainult sõja ajal suuremat hoogu wõtnud, sellepärast pole Eestis weel sellekohaseid töötubasi jõutud asutada.

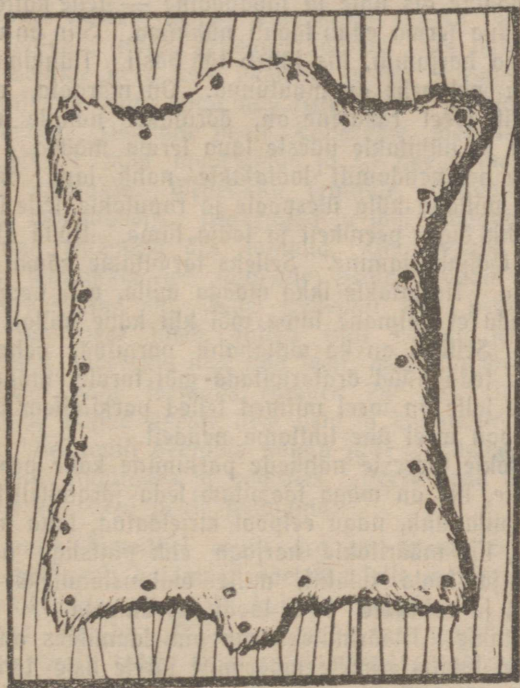
Wähe on loota, et meil ka lähemal ajal keegi niisugust asutust awaks, selleks puuduwad asjatundjad isikud. Sellest järgneb, et meil tuleb weel mõni aeg igaühel oma kodus koduste abinõude waral willanahku parkida.

Kõige pealt olgu tähendatud, et niisugust parkimise wiisi pole, mis igapidi kõige parem oleks; teatud wilumise juures võib mitmel wiisil kaunis rahuloldawaid tagajärgegi saawutada.

On willanahk peale tapmist liha ja raswatükidest puhastatud, pannakse ta kohe mingisuguse wanni, toobri ehk muu nõu lisse, kuhu ka niipalju wett kallatakse, et see naha täiesti kinni kataks. Siis wõetakse ühe suure willanaha (Belgia hiigla, Wiini linile) jaoks umbes 12 loodi, aga wäheha naha tarbeks 8 loodi maarijäääd, 4 loodi keedusoola ja rohkesti pool naela jämedaid silukliiti, raputakse nad kõik wette, kus nahad seisawad ja segatakse käega hästi segamini. Nii lastakse nad harilikult toa soojust käes seista järgmise päewani, millal jälle nahad parkainetega 10 minuti jaoks hästi läbi segatakse wõi liigutakse. Nõnda tuleb 8 päewa teha, ilma et ühelgi päewal segamise wõi liigutamisetöö ära unustaks. Kaheksa päewa järele wõetakse willanahad pargilt wälja ja riputakse kuhugile nõõri peale tahenema wõi tilkuma. Mõne tunni pärast on nahad tahenenud, mille järel nad kuiwama pannakse. Selleks wõetakse laud, mis paar tolli igatpidi suurem on kui kuiwataw nahk ja lüüakse ta selle külge kinni. Eliseks kinnitakse naha peapoolne ots kinni. On see tehtud, tõmmatakse esimeste jalgade kohast nahk pinguli ja kinnitatakse kinni; sellele järgnewad tagumised jalad ja käljed.

Olgu tähendatud, et naelu ei pruugi mitte täielikult laua lisse lüüa, waid pooleti; sest peale kuiwamist tulewad nad ju jälle wälja tõmmata.

On nahk niowiisi, lihakülg wäljaspool, laua külge kinni naelutatud, pannakse ta õhurikka kohta kuiwama. Kuiwamisekohaks ei kõlba külm ega ka wäga soe mitte, waid kõige

Pilt nr. 29. Willanaha kuiwatamine.

kohasemaks tuleks ruumi nimetada, kus umbes 10—15° R. järel soojult on. Rohkesti nädala pärast on nahk kuiwanud. Peale seda wõetakse ta laua küljest lahti ja alatakse puhastamise, ilustamise ja pehmemdamise tööga peale, mis eelmisest raskem on. Nüüd laotakse nahk laua peale, lihakülg ülespoole, ja õrutatakse hästi kriidiga üle. Sellele järgneb õrumine wõi nõhkimine terawa laua wõi raua serwa peal, mis willanaha pehmeks peab tegema. Õrumise wõi nõhkimise

jaoks on waja umbes 3 jala kõrgune ja $\frac{1}{2}$ jala laiune laud, mis alumise otsaga pöranda wõi maa külge kõwasti kinni on löödud. Laua ülemine ots olgu poolmargune ja terawaks lõigatud. Arusaadaw, et selleks kõige parem on kõwerat puud tarwitada, ta ei nürine mitte nii ruttu ära. On nükkimise jaoks laud korda seatud, wõetakse kriidiga siseõõrutud willanaha peapoolne ots ühte ja sabapoolne — teise kätte ja hakatakse üle laua serwa edasi-tagasi nükkima. Siin on waja wähe kannatust ja harjumist, siis läheb töö hästi. Nükkimine kestab kuni nahk pehmeks on muutunud. On märgata, et ta lihapoolt küljest weel raswane on, õõrutakse nahale weel kord kriidi peale ja nühitakse uueste laua serwa mööda.

Peale pehmendamist laotatakse nahk laua peale laiale, kuid nüüd willaga külg ülespoole ja raputakse selle sisse puhast nifukliili ehk õige peenikest ja sooja liiwa. Nüüd algab kliide ehk liiwa wäljajarjamine. Selleks tarwitakse kõwet riide wõi muud harja. Harjatakse ikka mööda willa, wõi peapoolt sabapoolz, nõnda et wiimane liiwa wõi klii kübe willast wälja on kraabitud. Sellega on ka willanahk pargitud, pehme ja ilus. Jääb järele teda nüüd äratarwitada wõi furule määgile laata.

Peale selle on weel mitmed teised parkimisewiisid olemas, kuid siin toon weel ühe lihtsama nendest.

Wõetakse tooreste nahkade parkimine kohe peale puhastamist käsilile, siis on wäga soowitaw seda järgmiselt toimetada:

On willanahk, nagu eelpool kirjeldatud, laua külge kinni naelutatud, siis määratakse harjaga ehk pintsliga naha peale maarjajää ja soola sulatist, mille walmistamiseks $\frac{1}{4}$ naela maarjajää ja rohkeste $1\frac{1}{2}$ loodi keeduloola $\frac{1}{2}$ toobi wee kohta wõetakse. Määrimiseks ehk pintseldamiseks on soe sulatis parem. On sulatis esimese määrimise järele sisse tõmmanud ja nahakord pealt wähe kuiwanud, siis määratakse niiviisi weel kaks korda. Peale seda pannakse nahk õhu kätte kuiwama. On willanahk peale parkimist ära kuiwanud, wõetakse ta laua pealt lahti, kraabitakse soolakübemed maha ja õõrutakse willanahk käte wahel ja mööda terawat lauaserwa nükkides pehmeks. Sellega on parkimine lõppenud.

Naha will on alati enam-wähem raswane. Et raswa kõrwaldada, riputatakse willa sisse peenikest ja tulist liiwa ja õõrutakse sellega niikaua, kui rasw täieste wäljas on. Pärast lüüakse liiw kepiga willa seest wälja. On aga willanahad ära kuiwatatud, siis tuleb neid enne parkimist wihma- ehk jõevee

tees pehmeks laotada, nii et nad kui toored nahad wälja näewad. Leotamine kestab harilikult 2—3 päewa. Peale seda pargitakse neid ülemalkirjeldatud wiisi järele.

Toon siin weel ühe parkimisewiisi kirjelduse. Pole tooreste nahkade pealt lihakõlu ja kiledekord mitte maha kraabitud, nagu eelpool kirjeldatud, waid on nahad kohe laudade peale kuiwama löödud, siis on kuiwatatud nahku tarwis enne wee sees leotada, nagu praegu räägitud. On nahad puhastatud, siis laotakse need kõik üksleise peale, karwakülj alla-poole, wanni ehk mõne muu nõu sisse, milles parkimist soowitakse ette wõtta. Nahkade peale kallatakse wedelikku, mille walmistamiseks 1 nael maarjajääd ja $\frac{1}{2}$ naela soola 3 toobi wee kohta wõetakse. Wedelikku tehtakse nahkade rohkuse järele enam wõi vähem. Maarjajääd ja sool lastakse tulisesse wette, et nad rutemine ära sulaksid. On wedelik ära jah-tunud, siis kallatakse see nahkade peale, nõnda et nahad sellega täieste kaetud on. Selle wedeliku sees peetakse neid 2 päewa. Wahepeal tuleb nahku tihti keerata ja wäänata. Peale seda aga wõetakse nad nõu seest wälja ja wedelik teh-takse tule peal wähe soemaks (umbes 24° R.). On see lün-dinud, seatakse nahad uueste nõu sisse ja kallatakse soendatud wesi peale. Sedawiisi peetakse nahku jälle 2 päewa wee sees, neid seal tihti liigutades ja pöörates. Peale seda riputatakse nahad nõõri ehk kepi peale kuiwama.

Kui nahk tarwilisel wiisil ära on kuiwanud (ülearuse kuiwamise eest peab hoidma), wõetakse selle wenitamise käsil. Nahka wenitatakse nii pikuti kui ka põigiti, et naha kude täieste wälja weniks. Niisugune nahk on tarwitamiseks liig kõwa; sellepärast tuleb teda weel õõruda. Õõrumise jaoks keeratakse willanahk pooleks kokku, nõnda et nahaküljed wastamisi on. Niowiisi kokkupandud nahku õõrutakse kas pingulitõmmatud nõõri peal wõi mõõda terawat lauaserwa. Seejuga õõrumise teel läheb willanahk wiimaks pehmeks.

On õõrumine lõppenud, laotatakse nahk, karwakülj ülespoole, laua peale laiali ja nõhitakse teda kriidi ja pimsi-kiwiga (Bimstein). Et naha willal ilus läige oleks, tuleb teda weel talgipulbriga õõruda. Selleks riputatakse willa sisse pulbrit ja õõrutakse sellega karwu hoollaste sõrmede abil. Õõrumisetöö järel klopitakse will pulbrist puhtaks ja kammi-takse ära.

Hoiu puhuks pannakse kahe willanaha kartvapoolele vastamisi ja riputatakse sinna vahele veel vähe naftalini — koide ärahoidmiseks. Niiwiisi kokkupandud nahad keeratakse kimpu ja riputatakse tuulelisesse kohta üles.

Jlufatest willanahkadest makstakse igal ajal head hinda. neid võib ka oma koduste tarwituste peale ära pruukida.

Lisan siia juurde jänese willanahkadest valmistatud riiete üleswõtted.

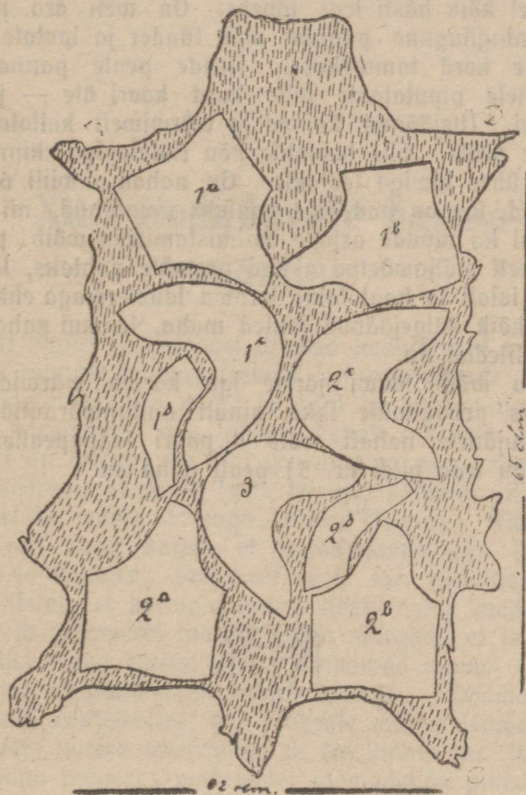
Pilt nr. 30. Kodujäneste willanahkadest valmistatud riided.

3. Saapanaha parkimine.

Kodujäneste nahad, mis willanahaks ei kõlba, võib ka, kui nad wanade laomade omad on, saapanahaks ära parkida.

Selleks tuleb naha pealt vill ehk karw tooreft pealt kohe maha ajada, sest siis tuleb see kergemine ära.

Karwade maha-ajamine sünnib järgmisel viisil: Ämbritäie wee kohta wõetakse 2 peotäit kustutamata lupja ja pannakse selle sisse nahad ligunema. Ligumise ajal peab nahku tihti

Pilt nr. 31.

segama ja liigutama. 4-6 päewa pärast on karwad lahti. Nahk laotatakse laua peale laiali ja kraabitakse karwad raua serwaga pealt maha. Selle järele pestakse nahk puhta loodaweega ära. Nüüd paistab nahk väga õhukene olewat; sellest

pole aga wiga, küllap ta parkimise läbi pärast paksemaks läheb.

Parkimise tarwis wõetakse iga 6 naha jaoks 2 naela tammekoori, 1 lood musta aniliniwärvu ja 2¹/₂ foopi keewa weft. Nüüd pannakse tammekoored ja wärv puhta ämbri lisse ja kallatakse keewa weft peale. Seda segu peab nüüd liigutama, et kõik hästi segi läheks. On weli ära jahtunud, wõetakse mingisugune puunõu wõi tünder ja laotatakse selle põhja peale kord tammekoori. Nende peale pannakse üks nahk ja sellele piputatakse jälle kord koori üle — ja nõnda kuni lõpuni. Ülejäänud koored ja wärviweli kallatakse wiimaks kõige peale. Siis kaetakse nõu riidelapiga kinni, mille peale laud ühes kiwiga seatakse. On nahad niiviisi 6 nädalat pargis olnud, siis on nad õige paksuks muutunud, nii et neid saabaste kui ka muude asjade walmistamiseks wõib pruukida. Wedeliku seest wäljawõetud nahad pestakse puhtaks, laotatakse laua peale laiali ja kaabitakse terawa lauaferwaga ehk rauoga weel kord kõik külgejäänud jäätised maha, senikui nahad täieste kuiwad ja siledad on.

Nahku wõib soowi järele iga karwa wärvida. Aga wärvimiseks pruugitakse ikka ainult aniliinwärvusid. Ühest suurest kodujänese nahast wõib 1 paari saapapealseid wälja lõigata, nagu seda pildi nr. 31 pealt näha on.

XII. Koduäneste karwa- ajamine.

Igal sügisel ja kewadel ajawad kodujänesed karwa, nagu seda kõik muudki loomad teewad. Karwa-ajamise puhul lan-
gewad wanad karwad maha ja uued kaswawad asemele. Uute
karwade kaswamine aga nõuab kehalt rohkeste toiduaineid;
sellepärast on loomad sel ajal õrnemad ja nõrgemad kui hari-
likult. Iseäranis rohkeste tuleb sel ajal kõiksugu haigusi ette,
mis wahel ka looma surmaga wõiwad lõppeda. Muidugi tuleb
siis selle eest hoolt kanda, et karwa-ajamise ajal loomi hästi
söödetaks ja hoitaks. Seepärast peab iga kodujäneseste-kaswa-
taja hoolitsema, et karwa-ajamine hästi ruttu mööda läheks.
Kuiwadel ja palawatel suwedel wõib märgata, et loomad juba
augustikuus wanu karwu maha hakkawad ajama, mida soowi-
tawaks karwaajamise-ajaks tuleb pidada. Nõndasamuti hak-
kawad need kodujänesed, kes rohkeste wäljas saawad jooksta,
palju warem karwu wahetama, ja see sünnib ka lühema aja
jooksul, kuna puurides peetawatel loomadel see pikkamisi läheb.

Mis tuleks selleks teha, et karwa-ajamine warem algaks
ja kiirem lõpeks, mis juht nii väga soowitaw on? Selleks
tuleb juba juulikuus kodujänesetele pehme toidu hulka wähe
wääwlipulbrit segada, sest selle mõjul algab karwawahetamine
warem. Teiseks peab loomi hästi söötma. Söötmine ei tohi
mitte ühekülgne olla. Toiduainete wäljawalik peaks sel ajal
rikkam olema, et looma söögi-ifu alati hea oleks. Loomadele

wõib hommikul ristikeina ehk muud rohelist toitu anda. Lõunaks saavad nad päewa fakka pehmet toitu, mille walmis-
tamiseks keedetud karfulid, odra- ehk rukkijahu ja wähe soola
wõetakse. Nõndasama löödetakse neid ka kaerte ehk nisudega,
millele wähe lina- ehk kanepiseemneid juurde on lisatud.
Need seemned annawad willanahale wäga kena läike ja eden-
dawad ka willa kaswamist. Öhtul saavad nad kas kaeru ehk
odre. Wäga hea on kodujäneseid karwa-ajamise ajal päewas
kord ka harjata ehk kammida. See edendab hästi karwade
kaswamist. Peab ka seda meeles pidama, et siis paaritamist
ette ei wõi wõtta.

XIII. Toiduainete kasvatamine kodujänestele.

Olen siin tähelepanemist selle peale juba juhtinud, et kodujäneste- kasvatajad peavad ühflasi ka nende toiduainete kasvatajad olema, — ainult siis võib tulukodujäneste kasvatamisest juttu olla. See on iseäranis nende kohta öeldud, kes kodujäneseid suuremal arvul peavad. Inimene, kellel ainult mõni loom puuris, leiab nende jaoks igalt poolt toitu. Nõnda leiab igal vähegi suuremal kodujäneste- pidajal toiduainete kasvatamise küsimus ees. Tean, et paljud linnad ja alewikute elanikud mõne toiduaine kasvatamisega vähe tuttavad on, sellepärast püüan ka sellesasjus abiks olla. Ka maaelanikud, kellel väikesed maalapikesed käepärast, tarvitavad mõnikord selles asjus juhatusi.

Toiduainete kasvatajaid võib kahte liiki jagada: 1) aedade ja 2) põldude omanikkudeks. Kellel rohkem maad pole, kui väikene aiakene, sellel pole võimalik arusaadaval põhjusel suuremal arvul kõiki toiduaineid kasvatada. Aia- omanikkudel soovitatakse ainult loomatoidujuurikaid, nimelt peeti- lid ja porgandid ja kartulaid kasvatada, kuna heinu ja tera- wilja ostma peab. Need, kes juba wakamaa ehk rohkem maad kodujäneste toiduainete kasvatamise jaoks võivad mää- rata, peaksid oma maatüki 4 osaks jagama: ühe osa sega- või ristikkeina, teise osa juurikate, kolmanda — kartulite ja neljanda terawilja kasvatamise jaoks. Kui suur peab üks või teine põlluosa olema, see jääb kodujäneste- pidaja enese määrata.

Kus maaolud vähegi lubavad, seal peaks püüdma nende loomade jaoks ka ristikkeina kasvatada. Üleüldiselt on teada,

et ristikkein head, rammufat ja sügawpõhjaga maad tahab, kuna kõrgel, halwal maal temast midagi saada poole. Ristikkeina liikisid on palju, aga kõige parem selleks otstarbeks on harilik punane ristikkein ehk jälle Rootsi ristikkein, mis juba wähe halwema maaga lepib. Seeme kewadel suwewilja hulka küllida, kuhu ta 3—4 aastaks jääb. Kõige suuremat lõikust saab 2. ja 3 aastal, kuna hiljem saak tuntawalt vähemaks jääb. Kui meie arwesse wõtame, et ristikkeinas läbisikku 12% munawalget, 2—3% raswa ja 40% lõwewett leidub, siis peab tunnistama, et ta wäga toifew on.

Loomatoidujuurikaid peaks püüdma iga wõimaluse korral kaswatada, sest osta on neid raske, wedu läheb kalliks. Pealegi on wäga raske juurikateta talwel läbi saada. Loomatoidujuurikaid on 4 liiki: 1) peedid, 2) porgandid, 3) kaalikad ja 4) naerid. Kõige paremad kodujänestele on peedid ja porgandid, sest nad sisaldawad rohkem toiduolluseid, kuna kaalikad, iseäranis aga naerid, wesiisemad on. Jgal juurikaliigil on oma nõudmised maa kohta. Arusaadaw, et hea maa peal kõik liigid kaswawad, kuna halwema maaga ainult üks wõi teine juurikaliik lepib.

Hea, rammusa maa peal kaswatage peetisid, liiwasel maal — porgandid, raba ja loomaadel — naerid, kuna kaalikas igaluguse maaga enam-wähem lepib. Jgal juurikaliigil on hulk sortisid, mis omakord pea kirjuks wõib ajada. Soowitaw on juurikate sealt neid kaswatada, mis rohkem kuiwolluseid sisaldawad, olgu küll, et weerikkamad sordid suuremaks kaswawad. Peedi sortidest oleks soowitawad: 1) pikk punane Mammut, nõuab sügawasti haritud maad, 2) Lancker, 3) Substantia ja 4) kõik suhkrupeedi sordid, nagu Imperial, Klein-Wanzlebener jne. Loomatoidu porgandi sortidest oleks nimetada: 1) Champignon, walkjaskollane ja 2) Belgia pikk, walge. Loomatoidu kaalikatest: 1) Bangholm ja 2) Imperial. Mis naeri sortidesse puutub, siis wõiks nendest nimetada: 1) Pre-digree Bortfelder ja 2) Tankard.

Loomatoidu juurikate kaswatamiseks määratud maa tuleb juba sügisel sügawasti ümber künda ehk koewata ja siis ka lauda lõnnikuga rammutada. Nõndasama wõib wäetada ka kunstlõnnikutega, tuhaga, kompostiga. Wara kewadel küntokle maa weel kord ümber, hiljem äestatakse tasaseks. Mai-kuul külitakse seeme maha, kas wagude peale ehk tasasele maale. Wood aetakse seal, kus haritaw maapinna kiht õhukene ehk

jälle liig määrg on. Kõige pealt külitakse peedid ja porgandid, sest nende idanemine kestab kauem ning kasvuaeg on pikem. Külida võib esialgu ka taimepeenrasse, kust hiljem taimed oma kasvukohale istutatakse. Niisugusel korral peab õige noori taimi istutama, sest suurtest ei saa tihti enam asja. Istutamisega võidame seda, et meil oia juurikate puhastamise ja kitkumise tööd ära jääb. Peab meeles pidama, et ainult peedid ja kaalid sünnivad ümberistutada, kuna naeristest ja porganditest siis midagi ei saa. Seemneid võib enne külvi 1 päew wee sees leotada, siis tõusevad rutem üles. Wao harjale tuleb sügavamini, umbes $\frac{1}{2}$ —1 tollini, külida, kuna tasele maale $\frac{1}{4}$ — $\frac{3}{4}$ tollist küllalt on. Naeri seemet peab õige paksult külma, sest mullakirbud tõõwad tihti harwast külwist tõusnud taimed täiesti ära; sellepärast õnnestab paks külw rohkem. On taimed üles tõusnud, siis on meie kõige suurem hool neid umbrohust puhastada, sest see tikub esialgu noori taimi ära lämmastama. Laseb inimene umbrohul wõimu wõtta, siis pole juurikatest midagi saada. Peetide, naeriste ja kaalide juures olgu iga taime wahet 7—8 tolli, kuna porganditel juba 3 tollist küllalt on. On taimewahed suuremad, siis kasvawad juurikad hea maa peal küll suuremaks, aga nad jõõwad ka weliemaks ning lähewad talwel kergesti mädanema. Juurikaid võib oktobri-kuul weel julgesti maast üles wõtta.

Suwewiljade ja kartulite kaswatamine on igaühele niwõrd tuttaw, et sellest ei maksa kirjutada. Siiski teen mõned tähendused kartulikaswatamise kohta. Sortidest olcks järgmised soowitawad: 1) Prof. Dr. Märcker, 2) Geheimrath Thiel, 3) Prof. Dr. Wohlmann, 4) Saxonica ja 5) Up to date. Seemneks walida keskmise suurusega kartulaid, sest need annawad suurema lõikuse kui wäiksed. Seemnekartulaid tuleb lasta enne mahapanemist kuu aega walges soojas ruumis idaneda ja siis õigel ajal ilma idumurdmata maha panna, see suurendab tultawalt saaki. Peale seda on soowitaw kartulaseemet iga 2—3 aasta tagant wahetada, sest uues kohas kasvab iga sort esialgu paremini. Muidugi on otstarwekohasel maaharimisel, wäetamisel ja õigel ajal ettewõetud muldamisel ja umbrohust puhastamisel kartulasaagi peale suur mõju, aga see pole käesolewa raamatu ülesanne.

Suwewiljadest tuleks eesõigus otradele anda. Kõikide muude toiduainete korjamise kohta on lõõtmisele pühendatud peatükis juhatust antud.

XIV. Kuidas suuremat jänesekasvatust asutada ?

Paar-kolm aastat enne sõda kirjutas keegi loomaarst „Postimehes“ jänesepidamise kasulikusest, kus ta päädis lugejatele ära näidata, et üks kodujänes võib omanikule aastas umbes 10 rubla puhastkasu anda. Seefama artikkel „Postimehes“ pani mõndagi meest mõtlema, kas kasulikumat ettevõtet võib enam olla, kui juba üks kodujänes, 10 rubla puhastkasu järele jätab. Waja ainult 100 jänest muretseda ja 1000 rubla puhast on taskus! Ja enne sõda võis juba tuhande rubla eest lähedasti ära elada. Et ma toll ajal väikeloomapidamise kurfusi pidasin ja ajalehtedes nende üle kirjutasin, siis saadeti minule rohkesti niisuguseid küsimusi offustamiseks. Ka sõja ajal, isegi viimasel aastal, on niisuguse küsimusega minu poole pööratud. Igakord ei saa offekohest ega põhjalikku vastust anda, sellepärast püüan siin kohal seda küsimust vähe pikemalt puudutada.

Jga ettevõtte edu ja hea kordaminek rippub ära väga mitmest asjaolust, sellepärast pole võimalik igaühele offekohe kindlat vastust anda, kas asi kasulik või kahjulik on. Et niisugune ettevõtte korralikult võiks edeneda, selleks on vaja teatud tingimisi. Ja niisugustest tingimistest oleks kõige pealt nimetada:

- 1) asutaja või omaniku asjatundmine,
- 2) väike maakohake ja
- 3) kapital.

Need on peatingimised. Peale selle on soovitaw, olalt ifegi tarwilik:

- 1) et omanik loomi armastab,
- 2) et asufus raudteest mitte kaugel ei seisaks ja
- 3) et asufusel oma kindel müügikoht oleks.

Enne kui keegi suuremat asutust mõtleb elusse kutsuda, tuleb temal enesele aru anda, kas suudab ta neid nõudeid wõi tingimisi täita wõi mitte.

Elimene tingimine on omaniku asjatundmine. Kas tõesti maktab seda elimeheks tingimiseks teha, sest mis kunsti siis nende pidamine nõuab, mõtleb mõni. On keegi parkümmend jäneft üleskaswatanud, siis ei tähenda see veel seda, et selle „asjatundmisega“ wõiks juba suuremat kaswatust asutada, kus iga töö peab korralikult, punktipealselt ja täielise asjatundmisega ära tehtud saama.

Suurt jänelekaswatust wõib suure äri wõi wabrikuga wõrrelda. Asjatundmata inimene juba suurema ettewõttega walmis ei saa. Mõni arwab koguni, et wõiks ju siis asjatundjat isikut palgata, kes kaswatust juhatab. Kuid ka see arwamine on wildak. Praegusel ajal leidub ainult üklikuid isikuid, kes sellekohase erihariduse on saanud. Kuid nendel asjatundjatel puudub tihti pikemaajaline praktika, mis wäga tähtis. Pealegi puudub palgalisel wäga tihti tõsine huwi peremehe wõi omaniku loomade vastu, iseäranis veel praegusel ajal ja 8-tunnilise tööpäewa juures. Sellepärast peab omanik ise hommikust hilja õhtuni plassis olema, nagu seda Ameerika suuremates kanakaswatustes näha wõib. Ja kus peremehe oma film kuningas on, seal wõib ka tõsiit edu olla. Ja ilma asjatundmiseta seda ei saa. Ei jää muud nõu üle, kui wäikeselt peale hakata ja ettewõtet järjeft suurendada.

Teiseks tingimiseks on wäike maakohake ehk wäikefalu, kus wõimalik on loomadele söögiaineid kaswatada. Tähdendan siin kohe, et ostetud söögiga kodujäneleid kasulik pidada ei ole. Nagu kõik teised suuremad loomapidajad ühtlasi ka nende söögiainete kaswatajad on, nõnda peab ka suure jänelekaswatuse omanik olema. Muidugi wõib olla jõutoitu, nagu kliisi ja terawilja, mujalt muresteda, kuid kartulad, juurewili ja heinad peawad tingimata omal põllul kaswama, sest wiimased on suuremates kaswatustes pea-söögiained.

Kui suur koht jult peab olema, siis ei saa selle kohta kindlat vastust anda, kuid umbes 5—10 desfatini. Koha suurus oleneb ära ka maa headusest ja kasvatuse enese suuruselt. Jga kodujänele kohta peab vähemalt 20—25 ruutkülda maad rehkendama, nõnda et umbes 100 looma desf. peal ülewaltpidada wõiks. Kui ka weel seda arwesse wõtta, et suuremas kaswatuses vähemalt üks tugew tööhobune ja 2 lehma peawad olema, siis ei saa üsna wäikele maalapikelega mitte läbi. Ei pea ka ära unustama, et suuremas kaswatuses on wõimalik rohkesti lõnnikut saada, mis maa wiljakule peale mitte ilma mõjuta ei jää. Et praegu suurmaapidamise likwideerimine käsil, siis ei ole raske paroja suuruslega maatükki saada, pealegi tullakse Loomakasvatuse peawalitsuses wäikeloomapidajatele maa saamise asiis lahkesti wastu. Ainamaks raskuseks on hoonete ehitamise küsimus, kuid loodetawasti saab siin asutatud maapanga kaudu abi.

Kolmas peatingimine on kapital. Hea oleks ju, kui asutajal juba oma maa, eluruumid, loomad ja tööriistad olemas on, kuna tõuloomade muresemiseks ja puuride ehitamiseks ikkagi weel hulk raha waja läheb, mislugust summat praegusel erakorralisel ajal wõimata on kindlaks määrata. Ei wõi ka kahe silma wahale jätta asjaolu, et esimese paari-kolme aasta jooksul wäga wähe lisetulekut loomadest on, nõnda et sel ajal peab täiesti oma kapitalist ära elama. Wõib ju raha laenata, nagu seda mõned kawatsenud on, kuid selle asjaga peab wäga ettewaatlik olema.

Kõrwalistest eeltingimistest oleks siin kõige tähtsam, loomade armastus. Imelik ju wõib see mõnelegi paista, kuid selge on igatahes see, et loomade wastu ükskõiksel inimesel ei maksa küll neid pidama hakata. Jikklikult olen tähele pannud, et nende isikute loomad, olgu nad mislugused tahes, ikka kõige rohkem produktseeriwad, kõige paremini edenewad, kes oma hoolealuste wastu suurt armastust ning osawõtmist ülesnäitawad. Inimene, kes ainult söötmise ajal on sunnitud oma loomade juures wiibima, muul ajal neid aga ära unustab, ei jõua oma loomakaswatusega mitte kaugele.

Ka raudtee jaama lähedus ehk kaugus ei jätä oma mõju kasvatuse korraliku edenemise ning arenemise peale awaldamata. Praegusel ajal otliwad tarwitajad walmistajaid isegi sügawates metsanurkades üles, nii kaotab siis produktide turuletoomine oma tähtsuse. Kuid see pole kauaks, warsti

peab produktseeria jälle ostjaid ostima minema, ja siis pole mitte üksipuha kui kaugel asutus raudteejaamast on.

Et Eestis seniajani keegi minu teades pole veel suurt jänesekasvatust juhtinud ega pidanud, sellepärast pole ka võimalik siinkohal nende kogemusi kirjeldada. Meil tuleb nende teadmiste waral, mis igaüks oma kasvatuses on kogunud ja mujal fundma õppinud, alguft teha.

Esimene asi, mille üle kasvatuse omanik peab alguses kohe otsusele jõudma on see, mis lihis ta jäneseid kasvatama hakkob:

- 1) kas ilu wõi spordi jaoks,
- 2) kas suguloomadeks,
- 3) kas nuumamise otstarbeks, wõi
- 4) sugu- ning nuumjäneseid mõlemaid.

Mis ilu wõi spordi jänesekasvatuse puutub, siis nõuab see suurt asjatundmist ning wilumist, rohket kulu ja waewa. Pealegi pole meie kodumaal niisugusel kasvatusel esialgu kuigi suurt edu, puudub nõudmine. Nii jääb see esialgu kõrwale.

Suuremal suguloomade kasvatusel on aga kindel tulewik ja sellega makfaks juba peale hakata, kuid niisuguse kasvatuse asutamine ning juhatamine nõuab wäga palju teadmisi, oskust, millega ainult isikud walmis saawad, kes juba kauemat aega kõiki tähtsamaid tõugusi on pidanud. Kui kasvatuses ainult ühte tõugu loomi pidada, siis saab sellega ka wäheha wilumiseega inimene walmis. Kellel asjatundmist sugujäneste kasvatamises, aloku peale, kuid esialgu ikka wäiksel. Ka nuumafutusel ei puudu tulewik, kui asja targu ojada. Peatingimine on siin, et omanikul võimalus on kõiki toiduaineid omal maal kaswatada. Niisuguseid nuumafutuli pandi enne sõda Saklemaal mitu käima, kuid jäid hiljem kängu, sest turul ei maksnud liha mitte nii kõrget hinda, mis pidamise kulud oleks tafa teinud. Et aga praegu nahad palju kõrgemat hinda makfawad kui liha, sellepärast wõib siiski oletada, et ilusa nahkadega nuumjänesed siiski kasu järele jätawad.

Minu arwates on tegakasvatusel, kus nii sugu- kui ka nuumloomi peetakse, kõige parem tulewik. Niisuguses kasvatuses peetakse kõik tähtsamad jänesetõud. Osa paremaid noori jäneseid müüakse suguloomadeks, kellede eest ka harilikult kõrgemat hinda saadakse, kuna wäheha wäärtu-

lega loomad ära nuumatakse. Omanik ei saa mitte üksti liha eest raha, vaid veel enam nahkade müügist, mis liisefulekut tuntawalt suurendab.

Edasi tuleb suuremas kaswatufes ka jänesiaed ehk kopel walmis waadata, kus nende tallid, majad, ning jookluruumid aset leiaks. Kopel wõi aed olgu niifugusel hohal walitud, mida wõimalik on hiljem laiendada, kui asutus peaks suuremaks kaswama. Pole kaugeltki soowitaw, kui jänesepuurid wõi tallid mööda majapidamist laiale on pillatud. Asutus peab ühes kohas seisma, kindla aiaga piiratud. Krunt, mille peal kodujänestel tuleb elada, peab kõige pealt kuiv, kõrge maa olema kuhu wihma wesi ei saaks koguda. Nüüd tuleb see krunt wõi ruum, kopel, kindla aiaga ära piirata. Ta wõiks elialgu umbes 400 [] sülda suur olla. On metsa materjaal odaw, siis walmistakse 5 jala pikkused tugewad teibad ehk latid; veel parem on laudadest aed. Nõndasama walmistakse ka aia postid, millede alumistel otsadel söekord peale põletakse. Aia piiri kohal taotakse 2 jala sügawusest puust waiad tihti üksteise kõrwa maa sisse, et jäneseid aialt wäljapääsemise eest hoida. Puust waiaste asemel wõib fikitud traatwõrk ehk kiwi aed olla, kus wiimaseid rohkesti saada on. On aia wundament walmis, tehakse maapealne aed walmis, kus juures latide wõi teibaste wahel mitte üle ühe tolli ei tohiks olla. Aia peale tõmmatakse 2—3 korda okastraati, et kaswade ning teiste elajate liisefungimist aeda ära hoida. Nüüd algame kopli jaotamist. On jänesekopel 400 [] sülda suur, iga aia külge 20 sülda pikk. Jaotame aia pooleks, teeme keskelt umbes süllalaiuse tee sisse, siis jääb mõlemale poole teed $9\frac{1}{2}$ sülda \times 20 sülla peale = 190 [] sülda maad. Paremat kätt olewa kopli poole peale ehitame suguloomade kuuri ühes puuridega, kuna pahem pool noorte kaswuruumiks ning nuumjäneste jaoks jääb.

Ütleme, et soowime aastas 750 jäneft üleskaswatada, siis on meil selleks 50 suguema farwis, kui iga emajänes 15 poega aastas annab (3 korda poegides). Peale selle on sugu jaoks veel 5 isajäneft waja. Suguloomade jaoks teeme 2 talli wõi kuuri, kumbagise umbes 30 looma mahutades. Talli wõi kuuri ehitame ühekordsest laudadest. Kumbki tall peab 4 sülda pikk, 9 jalga lai, eest 7 ja tagant 6 jalga kõrge olema. Talli eeskülje sisse teeme 2 akent, otse — ukse, ja külje peale 5 ruutjala suurust auku, millede kaudu kodujänestel jookluruumi wõi kop-

liste pääsewad. Talli liste teeme 3 rida üksteise peal lamawaid puurifi. Katuse kaudu tuleb õhupuhastuse toru talli teha. Tallis peaks peale selle veel üks waba nurk wõi ifegi laudseinaga eraldatud ruuin olema, kus toiduained wõiklid feista, nagu juurewili, heinad, terawili jne. Nüüd oleks tarwis, et iga talli ees olew kopel saaks omakord aiaga ära piiratud, kus suwel suguloomad wõiklid ühes poegadega wiibida. Wäga soowitaw on, et iga talli kopel veel 5-ks tareks wõi ofaks aia läbi saaks jaotatud, et kõrraga rohkem loomi wõiks wälja lasta, sest ka emajänesed taplewad üksteisega. Jgas tares ehk koplikeses peaks kaff wõi waat feisma, kus jänesed waenluse kartusel ehk halwal ilmal warju leiaks. Taredes wõiks loojemal ajal ka emasi poegida lasta, kuid siis ei jätkuks iga-ühele taresi. Sellepärast peab poegimise ajaks neid puuri panema, kust nad siis ühes poegadega taresse lastakse kui wiimased 4—5 nädalised on ning enam pesa looja ei tarwita. Sel teel on wõimalik emasi ühes poegadega järgemööda tares elada lasta.

Suwel wõib ka kõiki emasi ühes koplis pidada, neid seal poegida lasta. Ja niiwiisi on asi ka suuremates kaswatuses korraldatud. Ühiskoplides tuleb mändagi ette, mille kohta juba ennem tähendusi olen teinud. Jgalahes on asi meil veel uus, sellepärast wõib nii üht kui teist proowida, ning hiljem kasulikuma ja parema juurde kindlaks jääda.

Nüüd seame ka pahempoolse aia liste. Sinna ehitame noorte poegade jaoks esialgu ühise kopli, kust aga hiljem noored isad wälja wõtame niipea kui nende juures suguiha ilmsiks tuleb. Need noored isad, kelledest suguloomi wõib saada, pannakse üklikutesse suurematesse puuridesse ehk wõimaluse korral koguni ise taresse. Kõik nuuma jaoks määratud noored isajänesed wiiakse nuumtalli puuridesse, kus nende liikumist piiratakse, et nad rutem raswa läheks. Sedasama tehakse ka noorte emadega, kes sugu ega müügi jaoks ei kõlba. Sellest järgneb, et selles ofas peab ka 2 kuuri wõi talli olema, üks nuumloomadele, teine suguloomadele.

Nuumjäneste maja peab loe olema, poolpime, sest siis lähewad loomad kiiremini raswa. Noorte sugujäneste jaoks, mis ületaw e omaniku kätte jääwad ehk jälle talwel ära müüakse, peab ka ühekordsetest laudadest kuur olema. Suwel, noorte jäneste koplis elades, pole neile iseäralist ruumi waja, selleks kõlbawad lihfsad kastid, nõud, waadid, kus nad worju

leiwad, wäga hästi, kuna külma tulekul neid puuridesse tuleb paigutada. Talli wõi kuuri suurus ning puuride arv oleneb sellest, kui palju keegi mõtleb jäneseid müügi jaoks jätta. Sedasama peab ka nuumtalli kohta ütleva.

Nüüd tõuseb küsimus päwakorrale, mis sugust tõugu jäneseid tuleb suures alutuses kasvatada? Tõu küsimus ripub ära, mis lihis keegi loomi hakkab kasvatama. Ma jätan ilu wõi spordi otstarbeks kasvatavad tõud kõrwale, räägin ainult tulujäneste pidamisest.

Suguloomade kasvatuses wõib kõiki tõugusi kasvatada, kellede järel turui nõudmine, nagu näit. Belgia hiigla, Wiini sinised ning walged, Poola ehk Hermelin, Wene, Hawanna, Alaska, suured ja mäikled häbedad, Black and tan. Nuumalutuses on loomitaw ainult suuremaid tõugusi ja nende segawerelisi kasvatada, Belgia hiigla ja lapiline, Walge hiigla, Breverni, Wiini sinised jt.

Kasvatuses, kus nii sugu- kui ka nuumjäneseid peetakse, oleks loomitaw järgmisi tõugusi kasvatada. Angoora, Hõbejäneseid, Wiini sinised ja walged, Wene, Hawanna, Black and tan, Belgia tõud, kellede nahad loomulikus karwas tarwitusele lähewad ja mis ühtlasi ka rohkem liha annawad. See oleks nüüd kodujäneste kasvatustes peetawate tõugude kohta.

Suures jänestekasvatuses tuleb ka iseäralist tähelepanu suguloomade werewärskenduse peale panna, selleks wõimalust mõõda iga aasta uuli suguloomi ostes, sest weresugulaste isekeskis paaritamine wiib alutuse allamäge. Just werewärskenduse puudusel on paljudes jänesekasvatustes kasu asemel kahju saadud, sest weresuguluse tõttu on loomade wastupidawus haigustele, ligiwus ning kaswamine kängu jäänud.

Põhjalik puhastamine ehk desinfectioon on tõõ, mida suures jänesekasvatuses ära ei wõi unustada. Meie peome meeles pidama, et külgehakkawa haiguse korral terve ettewõtte kaalu peal seisab, sellepärast olgu ka kõik abinõud nende ärohoidmiseks käiile wõetud, et haigused loomade sekka ei saaks ilmuda. Kõige pealt ärge ühtki wõõrast jäneft kohe oma loomade hulka tooge, sest ta wõib ühe wõi teise hakkawa haiguse käes põdeda, mida kohe filmaga ei wõi näha.

Wõõrad loomad tulewad omadest terwelt 3 nädalit lahus hoida. Kui nad selle aja jooksul mingisugust haigule tundemärka ei ilmuta, siis wõib neid oma jäneste hulka lasta.

Et haigused ja taudid asutuses lahti ei peaseks, tuleb soojal ajal iga paari kuu tagant kord kõik puurid ja tallid põhjalikult ära puhostada ja peale seda keewa weega, mis walt kõige kättesaadavam on, ehk jälle 3° o kreoliini, (3 osa kreoliini kohta 100 osa wett) liioli ehk karbooli sulatiseega äle pintseldama.

Ei wõi ära unustada, et palju kergem on haigusi ära hoida kui neid arstida. Oleme ka selles asjus ettevaatlikumad. Peab weel tähendama, et suures asutuses on kasulikum kohe kõik haiged ja haiguses kahtlased jäneseid ära tappa, nende siikond läbi aurida, et sel teel nõrki loomi kõrwaidada ja ka ühtlasi siifemisi haigusi tundma õppida.

Raamatupidamine on suure äri hing, mis näitab, kas omanik ettewõttest kahju wõi kasu saab. Ka jänesekaswatused on ärid, kus ilma raamatupidamiseta läbi ei saa. Raamatupidamine peab näitama:

- 1) kui suur kapital asutuse all kinni on.
- 2) kui palju jäneseid ja nende toiduaineid asutuse algul oli ja nende wäärtus sel ajal.
- 3) kuipalju loomi on aasta jooksul juurde kaswanud.
- 4) kuipalju aasta jooksul lisetulekuid ja wäljaininekuid on olnud ja
- 5) kui palju aasta lõpul loomi ja toiduaineid alles ja mis nende wäärtus.

Nõnda kõik raamatutesse siise kandes, wõib ofustada, kas ettewõte kasulik wõi mitte.

Neid juhtnõõrili tarwitades, mida siin kätte olen juhatanud, wõib ettewõttega algust teha.

Ettewõtjale tuletan weel kord meelde, et suur jänesekaswatus palju tööõ ja waewa nõuab. Omanik peab ise hommikult õhtuni oma asutuses töötama, siis walt wõib kasu loota. Wõõra tööõõ tarwitamisel on küll wähe kasu loota, iseäranis aga praegusel ajal.

Ettewõte on siis õieti alatud, kui wäiksest asutusest suur wälja areneb.

XV. Kodujäneste kasvatamise seltsid ja nende ülesanded.

Meie kodujäneste pidamine seisab veel lapsekingis, ainult paar-kolm aastat enne Europa sõja lahtipääsemist algalid üksikud isikud nende kasvatamisega peale. Kaugemale asjaga ei jõutud, sest sõda tõi seisaku. Nüüd on häda inimesi sundinud jälle kodujäneste kasvatamise mõttelt kinni haarama, aga algajaid on nüüd palju rohkem, kõigile ei jätku pealehakkamiseks loomi ega juhatust.

Jga inimese tegewuseala edendamiseks on seltsid ja asutusi olemas, mis oma liikmetele abi püüawad pakkuda. Nõnda leiame põllu- aia-, melilastepidamise jne. seltsid, mis mitmed heade tagajärgedega töötawad; wäljamaal leidub ka kodujäneste pidamise seltsid. Meil puudusid senijani niisugused seltsid, mis ka arusaadaw on, sest meie astume selles asjas veel esimesi sammusid. Nüüd on kodujänestepidajate arw kaswanud, huwitus nende wastu tõusnud, sellepärast oleks aeg käes, ka Eestis esimest kodujäneste kasvatamise edendamise seltsi asutada. Küsimuse raskus on ainult selles, kas iseseiswat kodujäneste kasvatamise seltsi wõi üleüldist wäikeloomapidamise edendamise seltsi asutada, kus kõik wäikeloomapidajad (sulloomade-, kirtsede- ja kodujäneste-kaswatajad) ühineksid, sest need isikud, kes sulgloomi kaswatawad, peawad tihti ka kodujäneseid. Nõndaama on lugu ka kirtsapidajatega. Sellepärast oleks soowitawam ühist wäikeloomapidamise edendamise seltsi asutada, see oleks elujõulisem, suudaks suuremal hulgal liikmeid

kokku tõmmata jne. Võtab meil tulevikus üks või teine väikeloomapidamise haru suuremat hoogu, siis võib ka eriliste ülesannetega seltsid elule kutsuda, mis ainult ühe looma tõu kasvatamise oma ülesandeks teeksid.

Nüüd tõuseb küsimine, mis sihis meie väikeloomapidamise seltsid töötaksid, kas spordi, ilu või tulu sihis? Ei ole kahtlust, et tulu-väikeloomapidamise edendamise ühifused meie üleüldisele rahvamajapidamisele kaugelt tähtsamad on kui spordi edendamise asutused. Meie jääme tululoomapidamise seisukohale.

Milles seisaks tulu-väikeloomapidamise seltsi ülesanne? Seltsi ülesanne oleks:

1) Oma liikmetele juhatus ja nõu anda, kuidas väikeloomapidamisest suuremat tulu saada,

2) Oma liikmeid väikeloomapidamise alal uuemate leidustega ja paremate kasvatatus-abinõudega tutvustamine,

3) Mitteliikmete tähelepanemise juhtimine väikeloomapidamise tähtsuse peale,

4) Seltsi liikmetele heade suguloomade muretsimine,

5) Liikmete väikeloomapidamise saaduste müümine,

6) Liikmete loomade jaoks suuremal hulgal toiduainete ostmine,

7) Väikeloomapidamise üle kurjuse, ettelugemiste ja kõnede pidamine,

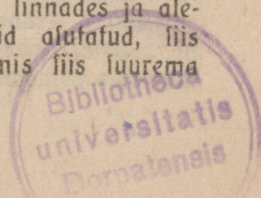
8) Väikeloomapidamise väljanäituste korraldamine,

9) Oma liikmete jaoks kitsede ja kodujäneste sugujamade asutamine,

10) Lugemistoa avamine ühes sellekohase erikirjandusega.

Nagu sellest näha, oleks niisugusel seltsil küllalt tööd ja tegewust, ta võib liikmetele kui ka tervele rahvamajapidamisele omajagu kasugi tuua. Järeanis tarvilik on selts algajatele, sest seal võivad nooremad wanemate kasvatajate kõnede ja juhatusete läbi palju õppida. Ei tee halba kui ka wanemad, wilunud väikeloomapidajad seltsi liikmeteks hakkavad, sest nad võivad seltsist mitmesugust kasu saada kui ka noortele juhtijateks olla.

Kus oleks sünnis väikeloomapidamise seltsid asutada? Arwan, et selles asjas peaks kodumaa suuremad linnad algust tegema, hiljem tõusevad seltsid ka vähemates linnades ja alewites elusse. On meil hulk ühesilhilisi seltsid asutatud, siis võivad nad viimaks ühise kekkoha luua, mis siis suurema jõuga asja ajaks ja korraldaks.

Mõni raamatulugeja mõtleb: Kas suudavad väikelooma-
pidamise seltsid ka midagi ära teha, self suurem osa meie self-
sidedest kiratsevad, elawat tegewust awaldawad ainult mõned
nendest. Tõsi küll, et selfi tegewus agaramate tööjõudude
puudusel väga wileffaste seisukorda wõib sattuda, aga loodame,
et selfel alal siiski inimesi leidub, kes suurema armastusega
asja juhiwad. Pearaskus seisab selfes, kas selfi eelfseisus kül-
lalt elawalt oma ülesande täitmisele asub, liikmete hulgas asja
wastu suuremat huwi suudab äratada. Eelfseisus püüdku liik-
mete majanduslisi kasulid filmas pidada, nende ülesannete
täitmisele asuma, milleff jutt ülewalt pool oli, küllap siis taga-
järjed omal ajal ilmuwad. Väikeloomapidajatel Eestis oleks
aeg juba ühineda. Peab aga meeles pidama, et selfs ainult
siis pikemat aega elujõuline on, kui selfal asjaff huwitatud
ja energiline eelfseisus on.

XVI. Kodujäneste näitused ja auhindade mõistmine.

Wõtab kodujäneste pidamine Eestis suuremat hoogu, siis on loota, et neid ka suuremal arwul näitustele tuuakse. Juba paar aastat enne sõda leidis meie suurematel põllutöö näitustel (Tallinnas ja Tartus) üklikute puuride kaupa kodujäneseid. Sõja ajal jäi nende pidamine kängu, mispärast kodujäneseid ka vähem näitustele toodi. Nüüd aga wõtab kodujäneste pidamine uut hoogu, millest arwata wõib, et lähemal ajal meil kodujäneste kaswatamise seltsid asutatakse, kes siis ka nende näituli hakkawad korraldama.

Näitusel on oma head ja halwad küljed. Näitusel saab hoolas ja korralik wäljapanaja oma töö ja waewa eest teatud tasu, mis suuremalt osalt küll kõlbline tasu on, kuna waataja seal õppida wõib. Peale selle wõib wäljapanaja näitusel oma üleliigsed loomad ära müüa. Sealhambas õpib algaja wahet heade ja halwade loomade wahel tegema ehk saab ilusaid kodujäneseid nähes tõuget nende pidamiseks. Teiselt küljest wõiwad näitused ühekülgleks muutuda, kus ainult sporti taga aetakse, nagu seda wäljamaal igalpool näha wõib. Niisugustel näitustel ei waadeta enam selle peale, kas ilu sihis kaswatatud loomad majandusliselt kasulikud on wõi mitte, kui aga muidu wäljapanud kodujäneseid standardi nõudeid täidawad. Ilu wõi spordi otstarbeks kaswatatud loomadel hinnatakse kõrwade suurust ja seisu, küünte karwa, silmade, jalgade ja laba ilu jne., mis tulukodujäneste pidajale kõrwalised asjad on.

Ja niifugune spordiajamine wõib narrufeni minna, olgu selleks, näituseks, oinaskodujäneste suured lonkis kõrwad, mis kuni 1¹/₂ jalga pikad on. Kui kodujäneste-kaswatamine puhas-spordilises lihis hakkab edenema, siis ei ole ka nende näitusest rahwamajandusele enam mingit kasu. Ei wõi aga siin ometi salata, et ilukodujäneste-kaswatajad siiski osalt kasu ka tululoomapidajatele on toonud, et nad ilu taga ajades ka kodujäneste willanaha karwa ühtlust ja ilu on palju tõstnud ja parandanud. Loodan aga, et meil kaine mõistus ja rahwa praktilik waim niifugust liikumist takistab ja asja käiku oma õigetesle roobastesle juhib.

Nüüd asun näituste lähema korralduse juurde.

Seni kui meil weel wäkelooma- wõi kodujänestepidamise edendamise seltsid puuduwad, kes näituse wõiks oma algatusel korraldada, tuleb meil, wäkeloomapidajatel, oma loomi üleüldistele põllutöö näitustele tuua. Wäkeloomad ei leia tihti põllutöö näitustel küllalt tähelepanemist, nad jääwad seal enam-wähem kaheilmu wahel. Niisama puuduwad seal ka asjatundjad auhinnamõistjad. Pealegi pole wiimastel auhinna mõistmise kohta mingilugust juhtnööri, mispärast enamkordadel auhinda juhusliselt wälja antakse. Selle puuduse peale waatamata ei wõi meie näitusest ära jääda, sest oma loomi wälja pannes juhime tähelepanemist nende kaswatamise peale. Saame meie, wäkeloomapidajad, nii kaugele, et seltsiks kokku astume, siis korraldame näituse nii, kuidas asja hea kordaminek seda nõuab.

Nüüd tõuseb küsimine, kuidas wäljanäitust korraldada? Näituse korraldamise lähem arutamine pole selle raamatu ülesanne, siin wõin ainult üleüldiseid juhtnõuõrisid anda.

Elimene küsimine on: millal näitust ära pidada? Selleks on hilisügis kõige kohasem. Peale kewadist karwajamist wõib ka suwel wäljanäituse korraldada. Sügisel algab jälle karwajamine, sellepärast pole sünnis näitust enne oktobri lõppu korraldada. Talwel on ilmad liiga külmad, mispärast sünnis pole sel ajal näituse pidada. Hilisügisel, oktobri ja nowembri kuud on selleks kõige kohasem aeg, sest siis on wanad kodujänestel talwise ülikonna selga tõmmanud, kewadised pojad suureks kaswanud ja üleliigsed loomad nuumatud.

Järgmine küsimus on: kus näitust ära pidada? Ei ole kahtlust, et selleks just linnad ja suuremad alewid kõige

kohasemad on, sest siin leidub rohkesti inimesi, keda väike-loomapidamine huvitab.

Edasi tuleb näituse toimekonna liikmed ära valida. Nendest peavad näituse juhatusliikmed iseäranis energilised isikud olema, kes näituse korraldamist mõistavad ja suudavad ka juhtida. Näituse-toimekonna hooleks jääb asja lähem korraldus, millest näituse ruumi ja puuride muretsemine kõige tähtsamad on. Muu töö ja toimetus on teiste näituste korraldustega ühesugune, millest siin ei maksa juttu teha.

Nüüd alun teise tähtsa küsimuse juurde: kuidas tuleks väljapanäitusele auhindasid mõista? Väljapanud loomadele ja asjadele peab auhindasid määrama, see on iseenesest selge, aga kuidas seda teha, selles küsimuses lähewad arwamised lahku. Mujal määratakse auhindasid iga töu kohta kindlaks määratud standardi järel, mis töu wälimiste omaduste kirjeldust tähendab. Kui nüüd küsime, kes on standardi kokkuseadjad, siis peab tähendama, et need spordi- wõi ilukodujäneste kaswatajad on. Ja ma olen juba siin tähendanud, mis suguste kehaosade peale nad ka standardi kokkuseadmise juures tähelepanemist pööravad. On selge, et meile, tulukodujäneste kaswatajatele, spordimeeste standard ei kõlba. Ja kui siia juurde weel tähendada, et ühe ja seesama töu standard igal selfsil, maakonnal jne. isesugune on, siis saame sellest selge pildi, et siin peaosas üklike isikute ilumaitse mängib. Nõnda ei maksa meil kodujäneseid mitte wäljamaa spordimeeste standardi järel näitustel hinnata, waid meie peame iseteed käima, kui soowime sellest wäiksest koduloomast oma rahwamojandusele kasu. Meil tuleb loomade hindamise juures nende tuluomadusi silmas pidada, sellepärast on meil tähtsad:

- 1) looma suurus,
- 2) willanaha wäärtus,
- 3) kehaehitus ja terwis.

Need 3 punkti olgu tulukodujäneste auhinna mõistmise juures mõõduandwad, meie üleüldine standard. Mispärast on nimetatud omadused tähtsad? Ma olen seda küsimust juba ennegi lähemalt arutanud, nimelt suguloomade wäljawaliku peatükis, nii et seda siin enam pikemalt ei maksa seletada. Ja kui meil tulewikus näitustel selle juhtnööri järele auhindasid määratakse, siis oleme ometi midagi rahwamojapidamisele kasu toonud.

Mis aga spordimeeste standardise puutub, siis leiab neid iga tõu kirjelduse lõpul.

Seniajani kõnelelin kodujänestest enestest. Meie ei või näitustest kodujäneste produkti id mitte ära jätta. Selleks tuleb ise osakond seada, kus tapetud kodujänese, siis kõiksugu toidud kodujänese lihast on välja pandud. Veel parem oleks, kui näitusel oma einelaud on, kus waatajad võivad kodujänese lihast valmistatud kõiksugu roogadid saada. Peale seda peaks üks osakond kodujäneste willanahkadele ja nendest valmistatud asjadele, siis uduwillale, nahkadele jne. määrama. Lõpuks olgu veel tarberiistade ja kodujänese lõõgiainete osakond, mis ka teatud huvi waatajatele pakub. See oleks lähidalt väljanäituse ja selle korralduse kohta.

Siin tahan veel ühte auhinna mõistmisesiini, nimelt koha peal auhinna määramisest paar lõna kirjutada. Meil ei pruugi auhindalid ainult väljanäitustele toodud loomadele välja jagada, vaid veel õigem tee on neid koha peal iga kodujäneste-kaswataja kodus määraa, sest siin on auhinna mõistjale kõik näha, terve majapidamine, mis auhinna suuruse õige otsustaja on. Ja sinna poole peab tingimata pöördma, kui igale loomakaswatajale tema tõlise töö ja waewa kohaselt õige auhind määratakse. Koha peal ettewõetawal auhinna määramisel wõetakse terve kodujäneste kaswatus arwesse, nimelt: 1) puhtus, 2) tallid, puurid, tarberriistad ja nende otstarbekohasus, 3) loomade terwis, 4) nende eest hoolitsemine, 5) raamatupidamine jne. Pearõhku pannakse muidugi ikka kodujäneste suuruse, willanaha iluduse ja kehaehituse peale.

Koha peal võivad auhinna mõistjad ka loomapidaja tähelepanemist nende puuduste peale juhtida, mis asja edule takisluks on. Niisugust auhinna mõistmist wõib paar-kolm kord aastas ette wõtta, mille järel siis aasta lõpul kaswatajale auhinnad välja jagatakse. Auhinna mõistjad walib selts oma aastakoosolekul terve aasta peale, arwu järel 3, kes siis ise aja määrawad, millal nad ühe või teise kaswataja juurde lähewad, kes ennast muidugi wõistlejaks on üles annud. Kaswatajatel enestel ei tohi see aeg mitte teada olla, millal auhinna mõistjad tulewad. Teadmata ajal majapidamist waadata on auhinna mõistmise juures kõige tarwilikum ja tähtsam. Arwan, et koha peal auhinna mõistmine meie loomakaswatajatele rohkem kasuks on kui väljanäitused, mis peasjalikult waatajatele on määratud.

XVII. Kuidas kodujäneseid näituse jaoks ettevalmistada.

Käesolew peatükk seisab eelmisega ofsekohehes ühenduses. Kodujäneste väljapanemine näitulel nõuab ka wäikest ettevalmistamist, et loom seal oma täies ilus wõiks esineda. Kõige esimene küsimine on siin, mis suguseid loomi wälja panna? Olgu kohe tähendatud, et tiineid emakodujäneseid mitte ei sünni wäljanäitusele wiia, iseäranis weel siis, kui näitusekoht kaugel ja loom juba teise tiinuse ajajärku on jõudnud. Selle tagajärg on harilikult see, et ta teel ja näitusel niipalju wintfutada saab, et enneaegu poegib. Ka wäikleid alla kolme kuu wanuseid poegi pole lünnis wälja panna, kui wäljapanemise ife kaugel elab.

Wälja panna on kõige kohasem noori täiskaswanud kodujäneseid, kes 7—10 kuud wanad, sest nendel on sel ajal kõige ilusam ja ühtlasem nahk. Mida wanemaks loom saab, seda enam kaotab ta oma willanaha ilu ja ühtlust, sest karwa sisse ilmuwad wanematel kodujänestel muukarwolised plekid, mis ju tunawalt nende wäärtust ja sellega ühes ka auhinna kõrgust wähendab. Arusaadaw, et näitusele ei tohi ega sünni haigeid, küürakaid, lahju loomi wiia.

Mis ettevalmistamise töösse puutub, siis peab sellega tükk aega enne näitust peale hakkama, sest paari-kolme päewaga ei saa mitte walmis. Esimene asi olgu, et näituse jaoks määratud loomadel rohkesti põhku alla pandaks, iseäranis walgetele ja walgekirjudele, sest mustas ja märjas puuris saawad nad kergesti kollased kule plekid külge, mis pestes ja puhas-

tades mitte wälja ei lähe. Sellepärast peawad Wene, hermelini, Wiener walge, hiigla walge, Angora ja kõiklugu walgelapiliste kodujäneste-kaswatajad oma loomade puuripuhastamisega hooltsid olema. On will ühel wõi teisel teel määratud, siis wõetakse wäikene tükk pehmet leiba ehk benliini (on tulekadetaw!) sisse kasutatud riidelapp ja õõrutakse sellega willa pikut mööda keha. Kes ilu wõi spordi otstarbeks Wene kodujäneseid kaswatab, see pidagu puurid iseäranis puhtad, sest puurides olew mustus rikub jalgade musta karwa hoo is ära. Nõndasama pidagu ilukodujäneste kaswatajad meeles, et Belgia hiigla, Wiener linistel, jänes-kodujänesel, Hawannal, hõbedastel, Wene, Alaska, Black and tan ja ühekarwalistel oinaskodujänestel (peale walgete) küüned mustad peawad olema.

Wäljanäitusele wiidud loomad ei wõi lahjad ega ka lihawad kui raswatombud olla, peale nuumloomade, kes hästi rammutad olgu. Nõndasama ei sünni näituse loomi ainult rohelistoiduga sööta, mis kõhu ülearu saureks ajab ja nõnda looma ilu rikub. Karwaojamise ajal tuleb näituseloomi iseäranis lina ehk kanepiseemne jahuga ja suhkrupeetidega sööta, sest see annab willale ilusa läike. Angora uduwill nõuab iseäranis suurt tööd ja hoolt, sest tempu tõmbanud willaga loomi ei wõkoguni wälja panna. Ka willanahkadega tõud, nagu hõbedased, Wiener, Hawanna j. t. kodujäneseid nõuawad tihti pehme harjaga puhastamisest, kõige wähemalt kord ehk kaks nädalas.

Edasi tuleb tähelepanemisest selle peale juhtida, et loomad rahulikud oleksid, kui auhinnamõistja neid puurist wälja wõtab ja lähemalt waatab ning kaalub. Selleks harjutatakse neid juba maast madalast, noori poegi puurist wälja wõttes ja lauale seades. Juba aegsasti enne näitust weopuurid walmis teha, mis seestpoolt puhtad olgu. Nii kõiki ettevalmistamise töösid omal ajal käsilole wõttes, wõime julgesti ja heade lootustega wäljanäitusele minna.

XVIII. Kodujäneste saatmine postiga ja raudteel.

Soowib keegi omale kodujäneseid muretseda, aga neid lähedalt saada pole, siis ei jää muud nõu üle kui tuttawa kaswatuse poole pöörata, et kodujäneseid raudteega ehk posti kaudu lasta saada. Ehk on tarwis kodujäneseid näitusele saada, kui omal isiklikult aega pole sinna minna, siis sünnib see kõige parem raudteega. Senise postiseaduse järel polnud mitte wõimalik kodujäneseid posti kaudu saada. Wõib olla, et tulewikus meil see wõimalus awaneb, ja siis peame teadma, kuidas seda teha.

Kodujäneste saatmise kohta ühest kohast teise tuleb seda tähendada, et selleks ei kõlba: 1) tiined emaloomad ja 2) wäga noored pojad. Olen tähele pannud, et saatmise ajal tiined loomad oma pojad ära wiskawad. Iseäranis õrnad on emakodujäneseid wiimasel kandmisenädalal, sellepärast peab saatmise aja äramääramise juures ka emaloomade tiinuseaega arwesse wõtma. Arusaadawatel põhjustel ei sünni ka alla kahe kuuseid poegi ühest kohast teise wedada, sest nad wõiwad halwa ümberkäimise tõttu olla saada.

Milles on kõige parem kodujäneseid saada wõi wedada? Selleks kõlbawad: 1) kastid, 2) puurid ja 3) korwid, kuna kotiga ja paberist korbiga neid mitte ei tohi wedada.

Kõik saateriistad peawad esiteks järgmisi nõudeid täitma: 1) et loomad ummusesse ei jää, 2) et walgus ei puuduks ja 3) et loomal wõimalust oleks püsti seista kui ka maas lamada.

On saateriist pulkadeft ehk lattideft, fiis peab selle põhi ja alumine küljeosa niivõrd tihe olema, et loomade jalad pulkade wahelt läbi ei läheks. Saadetakse kodujänes posti kaudu, fiis tuleb saateriista põhi ja alumine pool külgedest nii tihe teha, et sealt kaudu saadetawa looma mustus mitte wälja ei langeks ja teisi postisaadetusi ei rikuks. Edasi peawad saateriista niivõrd tugewad olema, et nad teel katki ei läheks, sest wahel wilatakse nende peale ka raskemaid asju. Kolmandamaks tuleb saateriistade walmistamisel ka seda tähele panna, et nendes läbitõmbawat tuult ei sünniks, sest tihti latuwad weetawad loomad loojast ruumist külma tuule kätte, mis mitmesugust haigust wõib sünnitada. Sellepärast oleks loowitaw, et selleks otstarbeks laudadest kastisid tarwitatakse, mille põhi ja alumised küljepooled pragudeta wõi wahedeta oleksid, kuna kasti kaas ja ühe külje pealmine ola kõwadest pulkadeft tehakse. Niisugused kastid on küll niivõrd tugewad, et nad ka pikemat wedu wälja kannatawad. Saateriista põhja riputatatakse õlgi, suwewilja hekslid ehk heinu, mis ühtlasi ka toiduks kõlbab. Peale seda seatakse ka laudadest kokku löödud wäikene sööginõu wõi karbake saateriista ühe külje peale üles, kuhu terawili riputatatakse. Hea ju oleks kui weeriistale loo male söötmiseks weel wäikeste kotikesega teri juurde pannakse. See oli Wenemaal koguni nõuetaw ali, kui loomi tuli raudteega pikema maa peale saata, kuna raudtee teenijad kohustatud oliwad loomi juurde pandud terawiljaga söötma.

Kasti kaane peale kleebitakse suure musta tähtedega frükitud ehk kirjutatud täht wõi sedel: Ette w a a t u s t !
E l a w a d k o d u j ä n e s e d !

Nõndafama loowitaw on kodujäneseid ka puuridega wedada. Niisugused puurid on nende elamisepuuridest wähemad, muidu aga nende sarnased. Korwid on kõige wähem loowitawad, sest nendes wõib läbitõmbaw tuul sündida, nõndafama ei kannata nad ka suuremaid raskusi wälja.

Raudteel on loowitaw kodujäneseid kas bagaalina ehk kiirrongiga saata, kus aga wiimast ei käi, seal reilijate rongiga. Ainult seda peab meeles pidama, et saatjal tuleb loomade wastuwõtljale aeglasti teadustada, et sel wõi teisel kuu-päewal saawad kodujäneseid reilijaterongiga bagaalina ära saadetud, sest fiis teab saaja õigeks ajaks jaama minna.

Nõndalama peab saatja ka kaubakirja wõi bagafitâhe wastu-
 wõtjale ühes saadetusega ära saatma. Kui wastuwõtja 24
 tunni jooksul loomade järel ei tule, saadab raudteewalitsus
 nad saatjale tagasi ehk müüb ära. On aga saadetufel märkus
 peal, et wastuwõtja ilmumata jäämise korral nad tagasi tneleb
 saata ehk ära müüa, siis toimetab ka selle järel raudteewalitsus.
 Teel äralõppenud loomade eest wastutab raudtee ainult siis,
 kui selgeks tehtakse, et surm tema süü läbi on sündinud,
 wastafel korral mitte.

On kohti, kus raudteed ligidal pole, seal on wõimalik
 vähemaid ja üksikuid kodujäneseid ka postfi kaudu saata.

XIX. Kodujäneste haigused ja nende arstimine.

I. Haigustest üleüldse.

Ka kodujäneseid põewad, nagu teisedki koduloomad, wahest ühte wõi teist haigust. Kaswataja hool seisab selles, et haigusi wõimalikult eemale hoida, sest kergem on ju tõbede eest hoida kui neid rawitseda.

Suurema osa haiguste idud ja põhjused ei peitu mitte kodujänestes enestes, waid ümbruses ja elutingimistes, milles nad sunnitud on elama. Nagu kodujäneste pidamise praktika on näidanud, on paljude haiguste põhjuseks: 1) niiskus nende elukorterites kui ka nende ümbruses, 2) läbitõmbaw tuul, 3) puhastamata puurid ja tallid, 4) halb õhk, 5) werefugulaste omawaheline paaritamine ja 6) halb toit. Sellepärast on inimesele enesele kasuks selle eest muret pidada, et haiguste põhjused wõimalikult eemal hoitaks ehk kõwaldataks.

On aga haigus siiski ühel ehk teisel teel loomade sekka asunud, siis on kaswataja esimene töö selles, et ta kõik kahtlased ja haiged teistest eraldaks, haiguse põhjuse üle püüaks offusele jõuda ja siis selle järel kohe arstimisega peale hakkaks. Haige loom tuleb sooja, õhurikkaste ja walgesse kohta asetada. On loomade seas mingisugune külgehakkaw haigus (tuberkulos, gregarinos, kärnatõbi jne) lahfi pääsnud, siis tulewad haigete loomade puurid põhjalikult ära puhastada. Selleks wõib neid

lubjaveega, mille hulka wõrhe kreolini on pandud, üle piheldada. Sellega hõwitame haiguse idusid ja hoiame pisielukaid laiali lagunemast.

Enne kui üklikuid haigusi kirjeldama hakkam, tuletan weel kord meelde, et kergem ja lada korda kasulik on haiguste eest hoida kui neid arstida. Ja pidage haiguste põhjusti kui käskulid meeles — siis olete wõidumehed.

2. Nohu.

Nohuhaigust juhtub kodujänesel teiste tõbedega wõrreldes kõige lagedamine. See haigus tuleb harilikult külmetamisest. Haiguse tundemärgiks on kõige pealt looma aewastamine ja niiske nina. Ühes sellega jääb ka söögiisu wähemaks. Kui meil hariliku nohuga tegemist on, mis külmetamise wõi külgehakkamise feel on tulnud, siis läheb haigus iseeneest mööda, kui haige loom kuiwa, sooja ja puhtasse ruumi wiiakse. Sõigiks antakse peajaslikult ainult kuiwa toitu. Haige looma nina peab sooja weega puhtaks pestama.

Selle tõbe wastu on wäga palju rohtusid soowitatud ja kiidetud. Soowitawat tagajärge pole nad aga mitte ilmutanud. Paljud soowitawad haigetele loomadele tõrwa-auru teha, nõnda et nad seda sisse saakiwad hingata. Selleks kallatakse polawa teliskiwil peale terpentini ja hoitakse kodujänest selle auru sees. Wäga laialt tarwitatakse nohu wastu ka 3°/o lüfaliwett, mida gummipriifiga mitu päewa kordamööda wäiksel möödul haige looma ninasse priifitakse. Wististe tuleb järgmist arstimisewiisi kõige paremaks nimetada, mida ma ka isiklikult heade tagajärgedega olen pruukinud. Ostetakse aptegist natuke kamferi- ja eukalüptuseõli ja segatakse nad ühesuurustes portsjonides hästi segamine. Seda segu tilgutatakse kodujänesele 3 korda päewas 3—4 tilka korraga ninasõõrmetesse. Keegi looma-arkt soowitab soojalt haigetele kodujänesetele loomatoidu-porgandid lõõta, — see mõjuda nohu wastu. Ka peenikest lupja wõib haigetele kodujänesele peotäis ehk kaks wastu seesmist puuriseina wistata, et selle tolm looma ninasse tungiks. Need on wast kõige soowitawamad abinõud nohuhaiguse wastu.

Peale hariliku nohu tuleb ka külgehakkawat nohu ette, mis gregarinosehaiguse wäline tundemärk on.

Sellest räägin alamal. See on väga külgehakkav ja hädaohtlik. Rohtu selle vastu ei ole — haige loom peab kohe ära tapetama.

3. Kopsu- ja waheliha-põletik.

Kopsupõletik on tihti ka waheliha-põletikuga ühendatud. See on üks kõige kädaohtlikumatest haigustest, — Hingamine on väga raske. Haige loom kõhib tihti ja kaunis waljuste Palawik on suur. Haige kaotab söögiisu ja on väga roidunud. On kopsupõletikuga ka ilanaha-põletik ühendatud, siis ilmub haigus weel ägedamal wiisil. Palawik on õige suur ja keha wärisemisega ühendatud. Kui haiget looma rinna pealt katsuda, siis tunneb ta suurt walu, ja ka oigamist on kuulda. On wahelihapõletik sügawamale juurdunud ja kauemat aega kestnud, siis toob see enesega rinna weetõbe kaasa, mida ka wäljastpoolt ära wõib tunda.

Arstimine siin suurft enam ei aita. Arstimiseks wõib järgmist abinõu loowitada: Wõetakse 2—3 grammi kanepiõli ja 15—20 gr. õlipuu-õli (Olivenöl) ja segatakse hästi segamine. Tähendatud wedelikuga määratakse haige looma rind ja küljed wäljastpoolt hästi sisse. Peale määrimist seotakse talle willane rätik ümber. Mõne aja pärast wõetakse rätik ära ja loomale seotakse külma wee sisse kastetud linane side ümber.

4. Kärnatõbi.

Kodujäneste juures tuleb kahesugult kärnatõbe ette: 1) üleüldine ja 2) kõrwade kärnatõbi.

Üleüldine kärnatõbe sünnitaja on õige piikene söödik, keda ainult suurekstegewa klaali abil näha wõib. Eesti keeles kutsutakse teda kärnalestaks; tema ladinakeelne nimi on *sarcoptes minor*. See söödik toidab ennast kodujänese werrega. Iseäranis rohkestes ligib ta soojades, puhastamata tallides ja soojal ajal. Ta sünnitab loomadele rohkestes piina, nõnda et need lahjaks jääwad. Kärnatõbe-haiguse all kannatawad loomad kraabivad, kisuwad ja närivad hammastega neid kohti, kus söödik elutseb. Et see söödik ka inimeste külge wõib minna, sellepärast on loowitaw käsi peale haigete loomade rowitsemist $2\frac{1}{2}\%$ lüfiliweega puhtaks pesta.

Haigus annab ennast selle läbi tunda, et alguses üksikute kohtade peale väiksed kärnakeled ilmuwad, mis hiljem järkjärgult ikka suurenewad. Kärnad wõiwad wiimaks terve keha katta, kui nende wastu abinõulid tarwitusele ei wõeta. Hari-likult hakkab haigus pealt peale; iseäranis armastab kärnatõbe-löödik kõrwade ümbruses pehida. Kärnad, mis esialgu väiksed on, lähewad kord-korralt ikka paksemaks ja suuremaks. Wiimaks katub haiget kohta pruuni karwa kooruke, mis tihti praguneb ja enesest wedelikku wälja ajab. Kärnadeft wälja imbuw wedelik kleebib seal ümbruses olewad karwad kokku. Kihelmine sunnib loomi ennast wahel ka weriseks kraapima.

Seda tõbe on kaunis tülikas parandada. Parem on niilugune loom, kelle juures haigus suurt wõimust on wõtnud, kohe ära tappa, sest arstimine on suurte kuludega ühendatud.

Kõige parem arstirohi on Peru balsam, mida haigete kohtade peale tuleb määrada. Kahelt korrast määrimisest on küllalt. On aga kärnad paklud ja koored nende peale tekkinud, siis peab neid enne Peru balsami pruukimist eemale toimetama. Kärnad kaotab roheline seep ära, kui seda haige koha peale paar-kolm korda määratakse. Peale seda määratakse Peru balsamit haawade peale, et löödikuid surmata. 5 päewa hiljem pestakse loom sooja weega puhtaks. Selle järel määratakse Peru balsamit uueste peale. Wiimane määre pestakse jällegi 5 päewa pärast seebiweega ära. Seeluguse talitamise teel saab kärnatõbine loom terweks.

Kõrwade kärnatõbi. Selle tõbe sünnitaja on kodujänese nahalöödik (*dermatocoptes cuniculi*), kes seespool loomade kõrwu naha peal elutseb. See haigus wõib ka sügawamale kõrwa sisse tungida. See löödik wist inimese külge ei lähe.

Arstida on seda haigust kerge. Wõetakse wäawlipulbrit ja riputatakse seda korraga umbes $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ loodi haige looma kõrwa. 8—14 päewa järel wõib seda weel kord teha. Hari-likult aitab see wäga hähti.

5. Koksidios ehk gregarinos.

Nimetatud haigus on üks kõige hädaohtlikumatest ning wäga tihti ettetulewatest kodujäneste haiguseft. Paljud kodujäneste-pidajad ei tunne seda haigust mitte ega mõista oma

loomi tema eest ka hoida. Sellepärast arwan ma tarwilikuks siinkohal pikemalt koklidiiosi haigust kirjeldada.

Koklidiiosi tõbi ilmub wahel ägedal kujul ja murrab lühikele aja jooksul hulga wiisi kodujäneseid maha. Teinekord omandab haigus pikaldast iseloomu, kestab aastaid enne kui loom sureb.

Nimetatud haigust sünnitab ainult mikroskoopi all nähtaw üherakuline algloomake (*Coccidioses cuniculi*), kes peaaesjalikult maksa, seedimiseelundite ja nina ilanaha sees oma häwitufetõöd teeb. Ei wõi tähendamata jätta, et tähendatud algloomake kahes kujus wõi wormis leidub: üks neist asub soolikates (*coccidium perforans*), ja teine maksa (*coccidium ovi-forme*). Haige looma wäljaheidetega ühes tulewad ka tõbeidud wälja, mis siis toiduga, weega ehk muul wiisil terwete kodujäneste liiskonda sattuwad. Peab tähendama, et see algloomake wäga wisa loomuga on, ta paneb ilma kahjata kõiklugu halwadele elutingimistele vastu. Nagu juba eelpool tähendasin, teeb nimetatud algloomake oma häwitufetõöd soolte, maksa ja nina ilanaha sees. Nüüd waatame üksikult neid haigusewormisid.

Nina ilanaha koklidiiosi haiguse korral ei panda seda esialgu tähelegi, sest haige loom näeb täiesti terwe olewat, sööb ja joob nagu terwegi. Kõige esimene haiguse tundemärk on limase wedeliku jooksmine ninast, mis järkjärgult suureneb. Selle juurde peab kohe tähendama, et igakord wedeliku jooksmine ninast weel koklidiiosi haigust ei tähenda, sest ka hariliku külmetamise tagajärjel wõib nina märg olla. Wiimasel korral on meil lihtsa nohuga tegemist. Hiljem suureneb wedeliku wäljajooksmine haige looma ninast; ta nina on alati märg. Ühtlasi hakkab haige ka aewastama, pead raputama ja esimeste käppadega nina nühkima. Pealegi kaob haigel söögisu ära, ta jääb nukraks. Mõne looma juures läheb haigus ka silmade peale, sünnitab seal põletiku. Nõnda sama wõib haigus raskemal kordadel ka kõrwa ilanaha põletiku sünnitada. Niisugusel korral hoiab haige loom oma pea wiltu, käib ringi ja on wälimise ilma vastu täiesti ükskõikne. Warsti lõpeb ka loom ära. See on nina ilanaha koklidiiosi tõbe wälimine käik. Mis nüüd selle arstimisesse puutub, siis wõib seda ka ette wõtta, sest wahel aitab üks wõi teine arstirohi, kui haigust alguses kohe arstima hakatakse, aga siiski soowitaksin parem niisugused loomad ära tappa ja nende

puurid ja eluruumid haiguseidudest põhjalikult puhastada. Rohtudest oleks nimetada: 1) 3°/o borhapu ehk 1°/o kreolin, mida ninasse priftitakse. Soovitatakse veel haigele iga 2—3 tunni tagant 5—10 tilka glitserini theelufikatäie weega sisse anda.

Maksa koksiidiosi sünnitab ennenimetatud algloomakese teine kuju või teisend (coccidium oviforme), kes peaaesjalikult haige looma maksa sapi torudes või käikudes elutseb, seal ka maksa kudede sisse tungib, kus ta oma häwitsetööd edasi teeb. Siin sigineb ta hästi; hiljem ilmub ta maksa pinnale, seal mitmesuguse suurusega walgeid ja kollakaid täppisi või plekkisi sünnitades, mis seest juustufarnase ollusega on täidetud. Harilikult on haige looma maks suurem, tuleb aga ka seda ette, et maks oma loomulikult suurusest vähem on. Viimast nähtust tuleb nende haigete juures ette, kes juba kauemat aega koksiidiosi tõbe käes on kannatanud. Pealegi on niisugune maks väga pudew. Kes tiisikuses äraturnud kana maksa on näinud, see võib enesele ka koksiidiosi tõbes põdewat kodujänese maksa ette kujutada, sest neil on wälimiselt väga palju farnast. Kuidas haigus maksa sisse satub, ei ole veel kindlasti teada, aga arwatawasti sünnib see toidu ja joogiwee kaudu, kus haigussünnitawad idud sees on. Jse-ärans kergesti jääwad noored kodujäneseid sellesse haigusse, sest nende maksa kude on õrnem ja nõrgem tõbeidudele wastu panema. Wanade kodujäneste juures, kes pikaldase maksa koksiidiosi haiguse käes kannatawad, pole tõbe mitte kerge ära tunda, sest nad näewad kaunis terwed välja. Sellepärast on kaunis raske wälimiste tundemärkide järel otsustada, kas loom nimetatud haigust põeb või mitte. Ainult seda võib tihti tähele panna, et haiged loomad nõrgaks jääwad, hästi süüa ei taha, wäljaheited neil wedelad on, aga need pole mitte kindlad tundemärgid, sest ka teiste haiguste puhul võib seda tähele panna. Kindlat otsust annab ainult haige ehk surnud looma lahtilõikamine ja maksa uurimine, millel ülemalkirjeldatud tundemärgid peawad olema. On kindel, et kodujäneste seas nimetatud haigus lahti on päänenud, siis tulewad kõik kahtlased loomad ära tappa, sest arstimine siin midagi ei aita. Peale selle peab kaswatufes põhjalik puhastamine ja puuride desinfitseerimine käile wõetama.

Soolikate koksiidiosi haigust tuleb ka kaunis tihti ägedal ehk pikaldasel kujul ette. Kodujänese võib ka

ühel ja selfamal ajal soolikate ja maksa ehk jälle nina kokliidiosi tõbe põdeda. Kui haigus ägeda kuju omandab, siis võib ta, nagu teisedki külgehakkavad haigused, lühikese aja jookkul suurema osa loomi maha murda. Haiguse fundemärgid on järgmised: haiged loomad ei taha süüa, väljaheitel — wedelad kõht — jäme ehk punnis, armastavad kõhu peal lamada, waade — kurb, silmad eluta jne. Mis pikaldase haiguse wormise puufub, siis polz ülemalkirjeldatud fundemärgid mitte nii selgesti näha, haige loom lööb, — aga ilma suurema isuta, ta jookseb, — aga see sünnib ilma eluta. Näha on, et loomal täieline terwis puudub, et mingisuguse haiguse all kannatab. Kui meie haige ehk lõppenud looma lahti löikame, siis näeme, et jäme soolikas üles on paistetanud, peene ja pimesoolikatel põletik sees, mida weniw punakas ehk walkjas ila katab. Niisugused fundemärgid on wanematel kodujänestel, kuna poegadel need nõrgemad on. Pikaldase kokliidiosi tõbe käes põdejate kodujäneste soolikate ilanahad on weel rohkesti walkjaid teri wõi täppe täis. Ehk küll wiimast haigusewormi kergem on arstida kui eelmist, siiski on tihti kõik waew asjata. Iseasi on muidugi siis, kui wõimalik oleks haigust kohe orstima hakata. Niisugusel korral antakse haigele looma suuruse järel $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ theelusikatäit glauberi soola, mida enne tuleb wähele wee sees leotada. Noortele poegadele weel wähem anda, umbes $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{5}$ theelusika täit. Nõndasama võib arstimiseks koirohtu ehk jälle kalomeli (0,02 gr.) sisse anda. Kokliidiosi haiguses põdenud loomi ei sünni mitte süüa. Nad tulewad kas ära põletada, ehk sügawasse maa sisse matta. Olgu weel tähendatud, et kokliidiosi haiguseidu, mis kodujänese peal elutseb, mitte inimestele ega ka teistele koduloomadele hädaohtlik pole.

6. Tuberkulos ehk tiisikus.

Tiisikus on nii inimeste kui ka koduloomade seas wäga laialilagunenud haigus. Tuberkulohaiiguse sünnitaja piiselukas elab mitmesuguste sifemiste organide: koplu, maksa, soolikate jne. sees. Kodujäneseid, iseäranis Belgia hiiglatõug, on selle tõbe wastu kaunis õrnad. Kodujäneseid wõiwad seda haigust kokku puutumise teel ka teiste koduloomade, nagu kanade, sarwloomade jne. käest laada, kui need tiisikusel on, sest see batfillus elutseb kõigis koduloomades kui ka inimeses.

Haiguse tundemärgiks on see, et tuberkuloos olewad loomad wähehaawal ikka lahjemaks jääwad, selle peale waa-tamata, et nad suure iluga lõõwad. On aga loomad foolika-tuberkuloos, siis wõib haigust rohkesti pasandamisest ära tunda. Pealegi puudub neil, kes foolikatuberkuloos on, lõõgi-ifu. Haiged loomad ei jää mitte ükli lahjaks, waid on ka werewaelad; seda wõib suu ning kurgu ilanohkadest märgata, mis õige kah-watanud paistawad olewat. Will on haigetel loomadel tombus ja lalis. Wiimaks lõpeb loom üleüldise nõrkuse kätte ära.

Kõige sagedamine jääwad kodujänesed kopsutiilikuse. Sel korral jääwad loomad õige ruttu lahjaks, hingamine on kiire ja suurte raskustega ühendatud; nad kõhiwad ja ajawad suust mädasarnast röga wälja. Tihti ajawad kaela ja pea ümbrusesse kaunis suured muhud üles, milles juustufarnast kollast mada leidub. Peale selle on haige looma põrn suurem kui harilikult. Surnud wõi tapetud looma kopsust ja foolika-
teft leiame rohkesti kollast karwa plekkisid, milles haigust sünnitaw batfillus elab.

Kõik kahtlased loomad tulewad ära tappa, et haigus mitte terwete külge ei saaks minna Tarberiistu ja korterit tuleb põhjalikult puhastada, nagu eelmise haiguse juures kirjeldatud.

7. Ilajooksmine.

Selle haiguse tundemärgiks on alatine märg ja ilane suu ja nina. Karwad on nina ümbruses kokku kleepinud ja tombus.

Haiguse põhjused on mitmesugused. Harilikult põewad nimetatud haigust noored kodujänesed, keda mustades, niis-
ketes puurides peetakse. Nõndasama annab ilajooksmisele liig märja roheline toidu andmine põhjust. Ka poolwedel pehme toit, nagu keedetud kartulid ühes wedelate köögijätistega, wõib tähendatud tõbe sünnitada. Mõnikord tekkib ilajooksmine sellest, et suu ilanahka mehanilisel ehk keemialisel teel äri-tatakse, self wahel antakse kodujänele terawate okasfega puuokli (kadakaokli) nārida ehk jälle käärima läinud rohelist toitu.

Kui me haige looma suu lahti wõtame, siis on see pu-nane ja paistetunud, keel kuiw ja iseäralise walge korruga

kaetud. Ühtlasi kaotab loom ka söögi-isu. Tihti läheb suu ilanaha põlelik ka kurgu ja kõrisõlme peale edasi. On suu ilanaha peal väikseid wistrikuid ja paisid näha, siis on külgehakkawa ilanaha-põletikuga tegemist.

Haiguse arstimist tuleb sellega peale hakata, et haige terwetest eraldataks ja iseruumi paigutataks. Suu ilanahka tuleb äädikawee ehk meega klaas- ehk gummipritsi abil priftida. Wäga hea on ka 2% hüpermanganihaput-kaalit pruukida. Haige looma nina pistetakse selle wedeliku sisse. Mokad, suunurgad, kael ja rind, mis ilajooksmise mõjul palawad on, tulewad karboli- ehk flinksalwiga määrada.

8. Jmetajate kodujäneste udarapõletik.

Udarapõletiku põhjused wõiwad mitmesugused olla: 1) külmetamine, 2) rohke piima pealetungimine, 3) udara pigistamine, hammustamine ehk kriimustamine ja 4) udara piimafoontesse mustuse sattumine. Wiimasel juhtumisel tuleb haigust seal ette, kus puurid mustad, puhastamata ja niisked on. Udara hammustamises ja kriimustamises wõiwad ainult wanedamad pojad süüdi olla, kuna wäga noortel, alla 4 nädala wanustel poegadel hambad ja küüned selleks alles liig väikesed on. Rohke piima pealetungimine wõib siis tulla, kui pojad ema juurest ära wõetake ehk kui poegi piima rohkusega wõrreldes wähe on. Külmetamise põhjusel tuleb udarapõletikku aga kõige sagedamine ette, sest ema kihtub pesa walmistamiseks oma kõhu pealt rohkestest willu ära.

Haigus annab ennat selle läbi funda, et udar üles paistetab ja punaseks lööb. Pärast läheb udar kõwaks ja liniseks.

Tähendatud haiguse puhul wõetakse pojad emalooma juurest ära ja söödetakse neid eraldi piima ja pehme toiduga, kui need weel väikesed on. Haige loom ponnakse kuiwa kohta ja määratakse tema udarat waeliniga ehk soolamata wõiga. On aga paisid tekkinud, siis lõigatakse need lahti, puhastatakse ära ja pestakse 2% kreoliniweega puhtaks.

9. Silmahaigused.

Silmapõlentikku tuleb kaunis tihti noorte poegade ja wanade isa-kodujäneste seas ette. Haiguse põhjuseks on suure-

maht jaolt ikka niisked, halwa õhuga kodujänestetallid. Silmadeft tilgub esialgu wähe wett, mis pärastpoole aga mädaks wõib muutuda ja silmanaha kinni kleepida. Ka karwad filmade ümber on kokku kleebitud.

Kõige paremaks selle haiguse arstimise abinõuks on puhas õhurikas tall ja puur. Haige looma silmi pestakse kummeli-theega ehk sooja weega paar korda päewas. Jookleb aga filmist mäda, siis on see külgehakkaw ja peab selle eest ter-weid loomi hoidma. Tilguwad silmad aga kokkidiolihaiguse tagajärjel, siis ei aita arstimine.

10. Puhufusehaigus.

Puhufusehaiguse põhjuseks on, nagu teistegi koduloomade juures, rohke roheline, iseäranis ristikkeina-toidu söömine. Haige looma magu on gaaside mõjul wäga täis ajanud, ja ka hingamine on raskendatud.

Selle wastu on kõige parem 3—5 tilka salmiakuwaimu kohwilulika-täie weega lisse anda. Soowida oleks, et loomad sel ajal ka rohkesti liigukiwad. Kui peale rohuandmist $\frac{1}{2}$ tunni jooksul paranemist märgata pole, siis tuleb salmiku uueste 3—5 tilka lisse anda. Peale paranemist wõib nende loomade juures suurt söögi-ifu tähele panna.

Et haigus mitte enam ei korduks, peab söötmisega ette-waatlik olema, iseäranis roheline toidu andmisega. Söödetakse peale haigust loomadele kanarpikku, siis pole haigesjäämist karta.

11. Seedimiseorganide haigused: pasandamine ja kõhu kinniõlek.

a. **Pasandamine.** Pasandamise põhjuseks on enamaste ikka rohke roheline toidu andmine. Nõndasama sünnitab pasandamist, iseäranis poegadele, rohke loomatoidu-juurikate söömine, kui need pealegi weel külmawõtetud on. Ka teised haigused, nagu tuberkulos, gregarinos j. t., wõiwad pasandamise põhjust anda.

Kõige parem on niisugustel kordadel haigele loomale kuiwa loitu, nagu terawilja, leiba, kuiwatatud ristikkeina jne. anda. Wäga hästi mõjub ka rauawitrioli ja kadakamarjade andmine. Õlimeest segatakse noa offaga wähe pehme toidu hulka, wiimast

löödetakse haigele loomale peenedatud olekus kas leiwaga ehk pehme toiduga.

b. **Kõhu kinnioleku** põhjuseks on harilikult ikka rohke kuiwade toitude söötmine. Selle wastu aitawad kõige paremine haljas toit wõi loomatoidu-juurikad.

Sellest wõib järeldada, et seedimisehaiguste sünnitaja harilikult ikka korratu ühekülgne söötmine on.

12. Kodujäneste-kaswataja kodune aptek.

Loomakaswatajal peakiwad kõige tarwilisemad arstirohud alati kodus olema, et haiguse korral waja poleks selle pärast apteeki minna. Toon siin tähtsamate arstirohtude nimekirja.

A. Wälimiste haiguste jaoks.

1. **Kreolin** ehk **lüsol**. Kumbagi arstirohtu tarwitatakse 2°/_o sulatisehaawade, kärnade, nahaparasitide puhul; 3—5°/_o seguna hariliku wee ehk lubjawee hulgas tallide ning puuride pesemiseks ja puhastamiseks.

2. **Tina wett** (Bleiwasser) tarwitatakse wäänamise ehk nikastamise korral palawiku jahutamiseks.

3. **Maarjajää** 1°/₂—1°/_o sulatist pruugitakse suguorganide-katarri puhul pritsimise jaoks. Ilajooksmise puhul kastetakse haige looma nina 5°/_o sulatise lisse.

4. **Peruballam**, mida piiritusega lahjendatakse, wõetakse kärnatõbede arstimise puhul tarwitusele.

5. **Hüpermanganihaput** kaalit pruugitakse 2°/_o wedelikuna ilajooksmise-haiguse korral.

6. **Glütserin** tarwitatakse kärnade pehendamiseks.

7. **Jodoform-kolloidium**. Werejooksu wastu kui ka haawade määrimiseks, mis hästi ei taha paraneda.

B. Sifemiste haiguste jaoks.

8. **Rauawitrioli** on wäga hea pasandamise korral haigele loomale 1°/₂—1°/_o wedelikuna lisse anda.

9. **Eukalüptuse- ja kamferiõli**, ühesuuruste määradena segatult, filgutatakse nohuhaiguse puhul loomale ninasse.

10. **Rhabarberitinktuuri** pruugitakse, siis kui kodujänestel kõht kinni on.

11. **Terpentiiniõli** pruugitakse puhutusehaiguse korral, loomale 3—5 tilka theelufika-täie lubjawee sekka segades. Nõndasama tarwitatakse seda õli ka tõrwaauru tegemiseks.

XX. Raamatupidamine kodu- jäneste üle.

See kodujäneste-kasvataja, kes lihikindlalt oma loomakasvatusega tahab edali minna, peab effewõtte lisetulekute ja wäljaminekute üle raamatuid pidama, kust näha wõib, kas see ennast ära talub wõi mitte. Arwan, et paljud kodujänestepidajad raamatupidamise peale käega lööwad, seda päris tähtsaks asjaks peawad. Uusun, et arukamad siiski asja tähtsusest aru saawad ja oma raamatutesse märkusi teewad, mis ju kirjaoskajale inimesele raske pole. Arusaadaw, et raamatupidamine neile kõige tähtsam on, kes juba suuremal arwul kodujäneseid peab.

Kui raamatupidamise enese juurde asume, siis näeme, et see päris lihtne asi on, millega iga inimene ilma õppimata walmis saab.

On kahte raamatut waja: 1) kasfaraamatut ja suguloomade registrit. Kasfaraamatuks wõib raamatukauplusest ostetud kontoriraamatut tarwitada, kus rahasummade jaoks juba jooned sees. Kasfaraamatu esimestele lehekülgedele kirjutame 1. jaanuaril kõik kaswatuses olewad kodujäneseid, nende tarberiistad (puurid, löögi- ja jooginõud), toiduained ja möödaläinud aasta puhaskasu, kui seda on. See nimetatakse ka inwenturiks. Panen siia inwenturi proowi-lehe üles.

Inwentur 1. jaanuaril 1921 a.

Asjade arv	Asjade nimetus	Hind		Summa		Tähendused
		m.	p.	m.	p.	
	Sularaha kassas, 1920 a. ülejääk . .	—	—	160	75	
	Kodujäneseid:					
0,1	Suur hõbekodujänes nr. 54—2 aast.	200	—			
1,0	" " nr. 18—2 ¹ / ₂ "	180	—			
0,2	" " nr. 52 ja 53—7 k.	300	—			
2,2	" " 2 kuused pojad	200	—			
0,1	Segawereline 1 ¹ / ₂ aastane nr. 11 . .	80	50	960	50	
	Tall, puurid ja tarberiistad 1. jaanuari 1920 a. inwenturi järel . . .	1080	25			
2	uut puuri ostetud 1920 a. à 30 rbl.	60	—			
10	" lõime " " " " à 10 "	100	—			
				1240	25	
	20% wananemise % mahakirjutada	240	25	1000	—	
10 p.	kartulaid, heinad, juurikad . . .	—	—	1500	—	
	Summa . .	—	—	3621	25	

Inwenturi raamatuse kirjutatakse lisse: 1) sularaha, mis näit. möödaläinud aasta lõpul 31. detf. 1920 a. kassas oli; kassas olewa puhtaraha all tuleb muidugi seda rahasummat mõista, mis kodujäneste ja nende produktide müügist, peale kulude mahaarwamiist, aasta lõpul puhtakassuna järele on jäänud, kui seda üleüldse on, 2) kõik kodujäneseid nende wanaduse peale waatamata, 3) willanahad ja uduwill, 4) tall, puurid ja teised tarberiistad ja 5) kõik toiduained, mis kodujäneste jaoks on ostetud.

Talli, puuride ja tarberiistade lisekandmise juures tuleb tähele panna: et kõik need asjad, mis aasta warem, i. o. 1. jaanuaril 1920 a. inwenturi järel olid, nende selleaegse inwenturi hinna järele kõige pealt uude (1921 a.) inwenturi üles wõetaks, 2) möödaläinud aasta jooksul (näit. 1920 a.) juurde ostetud tarberiistad, puurid jne. üles tähendada ja 3) lõpuks endiste (1920) ja uute tarberiistade ühiselt kogusummaist 10—20% wananemise ja kulumise jaoks maha arwata ja peale selle ülejäänud summa uude (1. jaan. 1921 a.) inwenturi kirjutada.

Kui niiviisi kõik asjad õiglase turuhinna järel hinnates inwenturi on üles tähendatud ja terve summa kokku wõetud,

siis wõime näha: 1) kui suur põhikapital (Actio) nende all
 kinni on ja 2) kas ettevõtte kahju või kasu toob. Kui keegi
 ühel aastal näituseks, rohkesti tarberiistu ostab, puuribid ehi-
 tab, mis kõik kulu nõuavad, siis võib aasta lõpul kasaraa-
 matu järel offustada, et sel aastal on ettevõtte kahju toonud.
 On meil aga inwenturi raamatusse aasta jooksul murefletud
 asjad sisse kantud, siis võime näha, et põhikapital, meie wa-
 randus, on suurenenud, olgugi, et kasaraamatu järel meie
 nagu kahju oleksime saanud. Teisel aastal jälle võib kodu-
 jäneste-kasvataja rohkesti kodujäneseid ära müüa, millest
 aasta puhaskasu suureks võib kasvada, kui meil inwentur ei
 näitaks, et ka loomade arv, põhikapital või warandus on
 vähenenud. Lasub aga ettevõtte peal võlg (Passiv), siis tuleb
 see põhikapitalist maha arvata.

Nüüd asun kasaraamatu pidamise juurde, mis
 niisama tähtis on kui inwentur. Inwenturi järel jätame veel
 mõni leht puhtaks, kuhu aasta jooksul ostetud tarberiistad
 sisse kantakse. Kasaraamatu jaoks on kaks lehekülge vaja,
 pahem ja parem. Pahema lehekülje peale kirjutame kõik sisse-
 tulekud, mis kuu jooksul kodujänestest oleme saanud, kuna
 parem lehepool väljaminekute jaoks on. On üks lehekülg
 enne kuu lõppu täis saanud, näituseks väljaminekute osas,
 siis võetakse lehe all terve summa kokku ja kantakse üks leht
 edasi, jälle parema lehekülje ülemise rea peale, kust siis järg-
 newad väljaminekud edasi kirjutatakse. Kuu lõpul võetakse
 nii sissetulekud kui ka väljaminekud kokku, kusjuures sisse-
 tulekuteft väljaminekud maha arvatakse ja ülejäänud summa
 saldo nime all väljaminekute, parempoolsele leheküljele märgi-
 takse. Juhtub aga seda, et väljaminekud suuremad on kui
 sissetulekud, mis veel mitte kahju ei tähenda, siis oleks tarwis,
 et aasta algul kodujäneste-kasvatuse väljaminekute katmiseks
 teatud summa raha jookswa kapitali nime all kasaraamatusse
 pahemale poole sisse kantaks. Niisugust jookswat kapitali on
 iseäranis siis tarwis, kui kodujäneste kasvatusega peale haka-
 takse, nendest aga veel sissetulekut ei ole. Nõnda näib
 ka see aastal sündida, kui eestulewal aastal kodujäneseid ega
 nende saaduseid müüa ei saa. Arusaadaw, et jookswate asjade
 õiendamiseks määratud rahasumma ei pruugi mitte isekasas
 olla, waid see seisab kasvataja muu rahaga ühes. Pealegi ei
 pruugi see summa kuigi suur olla, nõnda, kuidas tarwidus ja
 asutuse suurus seda nõuab, näituseks, 250, 500, 1000 või

rohkem marka. Kuidas kasfaraamatut peetakle, selle kohta toon allpool ühe kuu kokkuvõtte üle näitufe.

Pahempoolne leht. Jaanuar 1921 a. Parempoolne leht.
Sissetulekud. Väljaminekud.

Põlv	Asjade nimetus	Hind		Summa		Põlv	Asjade nimetus	Hind		Summa	
		m.	p.	m.	p.			m.	p.	m.	p.
1	Sularaha kasfas inventuri järel . . .	—	—	160	75	2	1 puud otre ostetud	150	—	150	—
1	Jooskwa kapitali jooks . . .	—	—	500	—	10	2 sawift lõõginõud	15	—	30	—
15	0,1 hõbekodujänese nr. 52 müüsin hra N. N.	150	—	150	—	11	1,0 hõbekodujänese 10-kuulise hra L. M. käest ostnud . . .	200	—	200	—
20	0,1 hõbekodujänese nr. 53 kodus ära tapetud . . . liha 4½ H. . . .	120	—	120	—	15	Rohelise seepi (arstimiseks) ostetud . . .	5	50	5	50
26	1 hõbekodujänese parkimata willanaha ära müünud	50	—	30	—	18	1 uus puur hra A. A. juures teha lastud	80	—	80	—
26	1,0 hõbekodujänese 3-kuulise poja ära vahetanud hra K. P., kus juures peale sain	20	—	20	—		Summa	—	—	465	50
	Summa	—	—	980	75		Saldo	—	—	—	515 25
		—	—	980	75			—	—	—	980 75

On kuu lõpul väljaminekud ja sissetulekud kokku võetud, siis kanname saldo (sissetulekutele ülejäänud summa) järgmise kuu (veebruari) sissetulekute lehekülje peale. Ja nõnda kestab sissekirjutamine aasta lõpuni. Wana aasta wiimasel päeval, 31. detl., võtame saldost jookswa kapitali maha, kanname ülejäänud sularaha summa järgmise aasta (1922 a.) kasfa ja inventuri raamatusse. Oleme 1. jaanuaril inventuri walmis teinud ja selle juurde ka mõõdalainud aasta saldo wõi ülejäänud sularaha arwanud, siis on meil eelmise aasta inwen-

turigu võrreldes offus käes, kas meie (1921 a) moodsalainud aas'al kodujäneste pidamisega kahju wõi kasu oleme saanud. On (1922 a) järgmise aasta inventuri koguluma moodsalainud aasta (1921 a.) omaga võrreldes suurem, siis oleme kasu, wastasel korral aga kahju saanud.

Teine tähtis kodujäneste-kaswataja raamat on suguloomade register. Selle jaoks kõlbab harilik heft wõi klade, kuhu igaüks tarwilised jooned kodu sisse tõmbab. Iga sugumaa ja isa jaoks jätakse terve lehekülge, kuhu siis kõik märkused üles tähendakse, mis iganes tarwis. Selle juures on waja, et igal isal ja emal oma nummer ehk mõni muu märk peab olema, mis ka puuri kohal ukse külge olgu riputatud. Mujal on märkimise jaoks iseäralised tangid alemas, mis märkisid kõrwalehe sisse löowad. Meil puuduwad need, sellepärast nummerdame oma kodujäneseid puuride kaupa ära, et sellega segadust loomade wahel ära hoida. Mis sugune suguloomade register peab olema, seda näitawad allpool kokku seatud lehed.

Suur hõbe-emakodujänes Nr. 54.

Wanadus: sünd. 2. jaan. 1920 a. Karw: tumehall. Raskus 8 kuulif. 8¹/₂ naela. Tema sünnitajad: ema nr. 1 tumehall, isa nr. 3 helehall. Põdes sügifel 1920 kerge nohuhaigufe käes. Täiesfi terve loom.

Misfugufe isakoduj. paaritad	Paaritamise aeg	Poegis	Poegade arv	Sugu	Noorte №. Ne wõi märgid	Tähendused noorte poegade kohta *
Nr. 18	2/II 20	5/III 20	6	3,3	54 a.	Kõigil wäga ilus ja ühtlane willanahk. 0,1 furi 3 kuulifelt puhutusehaigusle.
Nr. 18	25/V 20	25/VI 20	8	5,3	54 b.	Nagu eelmisedki.
K. P. kodujäneselega paaritad (Isa tume)	20/VIII 20	21/XI 20	4	1,3	54 d.	Willanahad on liiga tumedad, sest isa oli ka tume. 1,0 on päris must, wähe walgeot-faga karwu.

Suur hõbe isa-kodujänes Nr. 18.

Wanadus: Sündinud 13/VII 19 a. Karw: helehall. } Ostetud K. P.
 Jfa: keskmise karwaga hall; em a: walkjashall. } 13/II 20 a.

Millal paaritatu- tud	Mis- suguse emaga	Päemate arw	P ä r i w u s	Tähendused.
2/II 20	Nr. 54	6	Pärandab hästi tõu tunde- märkiid edasi. Poegade hulgas rohkesti walkjashalliid.	
25/V 20	Nr. 54	8		
26/V 20	Nr. 52	5		

Kui niiviisi kõik kodujänesed suguloomade regifrisse on kirjutatud, siis võime igal ajal noorte põlwenemist või wõrsu-
milt tundma õppida, mis suguloomade kaswatuses väga tähtis
on. Ei taha sellega veel öelda, et liin näituseks ettetoodud
suguraamatu leheküljed kõige paremad ja otstarbekohasemad
on, igaühel jääb ju wabadus neid muuta, täiendada, nõnda
kuidas asja hea kordaminek seda nõuab. Soowida jääb, et
meil tõilisemad kodujänestekaswatajad ka lihtsa raamatupida-
mise oma kaswatuses lisse seaks, sest seda nõuab tema ette-
wõtte edu ja tulewik.

XXI. Kodujäneste-kaswataja töökalendar.

Kodujäneste-pidaja wõib oma asja hästi tunda, wilunud loomakaswataja olla, aga siiski ka wäga tarwilist tööd wahel unustuse tõttu tegemata jätta, algajaid ei mokia rääkidagi. Sellepärast on niisugune töökalendar, kus igal kuul ettetulewad tähtsamad tööd üles on tähendatud, wäga tarwiline meeletule-taja, et kõik õigel ajal saaks ära tehtud.

Jaauuar.

Meil on jaauuar kõige külmem kuu, millal iseäralise hoo-lega peab kodujäneseid käreäda külma ja suurte lumetuiskude wastu kaitsma, kui puurid wäljas seisawad. Walju külma korral tuleb puuridesse rohkesti suwewilja põhku, õlgi ehk puu-lehti panna, mis neile warjuks on. Tuulustel ilmadel riputa-takse puuri ukse kohta õlematt ehk mingisugune paksem riie, et lumi ei saaks kodujäneste puuridesse tungida. Üleüldse on jaauuari kuul kodujäneste-pidajal wõrdlemisi kaunis wähe tööd. Külma tõttu ei lasta nüüd kodujäneseid mitte poegida, sest wali talweilm wõib pojad ära wõtta. Kellel aga kodu-jäneseid ületalwe kinnistes ruumides peetakse, need wõiwad sel kuul emakodujäneseid sugutada lasta, wastasel korral mitte.

Kõige külmematel päewadel pole mitte soowitaw looma-toidujuurikaid õõseks neile ette anda, sest need wõiwad puuris ära külmetada. Juurikaid päewal anda, õõsel wõib terawilja ehk häid heinu ette panna.

Weebruar.

Ka see kuu on meil külma poolest jaanuari sarnane. Loomade kaiffeks neidama abinõusi tarwitusele wõtta, mis jaanuari kuulgi. Üksikud kaswatajad paaritawad oma kodujäneleid, et waraseid poegi saada. Paaritamise juures tuleb aga seda tähele panna, et see enne kewadist karwaajamist sünniks, sest karwaajamise ajal sündinud poegade will pole mitte ühtlane. Meie maal kodujäneled enne märtsi lõppu talwe karwu maha ei aja, mille käiku muidugi soojus kiirustab. Sel kuul wõib weel kodujäneleid paaritada. Kellel aga jaanuari kuu paaritamisest pojad sündinud, nende eest tuleb suuremat hoolt kanda, et külm poegi ära ei wõtaks. Ei tohi aluspõhust puudus olla, millest wana poegade pesaehitamiseks materjali wõtab. Et nüüd weel kewadised rohutaimed puuduwad, sellepärast peab poeginud emaloomadele piima andma, mis poegade kaswamist kiirustab.

Märts.

Nüüd hakkawad kodujäneled oma talwekasukat maha ajama. Ja nagu teada, ei sünni sel ajal kodujäneleid mitte sugutamise otstarbeks tarwitada. Wäga soowitaw on neile karwaajamise ajal linaseemnete jahu ja suhkrupeetilid anda, sest need annawad karwale ilusa läike. Selleks otstarbeks kõlbawad ka kanepi ja päwalille seemned ja õlikoogid, kui neid pehmetoidu hulka segatakse. Sel ajal kardawad loomad enam külma, sellepärast on soowitaw neid ka rohkem külma vastu kaitsta. Mitte kõik loomad ei hakka ühel ajal wana karwa maha ajama, waid ühed warem, teised hiljem. Karwaajamise aeg oleneb paljn ilmast; on kewade warasem — siis ruffawad ka loomad oma talweülikonda suwe vastu wahetama. Kõik tähelepanemine selle peale pöörata, et kodujäneleid hästi saaks söödetud, iseäranis suguloomad, sest siis lõpeb ka karwaajamine warem.

April.

On karwaajamine lõppenud, algab kodujäneste-kaswatal tähtis ajajärk, nimelt paaritamine ja noorte poegade kaswamine. Et see aeg läheneb, sellepärast on soowitaw kodujäneste tallid ja puurid põhjalikult ära puhastada. Selleks otstarbeks wõib lifoli- ja 3% kreoliniwest üksteisega segatult

farwifada. Niifugune puhastamine häwitab kõik haiguse idud ja kahjulikud seemned. Tiineid kodujäneseid rammusa toiduga sööta, wähewääriliste toitude andmist vähendada. Poegiwate emade eest iseäralist hoolt kanda. Äрге unustage ka paari- tamise aega üles märkimata.

Mai.

Nüüd on karwaajamine täielikult lõppenud, sellepärast wõib mai kuul paaritamist julgesti ette wõtta. Emad, keda aprillil paaritati, toowad pojad.

Et sel kuul juba wäljast rohelist toitu saab, siis mõjub see ühtlasi ka poegade kaswamise peale. Kellel wõimalik, see korjaku wõililla ja söötku nendega imetawaid emasid. Rohelise söötmisega peab ettewaatlik olema, sest järsku ei wõi seda mitte suuremal määral anda, muidu sünnitab rohke roheline andmine seedimise korratust. Ei ole mitte hea märga rohtu ega ka noort ristikeina kodujänestele sööta, see sünnitaks puhufushaigust. Nüüd tuleks agarasti nõgeste korjamise ja kuiwatamisega peale hakata, sest mai kuul on need weel mah- lased ja rammusad. Kellel maad on, see peaks nüüd looma- toidujuurikate seemned maha külma.

Juuni.

Et kodujäneste ülespidamine odavam oleks, tuleb selle kuu lõpul ristik-, timoti- ja aasaheina korjata ja talwise taga- wara jaoks kuiwatada. Loomi söödetakse nüüd peajasjalikult rohelistega ja peenarde pealt korjatava umbrohuga. Tuliseks ehk käärimaläinud rohtu mitte anda. Webruari kui ka märtsi kuul sündinud pojad üksteisest lahutada, sest noorte isaloomade juures ilmuvad juba suguiha tundemärgid. Et soojuse tõttu kõiklugu haigused kergesti laiale wõiwad laguneda, sellepärast peab puurisid tihedamini puhastama. Wäga soowitaw on puu- risid lubjaweega seest ülepinsfeldada. Sel kuul kõiklugu leht- puude, nagu wahtra-, kase-, niine-, saare okli korjata ja talwe jaoks kuiwatada.

Juuli.

Seefama töö mis juuni kuulgi. Sel kuul wõetakse mail sündinud pojad wana juurest ära ja asetatakse isepuuri. Pare- m on, kui mitte kõik pojad korraga emakodujänele juurest ära

ei saaks wõetud, sest siis wõib hea ja rohke piimaga loom selle all kannatada. Jätakse esialgu ema juurde mõneks päewaks paar-kolm nõrgemat poega, kes tema piima ära tarwitaks. Peale poegade ärawõõrutamist lastakse emakodujänes paar nädalat puhata, et ta jõuaks kosuda. Nüüd wõib kõiklugu lõhnawaid rohtusid korjata, nagu kõõmleid, piparmündi, peterelli lehta ja neid kuivatada, et nuumamise ajal oleks liha maitsesõõtmiseks midagi toidu hulka panna. Ka sel kuul wõib weel noori lehtpuu kaswusid korjata ja kuivatada.

August.

Needamad tööd, mis kahel eelmisel kuul. Söödetakse peaaesjalikult rohelist toiduga. Puuri puhastatakse tihedamini. Noori poegi wõõrutatakse emadest. Noored isad paigutatakse igaüks isepuuri. Selle kuu lõpul ei paaritata enam emadid, sest järgmisel kuul algab juba lügisene karwaajamine, mil ajal emad kandmise peal ei wõi olla. On aga sooja lügiselt loota, siis wõib ka weel augusti kuu lõpul paaritamist ette wõtta. Sel kuul korjatakse weel wiimased heinad ja rohud talwise tarwitamise jaoks. Nüüd on kodujänesete-pidajal kõige rohkem poegi sugu ja nuumamise jaoks. Sellepärast peaklid nüüd algajad noori kodujäneseid ostma. Ka nuumamisega wõib selle kuu lõpul peale hakata.

September.

Sügise jõuab lähemale, loomad hakkawad oma kerge suwe ülikonda talwise wastu wahetama. Sellepärast tuleb kodujäneseid nüüd rikkalikult rammuda toiduga sööta. Karwaajamise ajal ei tohi linaseemneid mitte ära unustada, kui soowitakse ilusa läikega willanahku saada. Et nüüd karwaajamine täiel hool, sellepärast ei tohi neid milgi tingimisel sugu jaoks tarwitada. Noored isad üksteisest lahus hoida, muidu on taplemine nende wahel igapäewane asi, mille tõttu nad oma nahad ära rikuwad. Nuumamine kestab edasi. Wanu kodujäneseid ei wõi mitte enne karwaajamise lõppu tappa, kui soowitatakse ilust ja ühtlast willanahka saada. Selle kuu lõpul tuleb talwise tarwitamise jaoks ka kartulaid muretseda, sest nüüd on neid wõimalik odawamalt saada. Kartulaid ei wõi mitte wäga soojas ruumis alal hoida; paras soojus on +5° C. järel.

Oktober.

Nüüd on paras aeg talwe jaoks loomatoidu juurikaid muretleda, kui kodujäneste-pidaja pole ise saanud neid kasvatada. Kõige parem hoiukoht on keldris, wõib ka kuhjas hoida. Sellel kuul algawad suuremad õökülmad, mis ajaks nende puuridesse rohkemal määdul aluspõhku riputatakse. Meie kodumaal on ilmad oktobri kuul kõige halwemad, niiske külm õhk sünnitab haigusi, mispärast loomi halwa ilmade mõju wastu peab kaitsma. Nüüd langewad ka puudelt lehed maha, sellepärast tuleb neid kuiwal ajal kokku riisuda ja talwe jaoks kuiwas kohas alal hoida. Ka karwaajamine hakkab sel kuul lõppema. Paaritamine seisab nagu eelmisel kuulgi. Rõigab nuumloomade tapmine.

November.

Sügisene karwaajamine on täiesti lõppenud. Sel kuul tapetakse nuumatud loomad, kui neid kellegil on, sest willanahk on nüüd kõige ilusam. Kellel kodujäneseid kinnistes puurides peetakse, see wõib nüüd neid peale karwaajamist paaritada, sest talwel sündinud poegadel on suwistest poegadeist parem willanahk. Seisawad loomad aga wälistes puurides, siis tuleb iseäranis selle eest hoolt kanda, et nende elukorterites mitte läbitõmbawat tuult ning niiskust ei oleks. Et nüüd enam pole rohelist anda, siis hakatakse loomi kuiwatoiduga söötma. Kuiwatoidu andmise korral ei tohi weeandmist ära unustada.

Detsember.

Aasta jõuab lõpule, sellepärast peab kodujäneste-pidaja oma raamatud järele waatama, kuipalju kulu wõi tulu kodujäneseid temale aasta jooksul on teinud.

Talwe on käes, kodujäneseid istuwad rahulikult oma puurides ja ootawad, et inimene nende eluülespidamise eest hoolt kannaks ja halwade ilmade mõju wastu kaitsleks. Ka sel kuul on kodujäneste willanahad wäga head, karwad kinni ja will tihe. Kõik ülearused loomad, noored ja wanad, ära tappa ehk müüa. Ka nüüd wõib kodujäneseid paaritada, kui nende puurid mitte wäga külmas ruumis ei seisa. Loomi ainult paar korda, hommikul ja õhtul, sööta. Õhtune söötmine olgu rikkalikum. Joogiwesi ei tohi puududa ja see peab leige olema. Külmetanud juurikaid mitte sööta.

XXII. Mitmesugused praktilised juhatused.

1. Kuidas kodujäneselt kinnihakata ja teda tõsta?

Tihti ei mõista algajad kodujänesete-kasvatajad loomi tõsta ega nendelt kinni hakata. Kardetakse, et kodujänesed hammustavad. Nad hammustavad väga harwa, aga seda rohkem kriibivad nad küüntega. Sellepärast neid harilikult sülle ei võeta, vaid hakatakse tõstmise korral kodujänesel kukla pealt nahalt kinni. On aga raskemat tõugu loom tõsta, siis peab teise käe tagumise kehapoole alla panema, et loomal tõstmise juures sedawiili kergem oleks. Kunagi ei tohi aga kodujäneselt kõrwadest kinni hoides tõsta, sest sellega sünnitatakse loomale piina ja ka kõrwad saavad wiimaks wiga.

2. Kas võib kodujäneselt metsjänesega paaritada?

Mõnel võib mõte pähe tulla kodujäneselt kord ka meie hariliku metsjänesega katkuda paaritada. Nagu selle raamatu alguses tähendatud, on kodujänes koguni teist liiki (видъ) elajas kui metsjänes; iseliiki loomade wahel õnnestab aga paaritamine väga harwa, ja sellepärast on wähe lootuli seda teoks teha. Mitmed kodujänesete kaswatajad tõendawad, et

nendel korda olewat läinud kodu- ja metsjänese paaritamise teel järeltulewat sugu saada, keda leporitide nime all tuntakse. Et leporitifid saada, peab isaloom metsjänese, ema — kodujänese olema. Õpetatud mehed seda aga ei usu, et kodujänese ja metsjänese paaritamise kaudu poegi wõiks saada. Nad peawad niisuguseid teateid, nagu oleks kellegil korda läinud leporitifid saada, wäga kahflaseks. Üleüldse on leporitide saamise küsimus alles hoopis selgitamata. Sellepärast tehku igaüks ise proowi, kellel asja wastu huwi on.

3. Kuidas kodujänese wanadust tunda ?

Wäga tarwiline oleks ka kodujänese wanadust tunda. Nii wäga tarwiline kui see ka on, wõib tema wanadust ainult ligikaudu ära määrata, sest selleks puuduwad kindlad tunde-märgid. Kodujäneste wanaduse määramisel on hambad ja küüned mõõduandwad. Mida wanem loom, seda kollasemad hambad ja pikemad küüned. Isëranis wõib küünte pikkust wanaduse määramise juures arwesse wõtta. Selle kohta ei saa siin mingisugust mõõtu anda, seda peab igaüks ise harjuma ära määrama. Üleüldse elawad kodujäneseid keskmiselt 8—10 aastat wanaks.

4. Misuguseid willanahku tarwitawad nahakauplejad ?

Kodujäneste pidamises on ju wäga tähtis teada, misuguseid willanahku nahakauplejad ostawad, sest teadmatuse põhjusel wõime meie niisuguseid saadusi walmistada, millele furgudel ostjaid ei leidu. Karwa ehk wärwi poolest kõige ostitawamad nahad on: mustad, tumehallid, sinised, walged ja hõbedakarwalised, niihästi tumedad kui ka walkjad. Mitte willa karw üklinda ei ole mõõduandja, waid naha hindamise juures pannakse rõhku: 1) selle suuruse, 2) ühtlase karwa ehk wärwi, 3) willa tiheduse ja pakuse, 4) willanaha läikiwuse ehk läike peale. Ühtlasi peab will naha küljes ka hästi kinni olema. Kõige paremat willanahka saab, nagu ennegi tähendatud, nendest loomadest, kes talwisel ajal ära on tapetud.

5. Korjame kodujäneste wäljahelteid kokku.

Wäga tihti leiame, et kodujäneste lõnnik, nagu wäärtu-
leta aine, niisama laiale plllufakse, kuna ta ju wäga hea
rammuaine on, sest ta lisaldab õige rohkesti lämmastikku, mis
kõik kidurad taimed lahja maa peal lakkama ajab. Kodu-
jäneste puuride juures tunneme kibedat lõhna, mis peaasja-
likult ammoniak on, kuna wiimane just lämmastikku lisaldab.
Et ammoniak kerge äraaurama on, sellepärast peame püüdma
teda kinni hoida. Ja selleks kõlbab kõige parem turbamuld,
kui seda kodujänestele alla paneme. Kodujäneste lõnniku
paneme kuhugile warjulise kohta seisma, kuhu wihm ega weli
ei pääse ehk wiime kompostihunnikusse. Ehk kodujänes küll
wähe lõnnikut, umbes 3 puuda aastas, annab, siiski talub
ennast selle kokkukorjamine ausasti ära. Majapidamise kunst
just selles seisabki, et wäikeste asjadega mõistetakse kokku-
hoidlikult ümber käia.

6. Haputoidu walmistamisest talwileks tarwitam isek.

Talwel on neid toiduaineid wähem, millega kodujäneseid
sööta wõib, sest kõiklugu rohuliigid puuduwad. Et talwel
toiduainete wäljawalikut suurendada, selleks teeme juba sügisel
haputoidu walmis. Haputoidu walmistamiseks wõetakse kõik-
lugu umbrohud, nagu wõililla, nõgeseid, naafilid, siis weel
peedi-, kapla ja kaali lehti, ristikkeina jne. Nende lissetege-
miseks wõetakse suuremad waadid, aamid ehk tõrred, mis enne
tarwitamist keewa wee ja lehelisega puhtaks pestakse. Selle
järgi hakatakse hapukstehtawaid rohtusid ja aineid nõu lisse
laadima, mille juures iga 100 naela toidu kohta 1 nael soola
lissetehtawate ainete waele riputatakse ja hästi kõwasti kinni
tambitakse. Peedilehtede waele on soowitaw 100 naela toidu
kohta 4 loodi sõehappe-lupja, mis rohupoest saab, riputada,
sest see teeb üleliigsed hapud kahjutumaks. Peale seda on soo-
witaw rohu kihtide waele weel wähe märga odrajahu ripu-
tada, mis enne pruukimist paar päewa lastakse soojas kohas
hästi käärima minna. Niiviisi täidetakse nõu kõwasti rohu-
ainetega täis, pannakse lõpuks raske kiwi wajutiseks peale.
Roheline toit läheb kõwasti kinnitambitud olekus tuliseks ja
hakkab käärima. Et käärimine paremini lünniks, peab nõud

paar nädalat soojas kohas pidama ja pärast jaheda ruumi viima. Et haputoit nõude sees mädanema ei läheks, peab nii raske vajutis peal seisma, et velli või lake üle toidu seisaks. Niiwiisi valmistatud haputoitu söövad kõik koduloomad ühes kodujänestega väga suure iuga. Kui haputoidule veel keedetud kartulaid, ristikkeina hekslid, heinaseemneid või mõnda muud kuiwa toiduainet juurde lisatakse ja segi aetakse, siis on see päris jõutoit. Sellepärast püüame kõik rohud ja lehed kasulikult ära tarvitada, neid haputoiduks ümber muutes.

7. Lühendatud märkused kodujäneste kohta.

Kodujäneste-kasvatajad tarvitavad väga fihti mitmesuguseid lühendusi kodujäneste tõude nimetamise ja sugude ning willakarwa äratähendamiseks. Meil tuleb ka lühendatud tähendused või märkused tarvitusele võtta, sellega võib ruumi ja aja poolest kokku hoida.

A. Kodujäneste sugu tähendatakse järgmiselt:

- 1,0 = tähendab isakodujänest.
 0,1 = „ emakodujänest.
 1,2 = „ üks isa- ja 2 emakodujänest.

B. Tõugude nimetused tähendatakse järgmiselt:

A.	= Angora	kodujänest.
Al.	= Alaska	„
Black	= Black and tan	„
B. H.	= Belgia hiigla	„
H.	= Hollandi	„
Haw.	= Hawanna	„
Herm.	= Hermelini	„
H. W.	= Hõbe väike	„
H. S.	= Hõbe suur	„
J.	= Jaapani	„
J. L.	= Inglise lapiline	„
J. O.	= Inglise oinas	„
J. K.	= Jānes-kodujānes	„
M.	= Meisneri oinas	„

P. L.	=	Prantfufe lapiline	"
P. O.	=	" oinas-	"
R. L.	=	Rheini lapiline	"
S. L.	=	Sakfamaa "	"
W.	=	Wene	"
W. S.	=	Wieni finine	"
W. W.	=	" walge	"
W. H.	=	Walge hiigla	"
×	=	segawereline.	

D. Willanaha karwa ärafähendamiseks:

h. = hall
 k. = kollane
 l. = lapiline
 m. = muft

pr. = pruun
 f. = finine
 w. = walge

Lõpu sõna.

Teise trüki kälikirja tegin juba 3 aasta eest walmis, kuid kirjas-taja ei faanud mõnefugustel põhjustel raamatut kohe trükki anda, selle-pärast on mõned ettepanekud ja loowid juba wananenud, nagu seda näit. wäikeloomakaswatuse edendamise seltside asutamise ettepanek. Meil on juba sulg- ja wäikeloomakasw. edendamise seltsi wiimase 2 aasta jooksul mitugi asutatud, ifegi eriajakiri „Wäikeloomakaswataja“ ilmuma hakanud jne.

Seda kui ka teisi wähemaid muudatusi, mida wiimased 3 aastat ühes on toonud, palun lugejaid lahkesti arwesse wõtta.

Jaauuris 1921 a.

Raamatu kirjutaja.

A
A-3